

Юрій Уманців

Юрій Швед

ОФШОРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

у сучасній

економіці

Юрій Уманців

Юрій Швед

ОФШОРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

**У СУЧАСНІЙ
ЕКОНОМІЦІ**

НБ ПНУС

704606

Київ • Атіка • 2004

ББК 65.582(0)

У52

Рекомендовано до друку Вченою радою Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський міжнародний університет (США) в Україні» (Протокол № 2 від 4 листопада 2003 року)

Рецензенти:

Гребельник О. П. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Київського національного торговельно-економічного університету;

Пузанов І. І. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Уманців Ю. М., Швед Ю. А.

У52 Офшорне підприємництво у сучасній економіці. Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 144 с.

ISBN 966-326-007-6

У монографії досліджено економічну сутність офшорного підприємництва, визначено основні етапи його становлення та розвитку, зроблено спробу проаналізувати сучасні підходи до вдосконалення фінансово-економічного механізму його функціонування. Розкрито проблеми офшорного підприємництва на сучасному етапі розвитку світової економіки, окреслено заходи міжнародного та національного регулювання безподаткового бізнесу.

Проаналізовано процедури заснування та організаційні засади функціонування офшорної компанії, досліджено вплив офшорного підприємництва на економіку податкових гаваней розвинутих країн світу. Зроблено спробу дослідити механізм впливу офшорного підприємництва на економіку України.

Для студентів та викладачів економічних спеціальностей, економістів-практиків, працівників управління, всіх, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку світової економіки.

Наукове видання

Офшорне підприємництво у сучасній економіці

УМАНЦІВ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ, ШВЕД ЮРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

Головний редактор	<i>Гайдук Н. М.</i>
Редактор	<i>Латник Г. В.</i>
Художнє оформлення	<i>Молодід Л. В.</i>
Коректор	<i>Сікорська Л. Л.</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Швецький Б. О.</i>

Підписано до друку 16.XII 2003 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8,37. Тираж 1000 пр. Зам. № 3-83.

Оригінал-макет виготовлений ГО «Атіка» (04060 Київ-60, вул. М. Берлінського, 9). Свідчення про видавничу діяльність і розповсюдження видавничої продукції: Серія ДК № 216 МЕНДІСВІДОМЛЕННЯ ВИДАВНИЦТВА НА НАЦІОНАЛЬНОМУ рівні, затверджене державним комітетом інформаційної політики, кваліфікаційним центром «Інформ» (Київ), затверджене Міністерством економіки України.

Надруковано в ГО «Атіка» (04060 Київ-60, вул. Толстого, 5А/57)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

704606

ББК 65.582 (0)

ISBN 966-326-007-6

© Уманців Ю. М., Швед Ю. А., 2004
© Видавництво «Атіка», 2004

Зміст

Передмова	4
Розділ I. Офшорне підприємництво та його роль у світовій економіці	6
1.1. Економічна сутність офшорних зон та їх класифікація	6
1.2. Історичні аспекти розвитку офшорних зон	13
1.3. Теоретичні основи функціонування офшорного підприємництва	18
1.4. Роль офшорного підприємництва у світовій економіці	24
Розділ II. Фінансово-організаційний механізм офшорного підприємництва	31
2.1. Значення і принципи вибору юрисдикції реєстрації офшорної компанії	31
2.2. Процедура заснування та організація роботи офшорної компанії	40
2.3. Типові офшорні схеми	50
2.4. Вплив офшорного підприємництва на економіку податкових гаваней та розвинутих країн світу	60
Розділ III. Механізм регулювання офшорного підприємництва	70
3.1. Міжнародний досвід регулювання офшорного підприємництва	70
3.2. Офшорне підприємництво та економіка України ..	83
3.3. Становлення і розвиток державної політики регулювання офшорного підприємництва	90
Післямова	108
Список використаних джерел	112
Додатки	120

ПЕРЕДМОВА

У середині ХХ ст. з розвитком процесу глобалізації у міжнародній господарській практиці почалося активне застосування такого фінансового інструменту, як міжнародне податкове планування. Передумовою для його здійснення стало створення у різних куточках земної кулі офшорних (безподаткових) зон.

Їх бурхливий розвиток наприкінці минулого століття, обумовлений дедалі більшим взаємопроникненням і взаємозалежністю національних господарських систем, став як додатковим фактором поживлення процесу міжнародного обміну товарами, послугами й капіталом та підвищення ефективності підприємницької діяльності в усьому світі, так і причиною значних утрат національних економік із традиційними системами оподаткування, відпливу капіталу до безподаткових територій та недонадходження платежів до державних бюджетів. За оцінками фахівців, до трьох чвертей світового обороту капіталу на різних його етапах проходить через офшорні фінансові установи, де не підлягає майже ніякому офіційному контролю [80, с. 6].

Не обминула офшорна проблема і українську економіку. З початком лібералізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств наприкінці 80-х років ХХ ст., з її поглибленням після здобуття незалежності багато українських підприємств звернулися до офшорного підприємництва як ефективного важеля підвищення прибутковості господарських операцій.

У результаті значні суми капіталу, накопиченого в Україні, було вивезено (в основному нелегально) до офшорних зон, і зараз цей капітал повертається на батьківщину у вигляді іноземних інвестицій. За даними офіційної статистики, нині близько половини закордонних вкладень у національну економіку здійснено з безподаткових юрисдикцій [105]. Безперечно, виконується й основна функція офшорного бізнесу – він активно використовується для зменшення податкових зобов'язань українських підприємств.

Негативні прояви офшорного підприємництва стимулювали науковців різних країн, фахівців-практиків міжнародних організацій – таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), Форум фінансової стабільності (ФФС), Група по боротьбі з відмиванням грошей при ОЕСР (Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF), до поглибленого вивчення питань походження інституту офшорного бізнесу, механізму його здійснення, наслідків функціонування для розвитку міжна-

родних економічних відносин та вироблення ефективних засобів протидії названим вище негативним явищам. Наслідком цієї роботи стало визначення принципів попередження згубної податкової конкуренції між державами, які справили визначальний вплив на розвиток офшорного бізнесу у світовому масштабі та формування його нового статус-кво.

На пострадянському просторі тематика досліджень механізму офшорного бізнесу викликала донедавна інтерес лише в питанні створення схем з уникнення сплати податків і не торкалася проблем комплексного аналізу економічних наслідків безподаткового підприємництва. Зокрема, більшість з українських наукових досліджень розглядають механізм офшорного бізнесу у контексті загальних проблем функціонування спеціальних (вільних) економічних зон.

Тим часом фахівці з податкового планування, співробітники державних органів оперують значними масивами даних про функціонування офшорного бізнесу у світі й участь у ньому українських підприємств. Утім можна стверджувати, що проблему комплексного аналізу економічної ролі офшорних зон, визначення загальних підходів до державного регулювання механізму участі українських підприємств в офшорному підприємстві (відповідно до стандартів розвинутих держав) в Україні й досі належним чином не вивчено.

Необхідність наукового опрацювання цих даних є очевидною, позаяк лише такий підхід до вирішення названих проблем може гарантувати отримання найвищого економічного ефекту (в масштабах усієї національної економіки) від заходів державного регулювання офшорного бізнесу, а також від продуманого використання його механізму українськими підприємствами.

У цій праці зроблено спробу проаналізувати сучасні підходи до вирішення проблем офшорного підприємництва, заходи з його міжнародного та національного регулювання тощо. Під час здійснення дослідження було використано вітчизняні та іноземні наукові праці, документи міжнародних організацій та центральних органів влади України, дані Державного комітету статистики України, Світової організації торгівлі та Банку міжнародних розрахунків, публікації в періодичних виданнях України, Росії та інших держав, огляди українських та іноземних консалтингових компаній.

Розділ I. ОФШОРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Економічна сутність офшорних зон та їх класифікація

У вітчизняній науковій літературі одним із найпоширеніших визначень офшорної зони є таке. **Офшорна зона** – це країна чи окремі території країн, де на державному рівні для певних типів компаній, власниками яких є іноземці, встановлено значні пільги з оподаткування, частково або повністю знято митні й торговельні обмеження, знижені або відсутні вимоги до бухгалтерського обліку і аудиту [94, с. 223].

Водночас у проекті Податкового кодексу України дається більш конкретизоване визначення поняття «офшорні компанії» і через нього – терміна «офшорна зона».

Офшорні компанії – «це юридичні особи, які перебувають на території країн, що мають законодавчі правила заснування та обслуговування офшорних компаній та відповідають будь-якій із зазначених нижче ознак:

- є зареєстрованими згідно з нормами країни їх місцезнаходження як офшорні;
- згідно зі своїм статусом не мають права проводити торгові або фінансові операції у країні їх розташування;
- мають правила оподаткування доходу або майна, відмінні від оподаткування інших резидентів таких країн» [54, ст. 101].

Відповідно, **офшорне підприємництво** – це будь-яка підприємницька діяльність, яка здійснюється з використанням зареєстрованих в офшорних зонах компаній. Відзначимо, що особлива риса такої діяльності полягає в тому, що підприємець у її здійсненні переслідує не тільки конкретну комерційну мету – отримання прибутку від реалізації товарів чи послуг, але й максимізує цей прибуток, користуючись тими податковими пільгами, що створені для учасника схеми операції – офшорного підприємства.

Нарешті, **офшорна операція** – це будь-яка підприємницька угода, однією зі сторін якої виступає офшорна компанія, і яка переслідує мету мінімізації податкових платежів. Існування офшорних зон і здійснення офшорного бізнесу створюють умови для міжнародного податкового планування – тобто побудови такої схеми здійснення комерційної операції, яка дозволяє максимально зменшити податкові зобов'язання кінцевого вигодонабувача (бенефіціара).

Взагалі, прикметник «офшорний» походить від англійського *off-shore*, що означає «поза берегом», або «за кордоном», і в сучасному своєму значенні був уперше вжитий наприкінці 50-х років ХХ ст. – економічні часописи східного узбережжя США застосували визначення «офшорна банківська діяльність» щодо фінансових установ, які переміщали свою діяльність із території Сполучених Штатів до сприятливіших у податковому аспекті юрисдикцій, де американський уряд не міг їх контролювати. Доти термін застосовувався в іншому розумінні – у правових системах США та Великої Британії він уживався стосовно будь-якої діяльності, що велася поза межами цих країн. Наприклад, компанія, зареєстрована в СРСР, була для американців «офшорною» [62, с. 48].

Набуттю терміном іншого значення посприяло те, що основні офшорні юрисдикції світу є островами, і щодо закордонної діяльності зареєстрованих на них підприємств найбільш виправданим є застосування виразу «поза берегом».

Характерно, що в закордонній науковій літературі не використовуються буквальні аналоги українського терміна «офшорна зона». Скажімо, американські джерела називають безподаткові країни й території *offshore jurisdictions* (звідси ще один американізм – «офшорні юрисдикції»). А от з урахуванням специфіки умов ведення підприємницької діяльності, створених у тій чи тій країні, офшорні зони за кордоном називають також *offshore center* (офшорний центр – зі сприятливими умовами для здійснення експортно-імпорتنих операцій), *tax haven* (податкове сховище чи гавань – для приховування капіталів від оподаткування у країнах їх походження), *corporate haven* (корпоративна гавань – зручна для заснування материнської компанії холдингу), *bank haven* (банківська гавань – має вигідні умови для ведення банківської діяльності) [62, с. 49].

Утім, усі види офшорних юрисдикцій об'єднують дві основні ознаки. По-перше, на їхній території дозволяється створення особливого виду комерційних підприємств, винятковою сферою діяльності яких є зовнішньоекономічні операції – торгівля, надання фінансових чи посередницьких послуг у міжнародних масштабах. Зазвичай, таким підприємствам суворо заборонено здійснювати будь-яку діяльність у межах країни реєстрації.

По-друге, до таких підприємств застосовується надзвичайно сприятливий режим оподаткування й фінансового контролю. З їхніх доходів, отриманих на зовнішніх ринках, або взагалі не стягуються ніякі податки, або їх величина є мізерною порівняно з аналогами в інших державах. Вимоги до реєстраційних документів, аудиту результатів діяльності можуть бути формальними.

«Податкові гавані» також здебільшого мають певні важливі особливості, що надають їм особливої популярності серед бізнесменів усіх країн:

- 1) є політично стабільними державами;
- 2) мають розвинуту фінансову інфраструктуру;
- 3) мають розвинуті комунікаційні системи;
- 4) забезпечують (або забезпечували донедавна) дотримання повної банківської та комерційної таємниці;
- 5) більшість відомі в світі і як центри міжнародного туризму (що небагато для багатьох підприємців, які використовують офшорні схеми у своїй діяльності).

Оцінку найвідоміших офшорних зон за названими п'ятьма критеріями наведено в таблиці 1.1 (експертна оцінка: 0 – найнижчий рівень, 5 – найкращі показники).

Таблиця 1.1

Оцінка рівня розвитку ринкової інфраструктури деяких офшорних зон [115, с. 134]

	Рівень політичної стабільності	Рівень розвитку фінансової інфраструктури	Рівень розвитку систем комунікації	Наявність закону про захист банківської таємниці	Оцінка привабливості юрисдикції як туристичної зони
Ангілья	3	2	1	+	2
Багамські острови	3	3	3	+	3
Британські Віргінські острови	3	1	2	-	2
Кайманові острови	3	3	3	+	3
Острови Кука	3	3	3	+	3
Гонконг	2	2	3	+	3
Науру	3	2	1	+	1
Нідерландські Антильські острови	2	3	3	+	2
Монтсеррат	1	2	2	+	3
Панама	1	2	2	+	3
Теркс і Кайкос	3	0	1	+	2
Вануату	3	3	3	+	3
Сент-Вінсент і Гренадини	2	2	3	+	2
Західне Самоа	3	2	2	+	2

Відзначимо, що наявність добре розвиненої ринкової інфраструктури – одна з основних передумов успішного використання компаній, зареєстрованих в офшорних зонах, для здійснення міжнародних господарських операцій.

У вітчизняній економічній науці традиційно вважається, що офшорні зони є особливим (окремим) видом вільних економічних зон. Таке твердження виправдовується наявністю таких спільних принципів рис офшорних і спеціальних (вільних) економічних зон:

1) створення на їх території особливого преференційного режиму оподаткування і захисту інвестицій;

2) спільний загальний напрям використання – як інструментів стимулювання інвестиційної діяльності у площині інтересів держави, і як засіб економії на податкових платежах – із позиції підприємців.

Це дає підстави для зарахування офшорних зон до родини ВЕЗ і за класифікаційною ознакою функціональної спрямованості – віднесення до окремого їх виду (див. рис. 1.1).

Утім між цими двома економічними інститутами існує й низка відмінностей. Для порівняння наведемо визначення терміна «вільна економічна зона». Отже, вільна економічна зона (ВЕЗ) – це обмежена частина території країни, для якої є характерними специфічний режим функціонування економічних суб'єктів та анклавність як гарантія досягнення стабільності й певної свободи [94, с. 217].

З позиції міжнародного права (згідно з рішенням Кіотської конвенції 1973 р.), ВЕЗ – це частина митної території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що перебувають поза межами митної території та не підлягають звичайному митному контролю й оподаткуванню [там само].

Отже, між офшорними і вільними економічними зонами як інструментами економічного розвитку існують принципові відмінності.

Рис. 1.1. Класифікація вільних економічних зон за функціональною спрямованістю [116, с. 18]

По-перше, офшорні зони у більшості випадків охоплюють території цілих держав (хоч і дуже маленьких), і рідше – окремих адміністративно-територіальних утворень, тоді як ВЕЗ організуються на обмежених частинах території держави і здебільшого – особливим чином від неї відділяються.

По-друге, у ВЕЗ надаються особливі преференції щодо визначених видів господарської діяльності (виробничої, туристичної, обслуговування зовнішньої торгівлі тощо), тоді як в офшорних зонах взагалі заборонено ведення хоча б якої внутрішньої діяльності.

По-третє, ВЕЗ створюються тимчасово, строк їхньої діяльності обумовлюється від самого моменту заснування, тоді як запровадження офшорного режиму для підприємств з іноземними інвестиціями ніяк законодавчо не обмежується в часі.

Тому, на нашу думку, віднесення офшорних зон до складу категорії ВЕЗ має досить умовний характер. Поза сумнівом, два інструменти стимулювання інвестиційної діяльності мають спільні історичні та економічні корені, але в механізмах їх реалізації існують суттєві розбіжності.

Нині частка офшорного бізнесу в обсягах міжнародних банківських операцій складає приблизно 15%, у міжнародній торгівлі – до 7%, щорічно через рахунки офшорних компаній обертається, за різними оцінками, від 1 трлн до 3 трлн доларів США [131].

Переважну частку обороту офшорного бізнесу забезпечують офшорні зони, які стали такими у 30–60-х роках ХХ ст. – вже названі карибські та британські острови, а також Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Кіпр (став офшорною зоною на початку 70-х років ХХ століття) та деякі інші. Загальна ж кількість територій з пільговим режимом оподаткування іноземних компаній – близько 80.

Принципове значення у класифікації безподаткових юрисдикцій має критерій їхньої офшорності – тобто, наскільки низьким є рівень оподаткування доходів компаній, зареєстрованих у них, наскільки ретельно забезпечуються урядами територій конфіденційність власності, наскільки недосконалим є там державний фінансовий контроль. Так, до першої групи офшорних територій відносять «кокосові» офшори [80, с. 30], такі як Багамські, Британські Віргінські, Кайманові острови, Панама тощо. На цих територіях міжнародні доходи зареєстрованих компаній не оподатковуються взагалі (сплачуються щорічні фіксовані збори), не підлягають майже ніякому державному контролю, а конфіденційність їх власників і комерційну таємницю гарантовано. Такі юрисдикції користуються невеликою популярністю в міжнародному бізнесі, оскільки компанії, в них зареєстровані, викликають цілком умотивований інтерес фінансових органів і недовіру з боку суб'єктів господарювання з інших країн світу.

До другої групи – країн і територій, які надають відчутні податкові пільги зареєстрованим у них компаніям, але й здійснюють суттєвий фінансовий контроль, можемо віднести США (окремі штати), Кіпр, Гібралтар тощо.

До третьої групи низькоподаткових юрисдикцій відносять країни та території, які формально не будучи офшорами і забезпечуючи надійний державний фінансовий контроль, все ж створюють сприятливі податкові умови для роботи компаній за окремими видами діяльності або володіють значною кількістю угод про уникнення подвійного оподаткування, що обумовлює їх використання у зв'язках «офшорна-оншорна компанія». До таких юрисдикцій належать Люксембург, Швейцарія, Велика Британія, Нідерланди тощо [80, с. 35].

За критерієм державно-правового статусу офшорні юрисдикції класифікуються так [108, с. 19–20]:

1) Незалежні держави: Ірландія, Кіпр, Ліхтенштейн, Барбадос, Беліз, Панама, Вануату, Західне Самоа, Сінгапур та ін.

2) Території, що входять до складу інших держав, але користуються правами широкого самоуправління: офшорні юрисдикції Британських островів, Гібралтар, Бермудські, Британські Віргінські, Кайманові острови, Теркс та Кайкос (усі – колонії або залежні території Великої Британії), Нідерландські Антильські острови, заморські департаменти Франції Реюньйон, Гваделупа, Гвіана, Мартиніка, о. Мадейра (територія з місцевим самоуправлінням у складі Португалії), о. Лабуан (територія з особливим статусом у складі Малайзії).

3) Адміністративно-територіальні утворення у складі федеративних або конфедеративних держав: провінція Канади Нью-Брансвік; штати США Вайомінг, Делавер, Флорида; кантон Цуг у Швейцарії, Республіка Калмикія, муніципалітет Углич та інші регіони в Росії, спеціальний адміністративний регіон Гонконг Китаю.

Державний статус офшорної юрисдикції прямо впливає на характер податкових пільг, які вона надає. Так, якщо офшорні зони – незалежні держави, а до того ж більшість із залежних територій у сфері своєї компетенції мають право на встановлення і скасування будь-яких податкових платежів, то регіональні офшори можуть надавати пільги тільки з місцевих податків і зборів.

Досить важливим у класифікації офшорних зон є критерій їх географічного розміщення, оскільки більшість з офшорних територій обслуговують велику за економічним потенціалом країну чи групу країн, що, як правило, містяться поруч. Уявлення про таке групування дають дані таблиці 1.2.

Утім, джерела надходження капіталу до офшорних зон визначаються, насамперед не територіальною ознакою, а спеціалізацією офшорної зони за тими видами господарської діяльності, які

Групування офшорних зон за географічним принципом [131]

Регіон	Офшорні зони	Капітал, із яких держав в основному обслуговують
Карибські острови і Латинська Америка	Карибські офшорні юрисдикції, Бельгія, Коста-Рика, Панама, Уругвай	США
Північна Америка	Пільгові території США і Канади	США, Канада
Європа і Середземномор'я	Британські офшорні території, Кіпр, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако тощо	Європейський Союз, Східна Європа
Близький і Середній Схід	Бахрейн, Ліван	Європейський Союз
Африка	Ліберія, Сейшельські острови, Маврикій	Індія, Латинська Америка
Південно-Східна Азія	Гонконг, Сінгапур, Лабуан	Європейський Союз, Японія, Китай
Тихоокеанські острови	Вануату, Західне Самоа, острови Кука, Маршаллові острови тощо	США

користуються в ній найбільшими пільгами. Зазначимо, що вузько-спеціалізованих офшорних зон залишається відносно небагато, причому більшість із них містяться в Європі – наприклад, Швейцарія, Ліхтенштейн (інвестиційна та банківська діяльність), Люксембург, Нідерланди, Данія (інвестиційна діяльність), Австрія, Мадейра, Лабуан, Кайманові острови (банківська діяльність), Багамські острови (страхові операції), Монако (податкове планування для фізичних осіб). Усі ж інші юрисдикції слід класифікувати як універсальні за тими видами діяльності, які користуються в них податковими пільгами. Далі ми ще окремо розглянемо питання про відносну вигідність реєстрації підприємств різного профілю в тих чи тих офшорних зонах.

Досить цікавим є також класифікація офшорних зон за рівнем розвитку економіки. Так, серед найрозвиненіших держав світу офшорні режими існують у Канаді, Люксембурзі, США, Великій Британії тощо. До групи країн, що динамічно розвиваються, відносять більшість із офшорних зон Карибських островів, Південно-Східної Азії, Кіпр. До найменш розвинених країн світу відносять Панаму, Науру, Ніуе, Ліберію тощо.

Отже, ми встановили, що офшорна зона – це, насамперед, специфічне законодавче середовище, яке характеризується наявністю особливого пільгового податкового і регуляторного режиму для діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, діяльність яких спрямована тільки на здійснення торговельних операцій і надання послуг за межами даної юрисдикції.

Перші офшорні зони з'явилися близько ста років тому і відтоді збільшилися не тільки кількісно, а й почали відігравати у світовій економіці впливову роль, приваблюючи інвестиції з усього світу і пропускаючи через свої фінансові установи більше половини міжнародного обороту капіталу [80, с. 16]. Наступний розділ праці присвячено висвітленню історії виникнення й розвитку офшорних юрисдикцій.

1.2. Історичні аспекти розвитку офшорних зон

Розглядаючи історію функціонування офшорних юрисдикцій у контексті історії розвитку ВЕЗ, відзначимо, що першу письмову згадку про створення зон безмитної торгівлі можна знайти ще в античних джерелах. У 166 р. до н. е. на островах Делос в Егейському морі було спрощено митний і контрольний режими. Купці могли без виконання обтяжливих реєстраційних процедур та без сплати ввізного мита заходити в порти островів і створювати на їхній території свої торговельні бази. Вже тоді було виявлено, що щорічні незначні збори за право торгувати на островах привабляли так багато підприємців, що доходи місцевої громади від них перевищили попередні надходження, які стягувалися за набагато вищим тарифом. Водночас і купці дістали змогу збільшити свої прибутки завдяки мінімальним податковим виплатам.

Тоді ж було зафіксовано і перші негативні наслідки низькоподаткового підприємництва – купці в торгівлі між значними грецькими виробничими центрами (Афінами, Спартою, Сиракузами тощо) ухилялися від прямих поставок із міста до міста, а натомість використовували Делос як перевальну базу. Через це інші міста-держави недоотримували податкових платежів і вимушені були шукати нових джерел державних доходів або створювали такі ж пільгові умови торгівлі на своїй території [94, с. 225].

Згодом цей ефект було використано у створенні зон, сприятливих для підприємництва, у містах Ганза, Венеція, Генуя. Як відомо, ці міста, не володіючи значною територією і людськими ресурсами, але будучи великими центрами міжнародної торгівлі, за доби середньовіччя рівнем політичного впливу перевищували найсильніші монархії свого часу.

Однак необхідні економічні та правові умови для створення «класичних» офшорних зон виникли лише наприкінці ХІХ ст. Річ у тім, що в основі функціонування офшорних зон лежить не зниження оподаткування доходів, одержаних від торговельних операцій на даній території (як у ВЕЗ), а звільнення від податків доходів місцевого підприємництва, отриманих за кордоном. Тобто вирішальне значення має «прописка» підприємства, існування різних підходів до оподаткування міжнародних доходів (про це йтиметься далі), розмежування статусів доходів власника компанії та самої компанії. Саме наприкінці ХІХ ст. у міжнародних правових відносинах було чітко зафіксовано вказані принципи організації зовнішньоекономічної діяльності.

Перші справді офшорні (а не безмитні) зони виникли лише наприкінці ХІХ ст. Саме тоді дві держави, Панама й Ліберія, дозволили судновласникам із будь-якої країни світу реєструвати у своїх портах торговельні судна океанського класу за незначну (порівняно з портами розвинених держав) щорічну плату, ще й без стягнення податку на доходи від міжнародних перевезень, здійснюваних такими суднами.

У науковій літературі існує такий варіант трактування виникнення явища «офшору» в Панамі та Ліберії наприкінці ХІХ ст. Вважається, що активно запроваджувана промислово розвиненими країнами політика соціальної орієнтації економіки та збільшення фінансування державних програм призвела до підвищення всіх податків, зокрема і в суднопластві. Крім того, з низки причин було введено обмеження на «використання прапорів» і наймання закордонних екіпажів для суден цих країн. Названі держави почали надавати сприятливий режим для комерційної експлуатації суден, що практично втілювалося не тільки в низькі ставки оподаткування, а й у значно менші витрати на оплату місцевої робочої сили, технічне та інше обслуговування, спрощення реєстраційних процедур тощо.

Притаманний бізнесові постійний саморозвиток – рух до зростання капіталу, що втілюється у пошуку найбільш прибуткових ніш в економіці, автоматично спрацював і в цьому випадку. Відтак флот, який фактично належав промислово розвиненим країнам, почав де-юре пересуватися до країн, що розвиваються, набувати «зручний прапор» [98, с. 266].

І Панама й Ліберія були і залишаються серед найбідніших держав планети, як за величиною ВВП, так і за ресурсними запасами. А водночас ці держави – суверенні та незалежні, володіють власними правовою і податковою системами (до речі, Ліберія – перша незалежна держава в сучасній Африці). До того ж, ці країни володіють виходом до моря, та більше – надзвичайно сприятливим географіч-

ним розміщенням (особливо Панама). Тобто «відносними перевагами» (за термінологією Адама Сміта) цих країн можна вважати саме їхній суверенітет, а стимулом для створення умов офшорного підприємництва – мізерну внутрішню податкову базу. Те саме стосується і всіх інших відомих офшорних центрів (як правило, – островів) – їх ледь не єдиним економічним ресурсом є політична незалежність.

Додатковим чинником, що сприяв подальшому розвитку офшорного бізнесу, було зацікавлення в ньому уряду й компаній Великої Британії. У 30-х роках ХХ ст. офшорні режими було запроваджено в колоніальних володіннях Великої Британії в Карибському морі. На відміну від Панами і Ліберії, ідеологи створення безподаткових зон на Карибах переслідували, щонайперше, не цілі максимізації доходів місцевих бюджетів островів. Основна мета полягала у створенні вигідного інвестиційного клімату для багатих підприємців з усього світу. При цьому пільгове оподаткування доходів від інвестицій гарантувалося тільки у випадку, якщо такі капіталовкладення спрямовувалися до Канади чи самої Великої Британії [118].

Передумови для цього були такі. Саме на початку ХХ ст. почався занепад Великої Британії як провідної економічної та політичної сили у світі. Це, зокрема, відбувалося через утрату метрополією політичного контролю над найважливішими домініонами – Індією, Канадою, Австралією, Південною Африкою. Центр наукового життя перемістився на Американський континент. Усе це зменшувало рентабельність капіталовкладень у британські підприємства. Тому перші офшорні операції у Західній півкулі було почато на Багамських островах 1936 р. в інтересах Великої Британії та Канади – аби забезпечити управлінські послуги для інвестицій багатих клієнтів з усього світу. Особливого поширення відтоді набули офшорні трасти, тобто компанії, контрольовані незначною групою осіб, які довірили управління своїми активами ними ж призначеному керівництву компанії. Досить часто засновниками та бенефіціарами компанії були різні особи, що в одних випадках дозволяло забезпечити виконання певних зобов'язань між особами, а в інших – приховати (через інститут номінальних вигодоотримувачів) реального бенефіціара.

Отже, економічні процеси у розвинутих державах світу вилились у таку їхню непередбачувану екстерналію, як офшорний бізнес. І, значною мірою, саме політична воля урядів розвинених держав стала стимулом для появи цього явища.

У післявоєнні роки, з розпадом британської колоніальної імперії, ті ж карибські офшорні зони, а також і британські острівні території (острови Мен, Джерсі, Гернсі та ін.) зайняли ще одну нішу в наданні послуг з реєстрації безподаткових компаній – реєстрацію офшорних банків і страхових компаній [115, с. 224]. Фактично

відтоді можемо говорити про перший значний бум у розвиткові офшорного бізнесу.

Цей бум мав вислідом надзвичайно стрімке зростання у 60–90-х роках ХХ ст. ролі офшорних центрів у міжнародних як фінансових, так і торговельних відносинах. Власне, для цього було сформовано відповідні передумови – саме тоді відбувався бурхливий розвиток транснаціональних корпорацій, інтенсифікувалися міжнародні контакти, значно пришвидшився рух капіталів, зростала конкурентна боротьба між підприємствами різних країн, які задля максимізації прибутковості своєї діяльності використовують і такий відносно ще нетрадиційний засіб, як міжнародне податкове планування.

Запровадження офшорних режимів оподаткування стало для багатьох невеликих держав панацеєю від економічних негараздів. Так, наприклад, грецька громада Кіпру запровадила на своїй території офшорний режим після громадянської війни з турецькою частиною острова. Це дозволило державі подолати економічну розруху, увійти до складу найбільш розвинутих країн Європи й отримати право на вступ 2004 р. до Європейського Союзу. Характерно, що для виборення цього права кіпріотський уряд заборонив подальше створення на своїй території офшорних компаній та урівняв їхній податковий режим із податковим режимом підприємств, утворених із використанням внутрішнього капіталу. При цьому рівень оподаткування на Кіпрі все ж залишається найнижчим у Європі.

До 80-х років у міжнародних економічних відносинах також діяла низка особливих, сприятливих для розвитку офшорного бізнесу факторів. Так, 1957 р. було створено спільний ринок західноєвропейських країн. Внутрішнє законодавство ЄС дозволило низькоподатковим територіям у її складі (Британські офшорні юрисдикції, Люксембург) зберегти їхній статус на певний час і розвинути офшорний сектор економіки за рахунок заможних користувачів із європейських країн. Тими ж можливостями скористалися також Швейцарія і Ліхтенштейн [80, с. 68].

5 жовтня 1961 р. в Гаазі на дев'ятій сесії Гаазької конференції з міжнародного приватного права було підписано Конвенцію про апостиль, яка значно спростила вимоги щодо легалізації офіційних документів, виданих у країнах-учасниках, за кордоном (що полегшило процедуру організації та управління бізнесом у міжнародних масштабах).

У 70-х роках, через розгортання світової фінансової кризи, США зробили жорсткішими національні вимоги щодо банківських резервів, що змусило американські фінансові установи відкривати їхні відділення за кордоном, за ними слідом переміщували свою діяльність також страхові, консалтингові, інвестиційні ком-

панії – передусім до офшорних фінансових центрів, як найбільш сприятливих для адміністрування діяльності підприємств.

Події кінця 80 – початку 90-х років ХХ ст. додали ще одного імпульсу розвитку офшорного бізнесу у глобальних масштабах. Причини цього були такими.

1. Впровадження у механізм проведення господарських трансакцій найсучасніших засобів зв'язку, що дозволило проводити низку дій: реєстрацію компанії, відкриття банківських рахунків, управління ними – зовсім з іншого пункту планети, а також звести часовий лаг між поданням тієї чи тієї команди до її виконання фактично до нуля.

2. Приєднання до когорти офшорних центрів нових територій, надання ними нових видів послуг, разом зі збереженням конфіденційності цих послуг. Так, у 80–90-х роках такими центрами стали Угорщина, російські низькоподаткові території, ряд тихоокеанських островів тощо. Так, за даними журналу Offshore Express, якщо загальносвітова кількість офшорних компаній щорічно до 90-х років ХХ ст. зростала на 20%, то у 90-х роках – на 50%.

3. Підвищення професійного рівня фахівців, зайнятих офшорним сервісом, обумовлене накопиченням досвіду роботи і спрощенням процедури міжнародних комунікацій.

4. Прихід на ринок офшорних послуг нових клієнтів із пострадянських країн [80, с. 68].

Побуває думка, що найвищим рівнем розвитку для офшорного режиму є його ліквідація – тобто цей інструмент є тимчасовим, необхідним для подолання певних економічних труднощів. Але це – у випадку його запровадження урядом маленької держави з власної ініціативи, для вирішення своїх нагальних внутрішніх проблем. Якщо ж функціонування офшорної зони є вигідним для економіки якоїсь іншої, економічно потужної держави, цей офшорний статус може зберігатися дуже довго.

Скажімо, добрими прикладами вмілого використання розвинутими державами офшорних зон можуть бути: залучення Францією та Італією до своєї банківської системи значних валютних коштів завдяки їх вільному обігові в Монако та Андоррі (які перебувають під протекторатом Франції) та Кампіоне (анклаві Італії в Швейцарії), здійснення експортної торгівлі великими американськими компаніями, зареєстрованими на Американських Віргінських та Маршаллових островах (що фактично перебувають під управлінням США), диференціація ризиків і зменшення поточних витрат швейцарськими банками завдяки розміщенню їхніх депозитів у Ліхтенштейні [62, с. 95–102].

Зауважимо, що всі названі низькоподаткові території відмовляються від підтримки сучасних ініціатив Організації економічного співробітництва та розвитку з ліквідації офшорних зон.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

70 46 06

17

само як й інші, розвинуті держави не бажають припиняти практику надання податкових пільг на своїй території (штат Делавер у США, пільги для банківських установ у деяких швейцарських кантонах тощо). Отже, в існуванні обмеженої кількості офшорних зон можуть бути зацікавлені не тільки, а іноді й не стільки їхні громадяни, як уряди окремих розвинених держав.

Отож, ми визначилися з історичними причинами бурхливого розвитку офшорного підприємництва у ХХ ст. Дослідженню ж тих міжнародних економіко-правових чинників, що визначають особливості дії механізму офшорного бізнесу у господарстві світу, що глобалізується, присвячено наступний параграф праці.

1.3. Теоретичні основи функціонування офшорного підприємництва

Фінансово-організаційний механізм офшорного підприємництва функціонує в певному зовнішньому та внутрішньому середовищах, елементи яких обумовлюють процес управління офшорним бізнесом (на макро- і мікрорівнях) від його започаткування до ліквідації.

Аби краще уявити роль цих елементів в організації офшорного бізнесу, звернімося до рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Середовище функціонування офшорного бізнесу [80, с. 17]

На зміст фінансово-організаційного механізму офшорного бізнесу впливають дві основні групи факторів. До факторів зовнішнього середовища офшорного бізнесу відносять міжнародне політичне та економічне середовище, загальні принципи економічного розвитку офшорних територій та світової економіки в цілому, міжнародні та державні регуляторні заходи, що впливають на визначення напрямку й логіки функціонування офшорного бізнесу.

До внутрішніх складових середовища офшорного підприємництва відносять правила і процедури створення офшорних компаній, сервісного забезпечення їхньої роботи і здійснення самих офшорних операцій.

Розвиток офшорного бізнесу – явище, спричинене наявністю об'єктивного протиріччя між інтересами підприємців та інтересами держави (а водночас – збіг інтересів урядів офшорних юрисдикцій і міжнародних корпорацій). Держави зі звичайним режимом оподаткування зацікавлені у найбільш повному зборі податків із доходів, що були отримані від використання сформованих на їхніх територіях факторів виробництва, і декларують провідними принципами оподаткування його обов'язковість і рівність.

Підприємці ж у всі часи намагалися за найменшої можливості обійти цю обов'язковість, і офшорні зони дозволяють робити це цілком легальним способом. Звісно, це викликає протидію інших держав, доходи яких зменшуються через таку своєрідну міждержавну конкуренцію.

Як відомо, у світі діють два основні принципи оподаткування доходів міжнародних компаній – за джерелом походження інвестиційного капіталу та за джерелом походження доходу [95, с. 265].

Перший принцип також називають принципом резидентної належності, або принципом доміцилію (місця реєстрації юридичної особи). Полягає він у тому, що доходи юридичних осіб оподатковуються лише в тій країні, де таку особу зареєстровано. Такий підхід є цілком справедливим в оподаткуванні факторів виробництва, однак в оподаткуванні доходу від використання цих факторів важливо також урахувувати джерела їх походження, тобто застосування другого принципу.

Він полягає в тому, що доходи компанії оподатковуються лише в тій країні, де вони виникли. Очевидно, що таке оподаткування еквівалентне обкладенню податком на інвестиції, оскільки в цьому випадку вирішальним фактором вважається не статус інвестора, а місце використання капіталу. Застосування в оподаткуванні доходів лише принципу резидентної належності компанії ідентичне оподаткуванню чистого національного продукту, а принципу походження доходів – чистого внутрішнього продукту.

На практиці держави здебільшого не керуються тільки одним із названих принципів, а комбінують їх залежно від того, як держава оцінює порівняну значимість факторів: необхідності іноземних інвестицій, наслідків для доходів держави, внутрішніх адміністративних можливостей та очікуваного рівня співпраці з конкуруючими юрисдикціями (як за обсягом товарообороту, так і за співпрацею між податковими органами).

Так, більшість із країн, що розвиваються (в їх числі і найбільш відомі офшорні центри), відмовилися від оподаткування отриманих за кордоном доходів резидентів, керуючись, насамперед, міркуваннями адміністративної доцільності (такі доходи – невеликі за обсягами, а політичний вплив країн у світі є незначним), до того ж оподаткування доходів нерезидентів всередині країни робить юрисдикції інвестиційно непривабливими. Тому країни, що розвиваються, найчастіше використовують принцип доміцилю (резидентності компанії).

У випадку ж із промислово розвинутими країнами проблеми мають інший характер – усередині цієї групи держав існує відносно збалансований двосторонній рух факторів виробництва (за їх одностороннього руху до країн, що розвиваються). Тому промислово розвинуті країни приділяють набагато більшу увагу проблемам розподілу податкового навантаження на фактори виробництва – намагаючись в оподаткуванні доходів своїх компаній охопити їхні всесвітні доходи до вирахування податків і застосовуючи еквівалентну ставку щодо доходів нерезидентів із внутрішніх джерел.

Різниця у підході до оподаткування доходів компаній різних держав обумовлює існування проблеми подвійного оподаткування – тобто оподаткування доходів два рази – у країні їх походження та країні походження капіталу. Ця проблема не існувала б у разі дотримання всіма державами єдиного принципу оподаткування доходів, але це неможливо з тієї причини, що країни, які розвиваються, здійснюючи оподаткування доходів тільки за принципом джерела їх походження, ризикують значно знизити доступну базу оподаткування, а розвинуті держави, застосовуючи тільки принцип оподаткування доходів за резидентною ознакою, сприяли би міграції капіталів своїх компаній за кордон.

Отже, для офшорних територій, які користуються принципом доміцилю, зведення до мінімуму оподаткування зареєстрованих на них компаній є єдиним доступним виходом для збереження достатньо широкої бази оподаткування [95, с. 269].

Історично необхідність у подоланні ефекту подвійного оподаткування стала актуальною лише на початку ХХ ст., хоча перший

договір з уникнення подвійного оподаткування було укладено ще 1841 р. між Францією та Бельгією [107].

До ХХ ст. (а іноді й зараз) ефект подвійного оподаткування міг нівелюватися лише за рахунок використання методу вирахувань із бази оподаткування: у державі походження капіталу в оподаткуванні доходу з оподаткованої бази вираховується сума вже сплаченого податку (себто вона долучається до складу валових витрат), і ця різниця оподатковується на загальних підставах.

Згодом (з ініціативи провідних за рівнем розвитку держав світу) більшої популярності набув метод податкового кредиту, який передбачає зменшення суми податкового зобов'язання в країні походження капіталу на величину сплаченого податку за кордоном.

Зрозуміло, що застосування першого методу є вигіднішим для країни походження доходів, особливо якщо ставка оподаткування у ній вища за ту, яка діє в країні, куди репатріюються доходи, і в законодавствах двох країн існують різні норми щодо визначення складу валових витрат.

Метод податкового кредиту видається більш справедливим під тим кутом, що податкове зобов'язання розподіляється між державами лише у чітко встановлених обсягах (які визначаються максимальною з двох ставок податку). Але вадою цього методу є те, що різниця у податкових нормах двох держав (навіть щодо визначення назви податку та встановлення його бази) може призвести до ускладнення розрахунку податку і процесу господарських трансакцій між структурними підрозділами компанії в різних державах.

Офшорні зони досить часто мають привабливість завдяки тим послугам, які вони надають, лише тоді, коли володіють широким переліком укладених договорів про уникнення подвійного оподаткування. Це надає змогу підприємствам маніпулювати трансфертними цінами й розподіляти доходи між підрозділами своєї компанії таким чином, щоби максимально зменшити податкові зобов'язання.

Однак такі дії можуть бути абсолютно виправданими економічно та оформлені законно лише в тому разі, коли офшорна компанія вважається резидентом тієї чи тієї низькоподаткової юрисдикції, оскільки від середини ХХ ст. чимраз частіше в типових договорах про уникнення подвійного оподаткування закладається норма про розмежування статусів фірм, що ведуть повноцінну господарську діяльність у країні своєї реєстрації та фірм, що використовуються лише як управлінські чи перевалкові (посередницькі) бази у торговельних і фінансових операціях.

Інші норми угод про уникнення подвійного оподаткування останнім часом також переглядаються в бік якомога справедливішого розподілу податкових платежів між країнами.

Аби краще розібратися в типових нормах міждержавних угод про уникнення подвійного оподаткування, звернімося до додатку 1 (складений на основі Андської моделі 1971 р., Конвенції ОЕСР 1977 р. та Конвенції ООН 1981 р. щодо зразкових норм угод про уникнення подвійного оподаткування [95, с. 275]).

Дія двох факторів – наявність внутрішнього пільгового оподаткування певних видів господарської діяльності (або й повне звільнення їх від оподаткування) та укладення низки угод про уникнення подвійного оподаткування з розвинутими країнами світу створюють сприятливі умови для ведення офшорного бізнесу.

У додатку 2 наведено інформацію про те, як співвідносяться податкові режими в офшорних юрисдикціях та кількість угод про уникнення подвійного оподаткування, укладених ними.

Пільгові умови, створені для імпорту капіталу в офшорні зони, у площині економічної теорії означають відсутність нейтральності щодо імпорту капіталу. Це свідчить про те, що в офшорних юрисдикціях інвестиції з внутрішніх джерел перебувають у складніших умовах (доходи від них підлягають оподаткуванню за вищими ставками). Власне, такого підходу дотримується більшість країн, що розвиваються (серед них була й Україна – до прийняття Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р.).

Обумовлено це тим, що власні ресурси капіталу цих держав не є достатніми для фінансування економічного розвитку, і з метою заохочення іноземних інвестицій надаються ті чи ті пільги, які в розгляді інвестором питання місця застосування свого капіталу відіграють досить значиму роль.

Мабуть, найбільш поширеною проблемою для податкових органів, яка виникає у процесі використання підприємцями різних держав офшорних схем, є проблема неадекватного формування трансфертних цін. Під трансфертними цінами у сфері міжнародної торгівлі розуміється ціна продажу товару чи послуги у внутрішньофірмових операціях, тобто за торгівлі між відділеннями чи дочірніми компаніями того самого комерційного підприємства, розміщеними в різних країнах [95, с. 271].

Такі ціни встановлюються в адміністративному порядку керівництвом компанії, і маніпулювання ними є одним із найбільш поширених засобів, що використовуються в офшорних схемах і дозволяють транснаціональним компаніям зменшувати свої сукупні

податкові зобов'язання. Детальніше схеми уникнення податкових зобов'язань із використанням офшорних компаній будуть розглянуті у наступному – аналітичному розділі праці.

Тут же вкажемо на ті засоби, якими користуються податкові органи різних держав для упередження негативних для державних доходів наслідків застосування несправедливих трансфертних цін.

Зазначимо, що застосовуючи ці засоби, компетентні органи повинні враховувати ймовірність виникнення міждержавних конфліктів внаслідок такого роду дискримінаційних дій та можливість зниження стимулів для здійснення інвестицій до своєї економіки.

Отже, основним критерієм визначення справедливості встановлення трансфертних цін є критерій незалежності сторін угоди. Тобто вважається, що якщо сторони не є пов'язаними між собою, вони застосовуватимуть в угодах ціни, найбільш адекватні витратам і сподіваним прибуткам.

На цьому критерії базується перший (і, за задумом фахівців ОЕСР, які розробляли методи боротьби з несправедливим трансфертним ціноутворенням, – основний) метод порівняних неконтрольованих цін (ПНЦ) [130]. Він полягає в тому, що справедливою ціною угоди визнається ціна за аналогічними угодами між явно непов'язаними особами. Вадами цього методу є те, що не за всіма угодами можна встановити аналоги, а для офшорного бізнесу існує ще й така особливість, як складність у встановленні пов'язаності чи непов'язаності осіб, зважаючи на конфіденційність інформації про склад засновників офшорних компаній.

Другий метод – метод перепродажу, передбачає визначення справедливої ціни як еквіваленту тій, яка буде застосована для перепродажу товару чи послуги на сторону (тобто за межі міжнародної компанії).

Третій метод полягає у визначенні ціни як суми витрат компанії плюс норма прибутку (на думку контрольних органів, такий метод може бути найбільш трудомістким).

Нарешті, існує група четвертих методів (тобто всіх тих, що не ввійшли до складу перших трьох, зокрема й тих, що в Україні їх називають непрямими). Ця група методів, хоч і є найменш визначеною, все ж таки використовується у практиці контролю за трансфертним ціноутворенням найбільш часто.

Отже, доходимо висновку, що практика контролю за офшорними операціями з використанням трансфертного ціноутворення володіє досить широким інструментарієм, однак проблемою такого контролю є: неналагодженість взаємозв'язків між контрольними органами різних держав і конфіденційність інформації про характер господарських трансакцій офшорних компаній.

Відзначимо також, що основні офшорні юрисдикції світу дозволяють використання на своїй території в розрахунках і внесенні банківських вкладів основних валют світу, а в деяких випадках взагалі не накладають ніяких обмежень на застосовувані в банківських операціях види валют та обсяги угод [64].

Вище вже йшлося про те, що фактично всі офшорні юрисдикції забезпечують надійну конфіденційність власності офшорної компанії та її фінансових потоків. Останнім часом, під тиском США та ОЕСР, більшість із урядів офшорних фінансових центрів погодилися на тісну співпрацю з податковими органами інших держав (утім, здійснення практичних кроків у цьому напрямку може тривати кілька років, тобто найближчим часом конфіденційність офшорних операцій зберігатиметься).

Ми дослідили теоретичні передумови функціонування офшорного підприємництва у світовій господарській системі та описали ключові елементи його фінансово-організаційного механізму в частині зовнішніх складових – основних засобів міждержавного оподаткування господарських операцій (як офшорного, так і неофшорного типу).

До таких засобів ми віднесли: оподаткування доходів корпорацій за принципами доміцилю та походження доходів (коло джерела), основні норми типових договорів про уникнення подвійного оподаткування, концепцію незбалансованості інвестиційного режиму для імпорту капіталу в економіку офшорних зон, різні методи визначення справедливості трансфертного ціноутворення.

1.4. Роль офшорного підприємництва у світовій економіці

Підкріпимо наше твердження про значимість впливу офшорного підприємництва на світову економіку аналітичними матеріалами. Звернімося до статистичних даних Світової організації торгівлі та Банку міжнародних розрахунків. Проаналізуємо дані щодо обсягів зовнішньоекономічних операцій найвідоміших податкових гаваней світу, роль яких в офшорному бізнесі є найвідчутнішою (для складання таблиць і виконання рисунків використано дані [121, 131]).

Для початку вкажемо на те, що за кількістю населення, за величиною ВВП офшорні зони мають мізерну частку в загальносвітових показниках – населення офшорних територій становить близько 0,4% світового населення, обсяг їх ВВП – 0,7% всієї величини виробництва світу [75, 135].

Зрозуміла річ, що ці держави, не володіючи достатнім ресурсним потенціалом, не можуть виступати повноцінними учасниками міжнародних економічних відносин. Але міжнародна торговельна й фінансова статистика засвідчує протилежне.

У додатку 3 представлено дані про участь офшорних зон у світовій торгівлі товарами у 1991–2001 рр., а на рис. 1.3 зображено її динаміку.

Відмітимо, що з 1991 р. по 2001 р. обсяги зовнішньої торгівлі офшорних зон зросли майже вдвічі (з 350 млрд до 667 млрд доларів США), але при цьому частка їх у загальносвітовому обсязі не змінилася, залишившись на рівні 5–5,5%. Звісно така невідповідність між економічною роллю та економічним потенціалом обумовлена тим, що офшорні юрисдикції є лише перевальними базами в торгівлі між економічно значущими державами. Інша цікава особливість – незначне переважання у структурі зовнішньої торгівлі імпорту товарів – скажімо, 1991 р. – на 18 млрд доларів, 1998 р. – на 14 млрд, а 2001 р. – на 15 млрд доларів.

Як бачимо, ця різниця є майже незмінною протягом 90-х років – тобто, скоріше за все, вона складає власну потребу в імпорті товарів – для внутрішнього використання в юрисдикціях (адже більшість із них залежні від поставок не тільки промислової продукції, а й продовольчих товарів). Лише в однієї з досліджуваних країн (Ліберії) 2001 р. відмічено дворазове перевищення експорту над імпортом (600 млн проти 300 млн доларів США відповідно), забезпечене вивозом залізної руди та діамантів, на які багата країна.

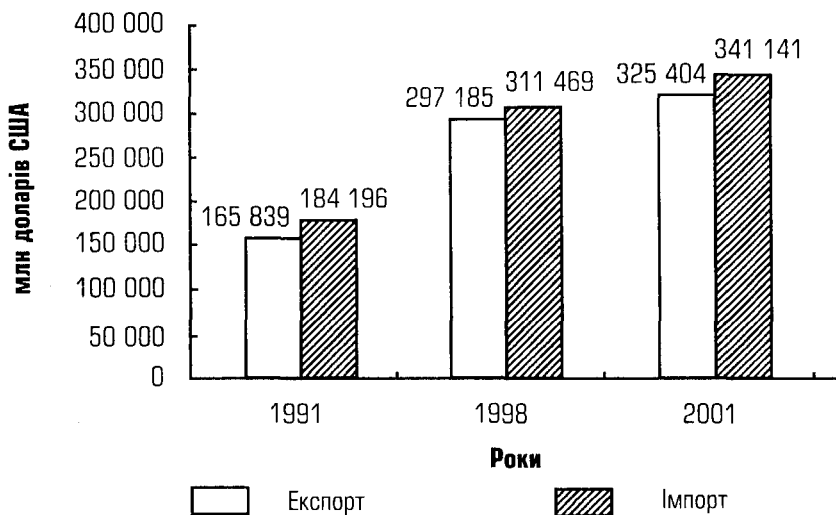

Рис. 1.3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами офшорних зон у 1991–2001 рр.

У структурі обсягів операцій з експорту-імпорту комерційних послуг офшорні зони мають меншу частку (порівняно з торгівлею товарами) – до 4,7%, і структура цих операцій обернена – домінує експорт послуг, хоча також – на невелику суму, до 15 млрд доларів США (див.: додаток 4 та рис. 1.4).

Слід зазначити, що такий стан торгівлі послугами є закономірним, аніж не виправдано завищені показники торгівлі товарами, позаяк більшість із офшорних зон є відомими світовими курортно-рекреаційними зонами, і надання послуг з обслуговування туристів складає значну частку господарства країн. У всіх з розглянутих територій 2001 р. експорт послуг перевищував їх імпорт.

Зазначимо, що в розглянутих нами даних близько половини абсолютних показників складають зовнішньоторговельні операції за участю Сінгапуру й Гонконгу. У цих країнах історично склалася система податкових пільг, покликана стимулювати зовнішню торгівлю місцевих підприємств, що робить ці території провідними офшорними юрисдикціями світу. Щоправда, ми не ввели до складу юрисдикцій, що досліджувалися, такі території, як окремі низькоподаткові адміністративно-територіальні одиниці США, Росії, Канади та Швейцарії. Пояснюється це відсутністю спеціальних статистичних даних, оскільки обсяги господарських операцій, здійс-

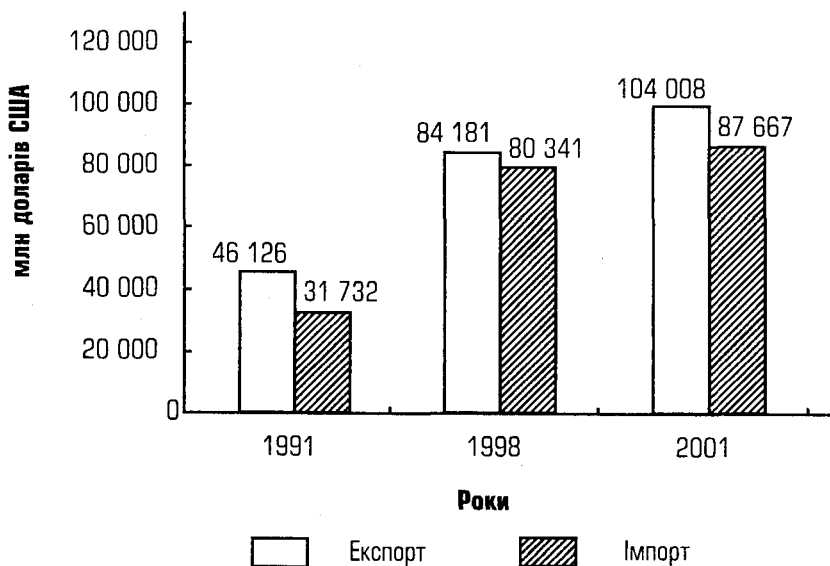

Рис. 1.4. Динаміка торгівлі послугами офшорних зон у 1991–2001 рр.

нюваних через зареєстровані на цих територіях підприємства, долучаються до загальнодержавних показників.

Якщо ж брати до уваги операції, що здійснюються компаніями, зареєстрованими у цих юрисдикціях, або з транзитним їх використанням, або з використанням як посередника низькоподаткових компаній Угорщини, Великої Британії та інших країн, можемо дійти висновку, що офшорні торговельні операції посідають іще більш значиме місце в міждержавних економічних зв'язках, ніж зазначалося вище.

Точнішою статистичною інформацією щодо офшорних операцій оперують банківські установи, оскільки їх звітність строго регламентується й перебуває під постійним контролем різноманітних міжнародних організацій (FATF, МВФ та ОЕСР).

У додатку 5 наведено дані про динаміку обсягів розміщених за кордоном активів і зобов'язань офшорних банківських установ (у таблицях для порівняння наведено такі ж показники в загальносвітовому масштабі та для України). Ми аналізуємо саме показники зовнішньої діяльності офшорних банківських установ, оскільки ті ж показники за внутрішніми активами й зобов'язаннями мають набагато меншу абсолютну величину і набагато менше значення для вивчення досвіду функціонування офшорних підприємств.

Звернімо увагу на ту невідповідність між економічним потенціалом офшорних зон у світі в цілому та їхньою роллю в банківському секторі міжнародного господарства. Частка офшорних банків у загальносвітовому обсязі розміщених за кордоном активів сягає 12–13%, зобов'язань – 16–18%.

Відзначимо, що за досить короткий відтинок часу (два роки) обсяги активів і зобов'язань офшорних банків за кордоном відчутно зросли. Так, якщо 2000 р. ці показники склали 1,3 трлн і 1,7 трлн доларів США відповідно, то 2002 р. – 1,5 трлн і 2,1 трлн доларів США відповідно.

Лідерами ж за величиною розміщених за кордоном активів і зобов'язань серед офшорних банків в останні роки були Кайманові острови (2002 р. – 4,7% світових банківських активів і 5,8% світових банківських зобов'язань, що є порівнянним із показниками банків Франції та Німеччини), Сінгапур (1,7% і 2,3% відповідно), Багамські острови (1,2% і 1,8% відповідно), Джерсі (1,2% і 1,8% відповідно). Отже, серед найпотужніших за розмірами зарубіжних банківських активів і зобов'язань офшорних юрисдикцій представлено території з усіх основних економічних центрів світу – Північної Америки, Південно-Східної Азії та Західної Європи.

Це є підтвердженням того, що підприємці всіх промислово розвинутих країн світу активно використовують офшорні банки для проведення своїх операцій.

Протягом трьох років співвідношення між зарубіжними активами й зобов'язаннями офшорних банків залишалось сталим – зобов'язання в середньому перевищували активи на 25–35%, тобто офшорні банківські установи на світових фінансових ринках частіше виступають як позичальники, і рідше – як кредитори (а точніше – залучають більше коштів, аніж потім інвестують їх). Це може також бути свідченням того, що значна кількість коштів вивозиться до офшорних зон із метою уникнення сплати податку на капітал або для подальшого кредитування підприємств, підконтрольних власникам офшорних банків, – з метою уникнення сплати податків на відсоткові виплати. Відмітимо, що за окремими країнами – офшорними зонами у 2000–2002 рр. спостерігалися незначні зміни структури активів і зобов'язань, а також загальний ріст цих показників.

Продовжимо аналіз використання зовнішніх активів офшорних банків дослідженням обсягів і структури коштів, розміщених цими установами за кордоном, у вигляді кредитів і депозитів (див. додаток 6). Так, протягом двох років (з кінця 2000 р. по кінець 2002 р.) сума кредитів, виданих офшорними банками іноземним підприємствам, зросла приблизно на 200 млрд доларів США (з 1,1 трлн до 1,3 трлн доларів), депозитів, розміщених у закордонних фінансових установах, – на 400 млрд доларів США (з 1,7 трлн до 2,1 трлн доларів США (див. рис. 1.5)).

Більш стрімке зростання обсягів депозитів вказує на те, що офшорні банки віддають перевагу отриманню пасивного доходу від інвестиційного капіталу – тобто більшу популярність мають офшорні схеми з приховуванням реальних власників коштів (депозити, сформовані з капіталу, отриманого в неофшорних юрисдикціях, камуфлюються під отримані в офшорних економіках). Однак і вказані темпи росту кредитних операцій офшорних банків свідчать про зростання популярності цього виду офшорного бізнесу.

Якщо ж брати до уваги відносні показники – частку величин наданих офшорними банками кредитів (близько 14%) та розміщених за кордоном депозитів (до 20%) – можемо впевнено заявити про беззаперечну важливість ролі офшорних банківських центрів на світовому фінансовому ринку.

Нарешті, розглянемо інвестиційну роль офшорних банків у світі. Із сукупної величини чистих закордонних активів банків світу в 12,5 трлн доларів США близько 1 трлн складають активи

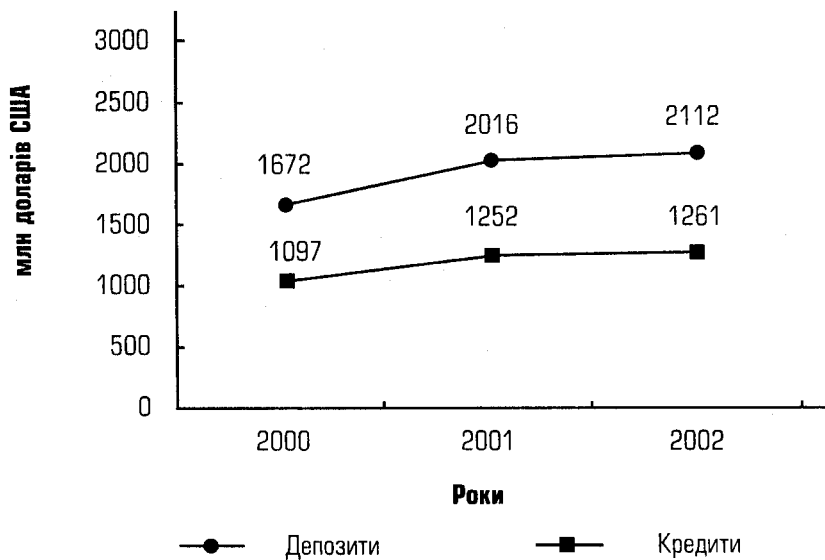

Рис. 1.5. Динаміка обсягів розміщених за кордоном кредитів і депозитів офішорних банків у 2000–2002 рр.

банків офшорних юрисдикцій. Уявлення про розподіл цієї суми дає рисунок 1.6.

Як бачимо, майже чверть (24%) чистих активів офшорних банків розміщено у Великій Британії, що зайвий раз підтверджує те, що ця країна є найбільш популярним посередником у створенні зв'язки «офшорна-оншорна компанія» в міжнародному бізнесі. Суттєвими є також частки Японії – 17%, Німеччини – 12%, США – 8%. Отже, підприємці всіх провідних за рівнем розвитку держав світу активно використовують у своїй діяльності послуги офшорних підприємств, при чому рівень цієї активності не залежить від ролі держави у світовому господарстві, а скоріше – від доступності для її бізнесменів засобів податкового планування у себе на батьківщині.

Отже, можемо впевнено підтвердити свій попередній висновок про те, що роль офшорного підприємництва у світовій економіці – суттєва, прослідковується в усіх видах міжнародних економічних зв'язків. Незважаючи на свій мізерний демографічний та економічний потенціал, офшорні зони є одними з найактивніших учасників міжнародних господарських відносин, у світовій торгівлі товарами й послугами в сумі дають до 5% обороту, в обсягах банків-

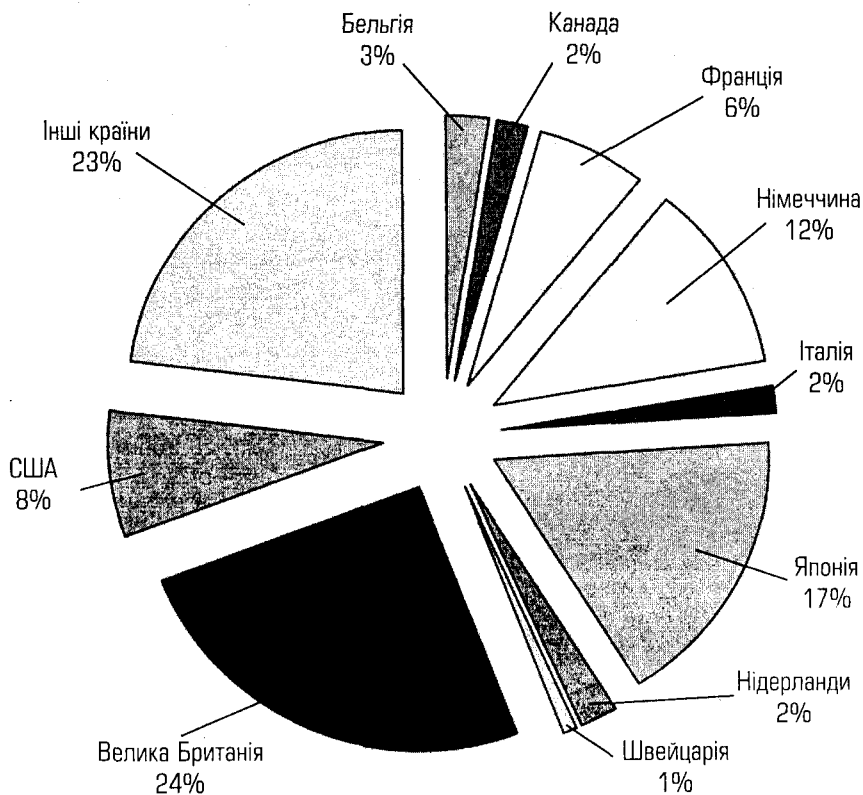

Рис. 1.6. Структура чистих активів офшорних банків в економіці країн світу станом на початок 2003 р.

ських активів і величині здійснюваних фінансових операцій охоплюють від 10% до 20% тощо.

До того ж в останнє десятиліття спостерігався особливо бурхливий розвиток офшорного бізнесу, що було обумовлено інтенсифікацією міжнародної співпраці та виразилось у значному зростанні обсягів здійснюваних через офшорні зони операцій.

Отже, ми визначилися з базовою термінологією офшорних операцій, розглянули теоретичні основи механізму функціонування офшорного підприємництва, назвали основні показники, що характеризують роль офшорного бізнесу у світовому господарстві. Подальше наше завдання – дослідження практичних аспектів організації роботи міждержавних схем податкової оптимізації.

Розділ II. ФІНАНСОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОФШОРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Значення і принципи вибору юрисдикції реєстрації офшорної компанії

Для практичної реалізації фінансово-організаційного механізму офшорного бізнесу на початковому етапі є необхідними такі дії:

- 1) підбір юрисдикції, в якій умови діяльності офшорних компаній найповніше задовольняють потреби конкретної схеми податкового планування (іноді офшорні схеми створюються для здійснення лише однієї операції);
- 2) вибір найбільш підхожої організаційно-правової форми підприємства, та проведення процедури реєстрації цього підприємства;
- 3) відкриття банківського рахунку, умови здійснення операцій за яким надавали би найбільшій свободи дій організаторові схеми податкового планування [116, с. 13].

Всі названі дії визначаються характером цілей, які переслідує та чи та офшорна схема. Такими цілями (для українських підприємств також) найчастіше є:

- 1) зменшення обсягів податкового зобов'язання за міжнародними експортно-імпортними операціями;
- 2) вивезення капіталу за кордон або переведення його в готівкову форму;
- 3) відмивання коштів, здобутих злочинним способом;
- 4) реінвестування раніше вивезеного капіталу;
- 5) спрощення організації зовнішньоекономічної діяльності підприємства завдяки отриманню доступу до міжнародних ринків капіталу, спрощенню організації окремих видів діяльності, виходу на ринки інших розвинутих країн, прями операції, з якими через різні обставини обмежені з Україною;
- 6) комбінація перелічених вище цілей.

Якщо на початку 90-х років XX ст. серед таких цілей домінувало вивезення капіталу за кордон, що диктувалося різними міркуваннями (зокрема необхідністю відмивання коштів, здобутих злочинним способом), то зараз дедалі частіше офшорні схеми використовуються за їх традиційним призначенням – у міжнародному податковому плануванні.

Розгляньмо спершу варіанти вибору юрисдикції, офшорні компанії яких дозволяють у найбільш сприятливих умовах провадити міжнародну торговельну діяльність українських підприємств.

Вигідність таких умов визначається за критеріями:

- низький рівень оподаткування міжнародних доходів офшорної компанії;
- відсутність країни в переліку офшорних зон, що видається Урядом України щорічно.

Майже всі з найвідоміших офшорних зон дозволяють створювати такі підприємства, які або повністю звільнені від сплати податків на прибуток від міжнародної торговельної діяльності, або оподатковуються за дуже низькою ставкою. Тобто важливішим є інше питання – підбір такої юрисдикції, операції з підприємством якої не викликали би підозр у контрольних органів.

До таких юрисдикцій можна віднести:

- Ірландію – останнім часом уряд країни взяв курс на деяке збільшення податків, але ще зберігається найнижчий рівень оподаткування прибутку підприємств у Європейському Союзі (підприємства з особливим статусом, зареєстровані у спеціальних економічних зонах «Шеннон» і «Дублін», взагалі звільнені від його сплати), до того ж країна нині не перебуває в українському урядовому списку офшорних зон;

- Кіпр – із 2003 р. на острові встановлено ставку оподаткування прибутку для всіх підприємств на рівні 10%, а для офшорних компаній, зареєстрованих до 2002 р. – 4,25% (до 2005 р.), інші податки теж є незначними; у 2003 р. Кіпр вилучено з переліку офшорних зон;

- Угорщину – зберігає у 2003–2005 р. низький рівень оподаткування офшорних компаній, зареєстрованих до 2002 р., не входить до переліку офшорних зон, у перспективі прибуток неофшорних компаній обкладатиметься за ставкою 16%, країна жодного разу не потрапляла до переліку офшорних зон, що видається Кабінетом Міністрів України;

- Ліхтенштейн – князівство стійко обстоює свої права на збереження низького рівня оподаткування (ставка податку на прибуток – до 0,1%), не входить до переліку офшорних зон, зареєстровані підприємства здебільшого користуються високою репутацією у світі;

- США, Швейцарію – окремі території цих держав надають пільги зі сплати місцевих податків (аж до повної їх заміни щорічним збором). До таких територій належать: у США – штати Вайомінг і Делавер, у Швейцарії – кантони Женева, Невшатель, Фрібург, Цуг.

Водночас, за оцінками фахівців із міжнародного податкового планування, зберігається попит на реєстрацію чи придбання офшорних компаній у традиційних офшорних юрисдикціях Карибських і Нормандських островів, однак уже не як самостійних учасників схем податкового планування, а «у зв'язці» з оншорними (на-

ціональними) компаніями юрисдикцій з високим рівнем оподаткування (передовсім – британськими) [114, 136].

Популярність цих компаній пояснюється тим, що Велика Британія підтримує найбільш тісні контакти і має укладені договори про уникнення подвійного оподаткування як з основними офшорними юрисдикціями (нагадаємо, що майже всі з них – колишні британські колонії), так і з країнами зі звичайним податковим режимом – таких угод у Великої Британії більше ста (щоправда, останнім часом відбувається інтенсивний процес перегляду цих угод із наміром внести в них положення про уможливлення взаємного доступу до комерційної інформації контрольних органів сторін).

Британські компанії можна відносно недорого заснувати (статутний фонд – довільна величина, реєстраційні витрати – до 1000 доларів США), необхідність в їх аудиті виникає лише тоді, коли річний оборот перевищує 350 тис. фунтів стерлінгів. До того ж, ставка податку на прибуток обсягом до 10 тис. фунтів стерлінгів на рік складає 10%, до 50 тис. фунтів стерлінгів – 20% [114].

Американські компанії також дедалі частіше використовуються в офшорних схемах. Цьому багато в чому сприяють два фактори – можливість реєстрації низькоподаткових компаній в окремих штатах (наприклад, Делавер) або отримання американською компанією з обмеженими зобов'язаннями (Limited Liability Company – LLC) статусу нерезидента, що не здійснює операцій і не має активів на території Сполучених Штатів, а отже, і не є суб'єктом американської податкової системи, та наближеність країни до карибських офшорних зон, з кількома з яких (Американські Віргінські острови, Пуерто-Рико) вона має специфічні господарські стосунки (які передбачають і наявність деяких податкових пільг).

Необхідно зазначити, що у випадку «зв'язки» важливим є наявність чинних угод про уникнення подвійного оподаткування між офшорною зоною і країною «прикриття», оскільки механізм їхньої співпраці у цьому випадку виглядає так: офшорна та оншорна компанії укладають угоду про те, що підприємство з високоподатковою юрисдикцією виступає виразником інтересів офшорної компанії на міжнародному ринку і здійснює всі торговельні операції від свого імені. Однак після розрахунків із покупцями товарів і послуг з третіх країн оншорне підприємство залишає на своєму рахунку тільки комісійні (які й оподатковуються за місцевими ставками), а решту переказує на рахунки офшорної компанії. Тобто лєвова частка прибутку не оподатковується. Такі тенденції «маскування» офшорних схем викликають занепокоєння у контрольних органів усіх країн, зокрема і в Україні.

У ролі офшорних учасників «зв'язки» найчастіше виступають компанії, зареєстровані на Карибських та Британських островах. Карибські території мають добре налагоджену інфраструктуру і цілком прийнятну для іноземців систему законодавства. Компанії, розташовані на Ґернсі, Джерсі й Мені, використовуються для підвищення рівня респектабельності схеми чи для вирішення яких-небудь специфічних завдань [133].

За останнє десятиліття з'явилося багато нових офшорних зон, головним завданням яких є обслуговування капіталів, накопичених у країнах колишнього СРСР та Азійсько-Тихоокеанського регіону. У число цих офшорних зон входять Західне Самоа, острови Кука, Ніуе. Однак після фінансових криз у Росії та в Південно-Східній Азії майбутнє цих офшорних центрів виявилось під загрозою, ще більше загострилися вади нових офшорних зон: нерозвиненість інфраструктури, недосконалість законодавства, відсутність доброї ділової репутації, недостатньо ефективні ділові зв'язки з розвинутими країнами, нарешті, різниця у часових поясах. Усі ці фактори відштовхують від співробітництва з компаніями з нових офшорних зон потенційних клієнтів із країн Західної Європи, які віддають перевагу карибським територіям, позбавленим більшості з цих вад.

Утім, якщо буде реалізовано численні пропозиції з посилення фінансового контролю на островах Ґернсі, Джерсі і Мен, а також на основних карибських територіях, тим підприємцям, котрі прагнуть уникнути високого оподаткування, доведеться шукати менш контрольованих офшорних зон, знову звернувшись до тихоокеанських територій [133].

Наступний з можливих напрямків використання офшорних юрисдикцій – участь у міжнародному банківському та страховому бізнесі. Слід сказати, що офшорні банки і страхові компанії є одними з найбільш популярних і престижних інструментів офшорного бізнесу.

Популярність їх пов'язана з тим, що володіння офшорною банківською чи страховою установою надає вітчизняному підприємцеві значну свободу дій на міжнародних фінансових ринках – як в обслуговуванні власних фінансових операцій, так і в отриманні додаткових доходів від надання послуг іншим компаніям.

Основними перевагами використання офшорних банків для обслуговування міжнародних фінансових операцій є:

- відсутність оподаткування доходів установ;
- відсутність валютних обмежень;
- занижені (відносно інших держав) вимоги щодо величини статутного капіталу – десь у межах 100–200 тис. доларів США;
- наявність відповідної ліцензії та кореспондентських рахунків у провідних банківських установах світу дозволяє надавати весь

комплекс повноцінних банківських послуг (хоч останнім часом зусилля контрольних органів США та міжнародних організацій суттєво зменшили ці можливості для найменш респектабельних безподаткових територій).

Офшорні страхові компанії є привабливими для підприємців завдяки таким особливостям:

- швидка реєстрація компанії без необхідності виконання вимог щодо мінімальної величини статутного капіталу (такий може взагалі виявитися необов'язковим);
- відсутність жорстких нормативів щодо розмірів обов'язкових резервів, розміщення активів тощо;
- ширші можливості щодо запровадження нових видів послуг і створення мережі філій.

Як банківські, так і страхові офшорні установи несуть набагато менші витрати з обов'язкових аудиторських перевірок, оскільки останні здійснюються за нижчими тарифами і щодо обмеженого переліку видів фінансової звітності.

Престижним банківський та страховий офшорний бізнес є з тієї причини, що витрати на заснування, обслуговування фінансових установ є на порядок вищими, ніж аналогічні щодо звичайних торговельно-посередницьких компаній чи компаній з управління майновими правами (зокрема, інформацію про величину таких витрат за деякими юрисдикціями наведено в таблиці 2.1 – у дужках вказано витрати для банків, що мають ліцензії на здійснення обмеженого переліку операцій).

Найвідомішими банківськими офшорними юрисдикціями є Кайманові, Багамські та Нормандські острови, Лабуан (Малайзія) та Мадейра (Португалія) – останні є відокремленими адміністративно-територіальними одиницями вказаних держав, в яких створено сприятливі умови саме для реєстрації фінансових установ.

Серед страхових офшорних юрисдикцій існує певна спеціалізація – так, на Британських Віргінських, Кайманових островах, Барбадосі, Лабуані, Західному Самоа, у Гібралтарі та Гонконзі існують сприятливі умови для здійснення всіх видів страхових операцій. У цих офшорних зонах зареєстровані страхові компанії щонайперше намагаються зекономити на податкових платежах. Для створення кептивних (тобто таких, що контролюються своїми ж основними клієнтами) страхових компаній найкраще підходять острови Гернси, Джерсі, Нідерландські Антильські, Вануату, Барбадос, а також Уругвай. У перестраховувальній діяльності досить популярним є використання компаній, зареєстрованих на о. Невіс [108, с. 234].

Найбільш популярний напрямок використання офшорних банківських і страхових установ (окрім послуг з обслуговування своїх

**Витрати із заснування й підтримки роботи офшорних банків
у найвідоміших офшорних фінансових центрах,
тис. доларів США [115, с. 134]**

Юрисдикція	Мінімальна величина статутного капіталу	Щорічна плата за банківську ліцензію
Ангілья	370	20
Багамські острови	1000 (100)	25 (5)
Британські Віргінські острови	125	4,5
Кайманові острови	500	25
Острови Кука	0	0,5
Гонконг	900	18
Науру	100	6
Нідерландські Антильські острови	500	10
Маріанські острови	500	5
Монтсеррат	300	7,6
Панама	500	4
Теркс і Кайкос	500	10
Вануату	150	3
Сент-Вінсент і Гренадини	380	7,25
Західне Самоа	250	7,75

же засновників) – представництво ними інтересів материнської компанії та участь у її міждержавному податковому плануванні.

У банківських офшорних операціях важливим аспектом вибору юрисдикції є наявність угоди про уникнення подвійного оподаткування між країною реєстрації банківської установи та країною, резидентом якої є клієнт цієї установи (зазвичай і фактичний власник). Зокрема, українські підприємства можуть бути зацікавлені у створенні офшорних банківських установ у таких юрисдикціях, як Мадейра (з Португалією укладено угоду про уникнення подвійного оподаткування, згідно з якою проценти за депозитами, що виплачуються в Україні, оподатковуються за ставкою 10%), Кіпр (ставка оподаткування процентів – 0%), Латвія (10%). Останню

країну названо завдяки тому фактові, що саме її банки є активними посередниками в розрахунках між українськими та офшорними підприємствами.

Третій важливий напрямок використання офшорних підприємств – як материнської компанії холдингів, тобто компаній, які виступають акціонерами зарубіжних підприємств і отримують доходи від участі в капіталі у вигляді дивідендів.

Привабливість законодавства окремих держав як холдингових центрів пояснюється відсутністю в них валютних, антимонопольних та організаційних обмежень, які існують в інших країнах. Скажімо, в Україні та в більшості республік колишнього СРСР підприємства зобов'язані продавати до половини валютної виручки за експортними операціями, існують застереження щодо галузевого представництва в холдингу та рівня монополізації ним ринку.

Такі умови відсутні у багатьох європейських країнах, які, сприяючи заснуванню на своїй території головних компаній холдингів, є відомими інвестиційними центрами світу. До таких країн відносять Люксембург, Нідерланди, Угорщину, Австрію, Данію, Велику Британію. Безперечно, більшість із названих країн не є офшорними територіями у їх звичному розумінні – просто ці держави мають сприятливе правове середовище для діяльності міжнародних холдингів (як у вигляді названих вище особливостей законодавства, так і щодо оподаткування доходів від участі в капіталі – часто на нульовому рівні). Для набуття статусу міжнародного холдингу компанія повинна володіти часткою у капіталі закордонних дочірніх підприємств у розмірі не менше 25% (в Австрії, Швеції та Данії), 10% – у Франції, Німеччині та Великій Британії, 5% – в Нідерландах та Іспанії. У Люксембургу та Угорщині мінімального рівня участі в капіталі зарубіжного підприємства не встановлено.

Найбільшу кількість угод про уникнення подвійного оподаткування (і зокрема – щодо пільгового оподаткування дивідендів) уклала Велика Британія (більше 100), за нею – Франція (88), Німеччина (75), Швеція (71), Данія (57), Угорщина (52), Нідерланди (51), Австрія (44), Іспанія (44), Люксембург (30). Холдингові компанії в названих країнах не мають статусу офшорних (окрім зареєстрованих в Угорщині) [107].

Типовим прикладом сприятливих умов для діяльності холдингових компаній можна вважати ті, що створені в Люксембургу. Незважаючи на загальний високий рівень оподаткування в країні (максимальна ставка податку на доходи фізичних осіб – 51,25%, на прибуток підприємств – 39%), із холдингових компаній не утримуються ніякі прямі податки, а також податок із дивідендів, що

репатріюються до країни походження капіталу підприємства. Щоправда, холдинги можуть вести тільки управлінську й фінансову діяльність у межах підконтрольних підприємств, не мають права надавати будь-які послуги стороннім організаціям.

Для українських підприємців привабливим є заснування материнських компаній холдингів у тих країнах, з якими укладено договори про уникнення подвійного оподаткування (у таблиці 2.2 числа в дужках показують, який повинен бути відсоток участі зарубіжної компанії в капіталі вітчизняної для того, щоби відповідні доходи оподатковувались за тією чи тією ставкою).

Такими державами є Велика Британія, Данія, Нідерланди, Угорщина. Але слід зауважити, що всі ці країни пропонують податкові пільги лише в тому разі, якщо холдингову компанію засновано з дотриманням вимог щодо величини статутного капіталу, обсягів інвестицій до дочірніх підприємств, вона веде повністю легальний бізнес. Необхідність виконання цих умов, ясна річ, не влаштовує українські підприємства, що не володіють ні достатніми фінансовими ресурсами, ні високою корпоративною культурою.

Таблиця 2.2

Умови оподаткування доходів від міжнародної діяльності згідно з чинними договорами про уникнення подвійного оподаткування, укладеними Україною [107]

Країна	Ставки оподаткування		
	дивідендів	процентів	роялті
Велика Британія	5 (20)/10	0	0
Данія	5 (25)/15	10	0/10
Індонезія	10 (20)/15	10	10
Канада	5 (20)/15	10	0/10
Кіпр	0	0	0
Нідерланди	0/5 (20)/15	2/10	0/10
Португалія	10 (25)/15	10	10
Росія	5/15	10	10
США	5 (20)/15	0	10
Угорщина	5 (25)/15	10	5
Швейцарія	15	15	0

Нарешті, розглянемо ще два види офшорного бізнесу – перший з них є найбільш традиційним (реєстрація морських суден у пільгових юрисдикціях), другий – один із найбільш сучасних (використання офшорних компаній як власників патентів і ліцензій).

Морські перевезення за своєю природою майже завжди є міжнародним бізнесом. Звідси – низка особливостей цієї підприємницької діяльності: необхідність користуватися якомога лояльнішим валютним режимом, щоби мати змогу оперативно виконувати замовлення клієнтів із різних країн, залежність ставлення до судна від його місця прописки (наприклад, чи не перебуває така країна у стані війни з іншими державами), обмеженість у часі власників судна за виконання адміністративних формальностей.

Важливу роль відіграє величина вартості послуг із реєстрації, перереєстрації судна, щорічних адміністративних платежів і сплати податків на доходи від морських перевезень. Додатковими особливостями підприємницької діяльності у сфері морських перевезень є також зростаючі останнім часом вимоги щодо соціального захисту членів екіпажу, дотримання норм технічної та екологічної безпеки суден.

Усі вказані обставини стимулюють власників кораблів зазвичай океанського класу (а також невеликих спортивних і прогулянкових яхт) реєструвати свої судна в таких юрисдикціях, як Панама, Ліберія, Сінгапур, Кіпр (усі види суден), Кайманові, Бермудські та Нормандські острови (яхти), де адміністративні витрати є набагато нижчими, ніж в інших державах, а географічне розміщення – вельми сприятливим. До того ж у цих країнах застосовуються набагато нижчі стандарти щодо соціального забезпечення та підтримання технічного стану плавзасобів на належному рівні. Навіть більше, величина сплачуваних податків є фіксованою і залежить не від обсягів здійснених перевезень, а тільки від тоннажу судна. Наприклад, у Ліберії річна сума всіх таких витрат може не перевищувати 1000 доларів США незалежно від величини отриманих за рік доходів від перевезень [108, с. 268].

Слід відзначити, що названі офшорні юрисдикції є не лише судовласницькими, а й універсальними, тобто уможливають реєстрацію на своїй території низки підприємств із різним функціональним призначенням під контролем одного власника.

Щодо питання вибору привабливої в аспекті юрисдикції для реєстрації компанії – «розумового центру» (тобто такої, що володіє авторськими правами та отримує роялті за надання права на їх використання), важливими є два моменти: наявність у такої юрисдикції договору про уникнення подвійного оподаткування роялті з Україною та низький рівень оподаткування доходів від використання авторських прав.

Найкраще для названих цілей (як для українських підприємств) підходять кіпрські та нідерландські компанії (хоча, в принципі, офшорні компанії інших юрисдикцій також є прийнятними). Річ у тім, що на Кіпрі ставка податку на доходи від роялті зараз складає 10%, у Нідерландах – 2,4%, величина податку на виплату роялті з України до цих держав – 0%. Тобто в підсумку отримується реальна економія на податкових платежах (аналогічна ставка податку в Україні складе 30%) [6].

Отже, ми визначилися з критеріями вибору місця реєстрації українськими підприємцями офшорних компаній залежно від того, які цілі переслідуються використанням безподаткової схеми. Тепер розглянемо процедуру реєстрації офшорних компаній у найвідоміших безподаткових юрисдикціях.

2.2. Процедура заснування та організація роботи офшорної компанії

Під загальними ознаками пільгового податкового статусу, повністю іноземної власності, обов'язкового здійснення тільки зовнішньоекономічної діяльності інститут офшорних компаній об'єднує різноманітні організаційно-правових форм підприємництва у різних державах.

Для цілей нашого дослідження актуальною є класифікація всіх видів юридичних осіб – суб'єктів підприємництва за ознакою їхнього податкового статусу:

1. Національна компанія (Ordinary National Company) – зареєстрована і функціонує на загальних підставах, не користується ніякими особливими податковими режимами, є податковим резидентом своєї юрисдикції, діяльність підпадає під дію міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування.

2. Національна компанія зі спеціальним податковим статусом – зареєстрована на загальних підставах, але користується певними пільгами у своїй діяльності, дотримується заборони на окремі види підприємництва, є податковим резидентом своєї країни, її діяльність може підпадати під дію договорів про уникнення подвійного оподаткування.

3. Нерезидентна компанія (Non Resident Company) – може бути зареєстрована тільки іноземцями, не є податковим резидентом місцевої юрисдикції, діяльність не підпадає під дію договорів про уникнення подвійного оподаткування [108, с. 25].

Компанії всіх трьох видів використовуються в офшорному бізнесі. Так, національні компанії створюються задля податкового планування в країнах із високим рівнем оподаткування, але таких, що мають велику кількість чинних угод про уникнення подвійного

оподаткування, а також для долучення цих компаній до схем непрямого податкового планування. Доходи національних компаній деяких територій (Бермудські, Багамські, Кайманові острови, Ліхтенштейн тощо) взагалі не підлягають оподаткуванню і активно використовуються у схемах податкового планування.

Національні компанії зі спеціальним податковим статусом ведуть перед в офшорному бізнесі. Вище вже йшлося про те, що такі компанії обмежені у здійсненні певних видів діяльності. Це, насамперед, заборона на здійснення комерційної діяльності, а також придбання нерухомості безпосередньо на території країни реєстрації. Оподаткування доходів компаній такого типу, в принципі, може здійснюватися згідно з нормами угод про уникнення подвійного оподаткування, однак уряди розвинутих держав в останнє десятиліття здійснили перегляд низки таких угод (аж до одностороннього виходу з них), через що національні компанії зі спеціальним статусом було вилучено з переліку СПД, доходи яких оподатковуються згідно з нормами вказаних угод.

У додатку 7 наведено види національних компаній зі спеціальним статусом, які можуть бути зареєстровані в різних офшорних юрисдикціях. Слід сказати, що останнім часом дедалі більшої популярності набувають компанії, зареєстровані на територіях із пільговим місцевим оподаткуванням у федеративних державах (у США, Швейцарії), оскільки разом із використанням названих пільг вони можуть використовувати норми угод про уникнення подвійного оподаткування.

Нарешті, третій тип компаній, що використовуються в офшорних податкових схемах – нерезидентні компанії. Їх засновниками виступають лише іноземці, вся господарська діяльність проводиться лише поза країною реєстрації, податковий статус нерезидентних компаній передбачає відсутність оподаткування в країні реєстрації та неможливість використання умов угод про уникнення подвійного оподаткування. Власне, це і є класичний вид офшорної компанії. Нерезидентні підприємства долучаються до схем податкової оптимізації досить рідко, позаяк викликають особливу увагу контролюючих органів, та й їхні можливості для оптимізації оподаткування досить обмежені – хіба що у сфері експортно-імпорتنих угод із маніпулюванням трансфертними цінами.

Головний елемент організації міжнародної схеми оптимізації оподаткування – заснування офшорної компанії. Практика офшорного бізнесу доводить, що реєстрація й підтримання функціонування офшорної компанії неможливі без послуг спеціалізованих офшорних сервісних фірм. Аби з'ясувати їх призначення і роль у здійсненні офшорного бізнесу, звернімося до рисунку 2.1.

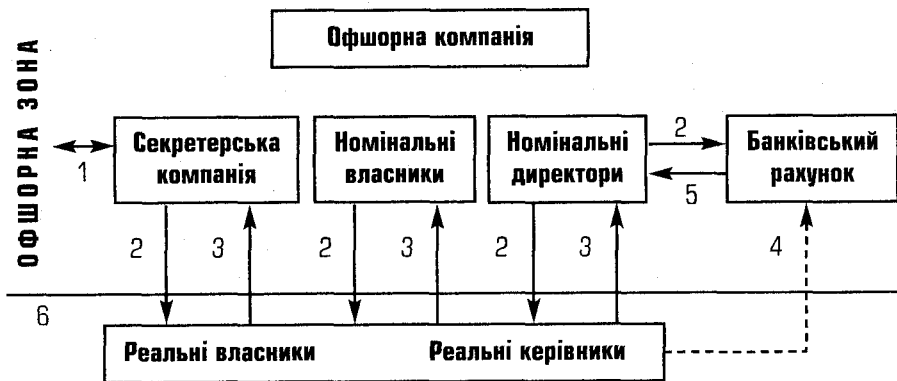

Рис. 2.1. Організація управління офшорною компанією [62, с. 73]

Позначення на рис. 2.1: 1 – взаємовідносини з владними структурами офшорної зони; 2 – поточна інформація; 3 – інструкції; 4 – керування рахунком офшорної компанії, здійснюване її реальним власником за довіреністю; 5 – виконання інструкцій з керування рахунком; 6 – рівень доступу до конфіденційної інформації.

Найчастіше, заснування та управління офшорною компанією не здійснюється особисто її реальним власником (власниками), що обумовлено як міркуваннями безпеки (конфіденційності), так і фізичною неможливістю ведення всіх справ за перебування у зовсім іншому місці планети. Власне, конфіденційність і номінальне географічне перенесення резидентності підприємницької діяльності і є цілями підприємця – засновника компанії.

Основні дії з реєстрації підприємства, організації його взаємодії з адміністрацією офшорної зони провадяться за допомоги секретерської компанії – сервісного підприємства, що спеціалізується на наданні послуг з реєстрації та організації роботи офшорних компаній.

Секретерські компанії, згідно з дорученням, яке дає їм реальний власник компанії, не тільки забезпечують дотримання всіх юридичних формальностей, а й знаходять осіб, які стають номінальними власниками компанії та її номінальними директорами, надають послуги адвоката, обробляють кореспонденцію, що надходить на адресу офшорної компанії тощо.

Номінальні власники – це особи, які вважаються власниками офшорної компанії згідно з реєстраційними документами, але фактично (через укладення додаткових угод із реальними бенефіціарами) отримувачами доходу не є.

Подібні ж угоди укладаються між реальними власниками та номінальними директорами. Згідно з цими угодами, дії номінальних директорів можуть бути визнані неправомірними у випадку, якщо вони не були погоджені з реальними керівниками. Реальні власники, зазвичай, отримують довіреність від імені офшорної компанії, за якою вони можуть самостійно чинити будь-які дії з її управління навіть без погодження з номінальними директорами і власниками.

Отже, інститути секретерських компаній та номінальних власників і директорів дозволяють досягти двох цілей реальних бенефіціарів: зберегти конфіденційність свого права власності й отримувати економічні вигоди від роботи компанії. Розкриття інформації про справжніх власників офшорних підприємств можливе тільки в разі судового розслідування.

Процедура реєстрації офшорної компанії прямо залежить від виду прийнятої в тій чи тій країні системи (моделі) права. Найбільш популярними серед таких систем в офшорних зонах є: англосаксонська (як її підвиди іноді вирізняють британську та американську) і континентальна.

Для перших двох є характерним домінування в нормотворчості прецеденту – судового вердикту, рішення органу виконавчої влади тощо, тоді як континентальній (або франко-німецькій) моделі властиве вирішальне значення законодавства, встановленого представницьким органом і, як правило, кодифікованого. На практиці це виражається в тім, що до складу і змісту засновницьких документів для створення підприємства у різних державах ставляться різні вимоги.

Так, для заснування й роботи підприємства у Ліхтенштейні, Люксембурзі, Швейцарії (в яких застосовується континентальна модель права), так само як і в Україні, основним документом є статут, що містить дані про: назву компанії; її юридичну адресу; сферу і напрямки діяльності; величину статутного капіталу, номінал акцій, їх види (прості чи привілейовані) – для акціонерних товариств; порядок скликання зборів власників і голосування на них; органи управління й контролю на підприємстві; порядок оприлюднення офіційної інформації компанії.

До початку роботи підприємства (яка починається від дня його реєстрації у комерційному реєстрі чи органах місцевої влади – тоді ж розморожується і розрахунковий рахунок із внесеним статутним капіталом) власники повинні сплатити від 30% до 40% статутного капіталу [116, с. 51].

У переважній більшості офшорних зон (майже всі острівні території) діє британська модель права, яка передбачає перед заснуванням підприємства складання таких документів: Меморандум Асоціації (Memorandum of Association), Статті Асоціації (Articles

of Association) і Сертифікат Інкорпорації (Certificate of Incorporation), а також спеціальної форми про відповідність норм статутних документів місцевому законодавству (у Великій Британії – Statutory Declaration of compliance with requirements on application for registration of a company).

Основні вимоги до складання Меморандуму Асоціації подібні до аналогічних стосовно статуту в країнах із континентальною моделлю права. Статті Асоціації визначають внутрішню організацію компанії, взаємовідносини між підприємством і власниками, порядок призначення директорів, збільшення статутного капіталу, порядок проведення загальних зборів власників.

Меморандум і Статті Асоціації перевіряються службовцем Реєстру Компаній, який після цього реєструє компанію та видає їй Сертифікат Інкорпорації. Компанія вважається діючою від дня видачі Сертифікату. Сертифікат Інкорпорації містить назву і номер компанії, дату й підпис відповідальної особи. Подібна процедура реєстрації компанії діє і в США. Особливості ж американської системи є такими.

Свою діяльність компанія починає після реєстрації в Офісі Секретаря Штату (аналог Державного Секретаря на місцевому рівні) Сертифікату Інкорпорації (Делавер) або Статей Інкорпорації (інші штати). Найчастіше ці документи містять інформацію про: назву компанії, мету створення підприємства, розмір статутного капіталу, адресу зареєстрованого офісу, ім'я та адреси зареєстрованого агента та інкорпоратора [116, с. 53].

Агент – це юридична або фізична особа, яка перебирає обов'язки представляти інтереси компанії перед урядом штату та іншими підприємствами. Статус інкорпоратора – той самий, окрім того, що він ще й підписує Сертифікат (Статті) інкорпорації, при цьому зовсім необов'язково, щоб інкорпоратор був одним із засновників компанії, – ним може бути співробітник сервісної (секретерської) компанії.

Зареєстрований Сертифікат Інкорпорації залишається в Офісі Секретаря Штату, а його копія (оригінал у випадку, якщо засновницьким документом є Статті Інкорпорації) з відповідним юридичним підтвердженням дійсності видається інкорпораторові. Неформальна назва цього документа – Сертифікат із золотою печаткою.

Цікаво, що в деяких офшорних зонах Тихого океану та Карибського басейну, де застосовують англосаксонську правову модель, діяльність компанії може здійснюватися без фіксації величини статутного капіталу та без його формування або з установленням його формального значення – наприклад, 1 долар США. Майже в усіх офшорних зонах допустима реєстрація офшорної компанії (найчастіше її організаційно-правовою формою є товариство з обмеженою відповідальністю), власник якої – одна особа.

Законодавство Багамських та Британських Віргінських островів, Панами допускає реєстрацію компанії з акціями на пред'явника (тобто під час створення підприємства фактичний власник взагалі ніде не називається). В інших державах інформація про засновників компанії є відкритою.

Окремо слід торкнутися питання забезпечення роботи офшорної банківської установи – специфіка діяльності подібних підприємств полягає в необхідності отримання ними ліцензії на здійснення фінансово-кредитних операцій.

Офшорні банківські юрисдикції (їх було названо вище) найчастіше висувають такі умови щодо роботи кредитної установи, за виконання яких вона може отримати ліцензію:

- відсутність діяльності в країні реєстрації;
- надання повної інформації про засновників установи та їхній професійний рівень як фінансистів;
- підтвердження володіння підприємством статутним капіталом на суму не менше 150 тис. доларів США (для отримання ліцензії на здійснення найменшої кількості операцій);
- наявність рекомендацій щонайменше від двох відомих банків світу;

• наявність бізнес-плану строком на перші три роки роботи.

До того ж, в обов'язковому порядку офшорні банки проходять щорічний аудит (досить часто – фахівцями «великої четвірки»).

За виконання всіх названих умов банк може отримати ліцензію класу «В» (нерезидентної банківської установи) – для здійснення платежів і проведення інших операцій у всіх валютах, окрім місцевої. Відповідно, ліцензія класу «А» (резидентної банківської установи) передбачає можливість роботи і з місцевими клієнтами з проведенням платежів у місцевій валюті – в разі виконання низки додаткових умов. Оскільки місцеві ринки банківських послуг є досить обмеженими, дуже незначна кількість офшорних банків володіє ліцензіями класу «А» [115].

У деяких країнах передбачено таку специфічну можливість, як редоміцилювання компанії (тобто перенесення місця її реєстрації) зі збереженням складу активів, власників тощо – тобто зміну юридичної адреси в міжнародному масштабі. Така можливість існує навіть у випадках, коли норми країни першої реєстрації компанії не дозволяють подібної процедури [116, с. 66–67]. До держав, у яких дозволено редоміцилювання компаній, відносять такі низькоподаткові території, як Науру, Вануату, Сент-Кристофер і Невіс, Багамські та Нідерландські Антильські острови. У Панамі, Швейцарії, Люксембургу, Коста-Риці, Канаді допускається можливість редоміциляції за наявності в засновницьких документах

трансфертної умови (відносно допустимості переміщення місця реєстрації підприємства).

Редоміцилювання – відносно нескладний процес: до владних органів місця нового розміщення компанії подаються відповідні заяви та спеціальні довідки про добрий господарський стан підприємства (Good Standing Certificate). Після отримання дозволу на редоміциляцію власники починають ліквідацію компанії в країні початкової реєстрації [116, с. 67].

Суттєвою перешкодою в міжнародній діяльності (зокрема й офшорних компаній) є потреба в легалізації офіційних документів (також і засновницьких документів підприємств), тобто підтвердження їхньої юридичної сили для властей інших країн. Для цього передбачено два основні способи – консульський та апостиль. Процедура здійснення першого регламентується Віденською конвенцією про консульські відносини 1963 р., другого – Гаазькою конвенцією 1961 р. [116, с. 124–125].

Консульська процедура легалізації може бути застосована тоді, коли документи ще перебувають у країні їх походження. У цьому разі чинність документа мусить бути підтверджена Міністерством юстиції, підписи службовців і печатка завірені консульським відділом посольства країни подальшого використання документа. Після цього він пересилається до країни використання, де перекладається державною мовою (ідентичність перекладу стверджує своїм підписом перекладач і завіряє печаткою нотаріус). На цьому процедура легалізації завершується.

Простішим є спосіб легалізації за допомоги апостилію, який передбачає, що документ уже перебуває в країні його використання. Консульська служба посольства країни походження документа засвідчує його чинність, а Міністерство закордонних справ країни використання підтверджує повноваження консульської служби. Далі документ перекладається державною мовою, і чинність перекладу затверджується у спосіб описаний вище.

Слід зазначити, що в Україні може використовуватися лише перший спосіб легалізації документів, оскільки наша держава поки що не приєдналася до Гаазької конвенції, учасниками якої є Росія, Білорусь, Велика Британія, США, Кіпр тощо (всього близько 50 держав).

Утім, для реєстрації іноземного підприємства його установчі документи можуть бути легалізовані й апостилем, що передбачено, зокрема, нормами постанови КМУ «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України і Положення про порядок контролю та звітності щодо використання майнових цін-

ностей, які інвестуються за межами України» від 19 лютого 1996 р. № 229. Тобто, Україна в односторонньому порядку прийняла норми цієї конвенції.

Власне, всі процедури щодо реєстрації офшорних компаній, підтримки їхньої діяльності провадяться за допомоги згаданих вище секретерських компаній. Такі компанії є резидентами офшорних зон, де й представляють інтереси своїх клієнтів.

У країні перебування реальних власників допомогу з реєстрації офшорних компаній надають спеціальні сервісні підприємства – провайдери. У світі вже сформувалися міжнародні мережі з надання подібного виду послуг. До найвідоміших можна віднести Tax Consulting U.K., Wenzel Group. В Україні також успішно діють національні сервісні компанії, як, наприклад, Київська аудиторська служба. Кожний випуск популярних бізнесових видань України і всіх інших країн також містить по кілька рекламних оголошень послуг із реєстрації чи купівлі готових офшорних компаній.

Іноді послуги з реєстрації офшорних компаній пропонують також і аудиторські компанії «великої четвірки». В останні роки стало досить популярним перенесення діяльності таких підприємств у віртуальний світ, – тобто розміщення інформації про свої послуги тільки у глобальній мережі Internet. Такі компанії-фантоми взагалі не можуть бути контрольовані фіскальними службами за допомоги традиційних методів. До таких підприємств, приміром, відносять Global Offshore Services (www.gloffs.com).

Вся процедура створення офшорного підприємства є відносно недорогою. Утворення офшорної схеми під силу навіть малим підприємствам в Україні – детальні відомості про вартість послуг із реєстрації офшорних підприємств наведено в таблиці 2.3.

Подальший важливий крок після реєстрації офшорної компанії – відкриття нею банківського рахунку. При цьому чи не найважливішими є рішення щодо вибору країни, в банку якої буде відкрито рахунок, і самої банківської установи.

Фахівці рекомендують застосовувати такі критерії для визначення привабливості відкриття рахунку в тій чи тій країні: політична та економічна стабільність у державі, ліберальність її системи валютного контролю, розвиненість інфраструктури фінансових послуг, зручність управління рахунком для його власника (наприклад, збіг годинних поясів).

Керуючись цими критеріями, можна визначити три основні банківські регіони світу, співпраця з якими може буде зручною і вигідною для українських підприємців: США, Західна Європа, Прибалтика [100].

Однак, якщо клієнти американських фінансових установ користуються безумовною повагою в усьому світі, стати таким клієнтом

Зіставлення витрат на реєстрацію та утримання офшорних компаній у різних юрисдикціях (у дол. США) [136, 139]

Країна реєстрації (юрисдикція)	Загальна вартість інкорпорації (заснування компанії)	Щорічні витрати на утримання			
		урядовий збір	юридична адреса, агент тощо	податки	обов'язковість аудиту
Офшорні юрисдикції					
Багамські острови	1500	250	600	–	–
Сейшельські острови	1170	100	600	–	–
Британські Віргінські острови	1500	300	500	–	–
Сент-Кітс і Невіс	1550	200	750	–	–
Панама	1550	150	500	–	–
Беліз	1600	100	600	–	–
Гібралтар	2100	500	800		
Кіпр	2200	1500		4,25/10%	+
Чорногорія	2900	1300	500	–	–
Аруба	2135	250	1345	–	–
Домініканська Республіка	1900	400	400	–	–
Неофшорні юрисдикції, де можлива реєстрація безподаткових компаній					
Велика Британія	2200	800		різні	+
Люксембург	9800	5000		різні	+
Ліхтенштейн	7800	4300		різні	+
Нідерланди	7200	2700		різні	+
США (Делавер)	750	50	250	–	–
Швейцарія (Сент-Галлен)	5200	3000		різні	+

досить проблематично, оскільки банки США відомі найбільшою прискіпливістю до встановлення джерела походження коштів, особистості їх власника, розміром планованих трансакцій тощо.

Окрім того, навіть у випадку доведення найлегальнішого походження коштів і найвиправданіших економічно напрямків їх використання, американські банки можуть відмовити у відкритті рахунку громадянам чи компаніям як зі Східної Європи, так і з офшорних зон – лише з огляду на кепську бізнесову репутацію цих країн у світі. Додатковими незручностями у відкритті банківського рахунку в США можуть стати його довга процедура і висока вартість підтримки зв'язку з банківською установою.

Банки країн Західної Європи майже не поступаються американським за розвиненістю послуг, які вони надають, і є привабливішими завдяки міцнішим традиціям збереження банківської таємниці (хоча зараз у світі відбуваються процеси, несумісні з існуванням цього явища, банки Швейцарії, Ліхтенштейну, Бенілюксу стійко борються проти загроз для права на конфіденційність операцій своїх клієнтів).

У Європі також чимраз прискіпливіше ставляться до коштів із джерелом походження на теренах колишнього соцтабору. Знову ж таки, для великих європейських банків є актуальним питання величини коштів, які їм пропонується взяти на обслуговування.

Нарешті, прибалтійські банки славляться не тільки своєю ліберальністю в підході до вибору клієнтів, у питаннях банківського контролю, суворим дотриманням банківської таємниці, але навіть спеціалізацією на обслуговуванні офшорних операцій східноєвропейських бізнесменів. Щоправда, саме така їхня репутація перешкоджає проведенню фінансових операцій на міждержавному рівні.

Загалом, найбільш популярним серед підприємців, зайнятих офшорним бізнесом, є відкриття розрахункових рахунків у невеликих банках Ліхтенштейну, Австрії та Прибалтики. Зауважимо, що поступово банки всіх країн відмовляються від надання послуг із відкриття анонімного рахунку (тобто рахунку, користуватися яким можна будь-кому, хто знає певний код) [148].

Що стосується можливості відкриття розрахункового рахунку в офшорному банку, то слід відмітити, що в такому разі необхідно пересвідчитись у його надійності й сталості роботи, найліпше – через особисте знайомство з керівництвом фінансової установи. До речі, особисте знайомство називається фахівцями основним чинником у виборі конкретної банківської установи, на другому місці – пропозиції провайдера послуг зі здійснення офшорних схем, на третьому – зручність для клієнта в користуванні послугами того чи того банку. Серед банків офшорних юрис-

дикцій прийнятною репутацією користуються банки країн Латинської Америки (передовсім Панами), Нормандських островів і Кіпру [100].

Процедура відкриття банківського рахунку для офшорної компанії найчастіше передбачає подання такої інформації про неї:

- паспортні дані того, хто діє від імені компанії, його робоча й домашня адреси, номери телефонів і т. ін.;
- документи, що підтверджують повноваження представника компанії;
- статутні документи підприємства та, в разі необхідності, відомості про діяльність компанії, її обсяги та динаміку;
- валюта рахунку, тип рахунку, необхідність у видачі кредитної картки, плановані обсяги операцій на рахунку, величина незмешуваного депозиту і т. ін. [100, 116].

Додатково можуть вимагатися аудиторські висновки про роботу підприємства за останній звітний період та рекомендації інших клієнтів банку чи інших банківських установ.

Такі вимоги ставлять для відкриття рахунку банки США, центральноєвропейських країн та Прибалтики. Ідеальним же варіантом для користувача офшорної схеми є відкриття рахунку, за якого вся вхідна інформація обмежується лише використовуваними ідентифікаторами для спілкування з банком. Однак, як уже зазначалося вище, така практика поступово скорочується.

Отже, ми виклали загальні умови створення офшорної компанії та забезпечення її роботи в офшорних юрисдикціях залежно від виду прийнятої в державі системи права, вказали на вимоги, що мають виконуватися для реєстрації таких компаній та відкриття ними банківських рахунків, величини засновницьких витрат. Тепер розгляньмо способи забезпечення діяльності цих компаній – механізм побудови типових офшорних схем.

2.3. Типові офшорні схеми

Завдання, що їх ставить перед собою підприємець, засновуючи офшорну компанію, можуть бути успішно виконані лише за продуманої побудови офшорної операції (схеми), тобто підприємницької діяльності фінансового чи торговельного характеру, в якій використано зареєстроване в офшорній зоні підприємство.

У разі, якщо офшорну компанію створено, але трансакції з її використанням не ведуться або ведуться невміло, така офшорна компанія може стати хіба що тягарем для її власників, відбираючи фінансові ресурси, викликаючи зайву недовіру з боку контрольних органів і не виправдовуючи свого існування.

Вище ми вже визначили основні види офшорних операцій, які викликають зацікавлення українських підприємців, – експортно-імпортні операції, кредитування і страхування діяльності українських підприємств, створення холдингових центрів, операції з векселями й давальницькою сировиною, схеми з виплати роялті та економія витрат на утримання суден. У цьому розділі ми розглянемо способи зниження рівня оподаткування доходів підприємств за проведення деяких із названих вище операцій (використано дані [62, 67, 97]).

Першим кроком у започаткуванні українським підприємством офшорної схеми є здійснення закордонної інвестиції або, принаймні, відкриття закордонного банківського рахунку. Далі ми розглянемо, як це робиться згідно з українським законодавством на легальних підставах. Тут же відмітимо, що левову частку українських капіталовкладень за кордоном було здійснено через нелегальні схеми. Найбільш простими й популярними (і найбільш кримінальними) з них в останнє десятиліття були схеми з використанням фіктивного підприємства (а краще – з кількома фіктивними підприємствами) чи з конвертаційним центром і з прямим банківським переказом на вказаний анонімний рахунок за кордоном (за фіктивними документами) зі зловживанням службовим становищем.

Однак можливості з використання цих схем в останні роки зводяться завдяки активізації роботи податкової служби та Служби безпеки України в напрямку боротьби з фіктивним підприємництвом, відмиванням грошей та створенням конвертаційних центрів [90]. Власне, й потреба у послугах цих фірм для експорту капіталу відпала, оскільки зараз уже можна говорити про завершення етапу початкового розподілу колишньої соціалістичної власності й переведення значної частини фінансових активів за кордон.

До того ж, поступова лібералізація валютного режиму в Україні та її інтеграція до міжнародного економічного співтовариства створили можливості для цілком легального експорту капіталу, обумовленого комерційними потребами підприємств.

Перший і найбільш популярний напрямок офшорного бізнесу для українських підприємців – експортно-імпортні операції. Проводячи зовнішню торгівлю з використанням офшорних фірм, підприємці можуть досягти збільшення величини прибутку від реалізації товарів і послуг завдяки економії на податкових платежах – як в Україні, так і за кордоном, а також реалізувати товар, вироблений у тіньовому секторі. Найпростішим прикладом офшорної експортної операції може бути схема, зображена на рисунку 2.2.

Українське підприємство в разі реалізації певного товару за ціною 130 у. о. (за валових витрат 100 у. о.) закордонному підприємству отримає оподатковуваний прибуток у розмірі 30 у. о. і сплатить

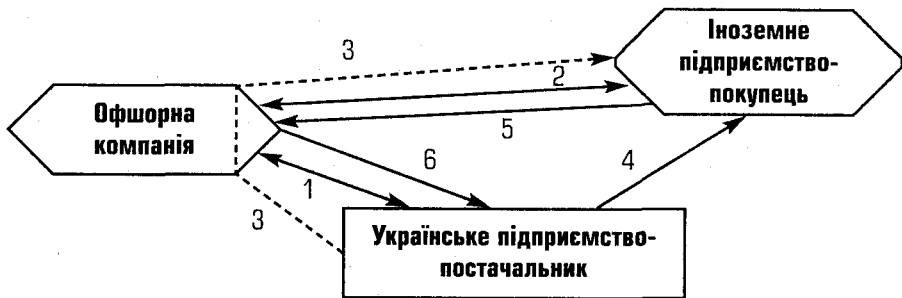

Рис. 2.2. Схема експортної поставки з України за участю офшорної фірми [62, с. 146].

Позначення на рис. 2.2: 1 – укладення договору на поставку певного товару з України до офшорної зони за ціною 100 у. о.; 2 – укладення контракту між офшорною компанією та закордонною фірмою-покупцем за ціною 130 у. о.; 3 – документальне забезпечення руху товару; 4 – фактичний рух товару; 5 – оплата іноземним підприємством вартості товару (130 у. о.); 6 – оплата офшорною компанією вартості товару (115 у. о.).

податок на прибуток 9 у. о. У випадку ж, якщо посередником між вітчизняним і закордонним підприємством стане, скажімо, кіпрська компанія (ставка податку на прибуток – 4,25% або 10% – для новостворених підприємств) може бути реалізованою така схема: до Кіпру товар продається за ціною 115 у. о. (податок на прибуток в Україні – 4,5 у. о.), з Кіпру товар реалізується за ціною 130 у. о. і податок на прибуток на Кіпрі становить 1,5 (для 10%) або 0,64 у. о. (ставка податку – 4,25%). Разом сплачується 6 у. о. (5,14 у. о.) податку на прибуток – економія складає не менше 3 у. о. (або 33%).

За великих обсягів угод така економія, певна річ, є суттєвою. Крім того (про це вже йшлося вище), використання як посередника офшорної компанії надає змогу українським експортерам виходити на ринки розвинутих країн (скажімо, через кіпрські підприємства – на ринки Європейського Союзу), обминаючи тарифні й нетарифні обмеження на торгівлю цих країн з Україною.

У реалізації імпоротної поставки з маніпуляцією трансфертними цінами офшорні схеми часто сприяють досягненню одразу двох цілей з мінімізації оподаткування – економії на податку на прибуток і на ввізному миті. Рисунок 2.3 дає уявлення про організаційну модель проведення такої трансакції.

Принцип схеми – обернений до попередньої, тобто з метою мінімізації прибутку в Україні ціна угоди не знижується, а навпаки –

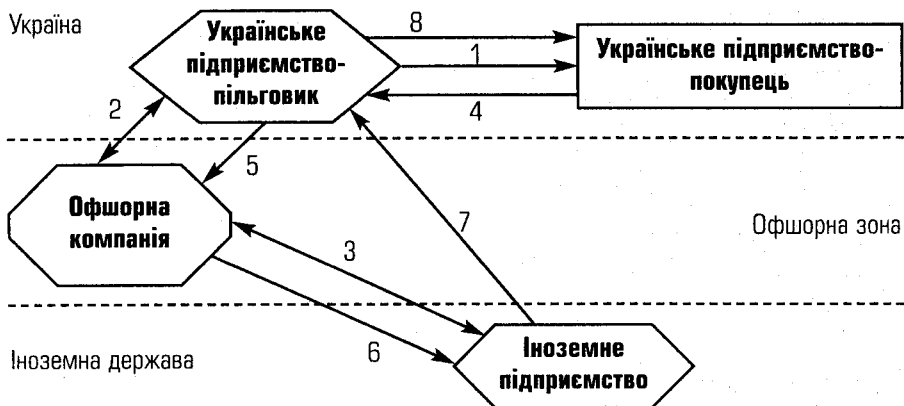

Рис. 2.3. Схема імпоротної поставки до України за участю офшорної фірми [62, 12].

Позначення на рис. 2.3: 1 – укладення угоди на поставку товару між покупцем і українським підприємством, що має митні пільги; 2 – укладення угоди між українським підприємством – пільговиком та офшорною компанією на постачання товару; 3 – укладення угоди на поставку товару між іноземним підприємством та офшорною компанією; 4–6 – проведення взаємних розрахунків; 7 – поставка товару від іноземного підприємства – українському підприємству-пільговику; 8 – поставка товару покупцеві.

завищується. Поставка здійснюється в кілька етапів – спершу товар придбувається у зарубіжного контрагента за прийнятною ціною контрольованою офшорною компанією, далі цей товар (уже за завищеною ціною) придбувається українським підприємством, що має змогу не сплачувати ввізне мито (наприклад, всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, що постраждали унаслідок аварії на ЧАЕС, підприємства, зареєстровані в СЕЗ). Потім товар перепродається (після формальної обробки) кінцевому покупцеві, який у підсумку отримує високий рівень валових витрат (а отже – незначний рівень оподаткованого прибутку), звільняється від сплати ввізного мита. До того ж, ця схема дозволяє на цілком легальних підставах вивозити досить значні обсяги коштів за кордон.

Розвиток на початку 90-х років операцій з давальницькою сировиною (толлінгових операцій) в Україні, зазвичай, базувався на використанні офшорних схем (див. рис. 2.4).

Механізм їх полягав у тім, що замовником переробки того чи того виду сировини виступала офшорна компанія, яка контролює

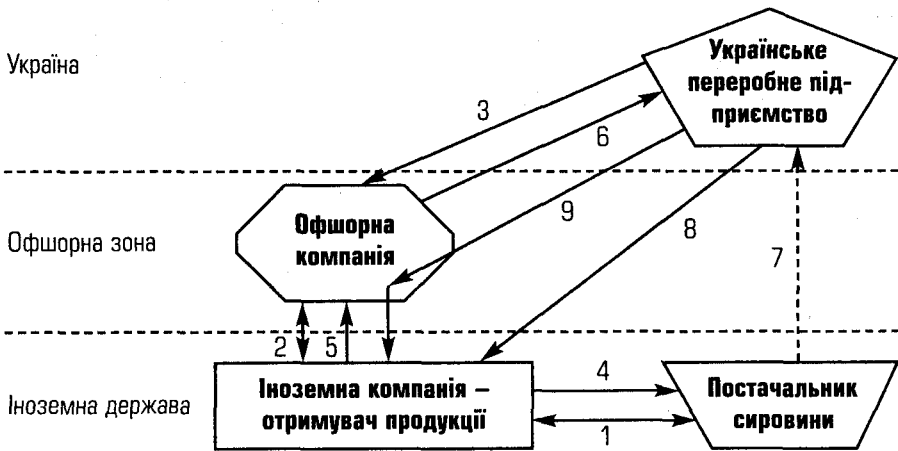

Рис. 2.4. Схема проведення операції з давальницькою сировиною з використанням офшорного підприємства [62, с. 160].

Позначення на рис. 2.4: 1–3 – укладення контракту на поставку сировини; 4 – перерахування коштів в рахунок поставки сировини; 5, 6 – оплата переробки сировини; 7 – рух давальницької сировини; 8 – постачання готової продукції або напівфабрикатів; 9 – документальне оформлення руху готової продукції.

валася тими ж українськими підприємцями, які були й власниками переробного підприємства. В оборот запускалися гроші за кордоном (нелегально чи напівлегально переведені туди раніше), де їхню долю українські фіскальні органи не могли відслідкувати; підприємство отримувало за свою роботу мінімальний прибуток (що не мало значення для власників), з якого сплачувалися мінімальні податки.

Якщо замовник закуповує давальницьку сировину на території України, він має право на звільнення експорту виробленої з неї готової продукції від обкладання вивізним митом та іншими податками [4]. Отже, відбувалося зменшення податкового зобов'язання одразу за кількома його видами.

У цьому випадку ми маємо справу з уможливленням забезпечення функціонування українського підприємства за рахунок постачання йому сировини для обробки офшорною компанією з тими самими власниками. Забезпечення таким важливим чинником виробництва, як капітал, також досить часто здійснювалось і здійснюється в Україні з використанням офшорних компаній, і знову ж таки – за рахунок вивезених раніше за кордон коштів.

Сутність операції полягає в тому, що підконтрольний власникам українського підприємства офшорний банк (із країни, що має договір про уникнення подвійного оподаткування з Україною) видає українському підприємству кредит. Наперед обумовлений обсяг відсоткових платежів за ним (які згідно з угодою звільнені від оподаткування в Україні) дозволяє підприємству планувати свої податкові платежі, а більшу частину прибутку переводити до офшорної зони.

Найбільш вигідним у цьому аспекті є використання кіпрських банківських установ – із Кіпром Україна має договір про уникнення подвійного оподаткування, згідно з яким відсоткові виплати в Україні не оподатковуються.

Може застосовуватись (і є навіть поширенішою) складніша схема: кредитування здійснюється стороннім щодо ініціатора схеми банком (не обов'язково офшорним), але під гарантію розміщеного в банку депозиту підконтрольної офшорної компанії; у підсумку компанія отримує неоподатковувані відсотки за депозитом і забезпечує роботу свого ж підприємства в Україні (див. рис. 2.5). Подібні ж цілі переслідують і «перестраховальні» схеми з використанням офшорних компаній (див. рис. 2.6). Їх зміст полягає у виведенні за кордон фінансових ресурсів з України у вигляді внесення премії за перестрахування вітчизняною страховою компанією, яка до цього отримала платежі від українського підприємства. Далі частина цих коштів може бути направлена знову до українського підприємства у вигляді кредиту, а частина осяде на особистих рахунках ініціаторів схеми.

Таким чином, українське підприємство формально виконує вимоги з обов'язкового страхування, при цьому може повернути частину коштів в обіг і за рахунок маніпуляції платою за позику зменшити свої зобов'язання за податком на прибуток, а керівництво підприємства – незаконно вивести кошти з країни на свої банківські рахунки за кордоном.

Донедавна досить розповсюдженим було використання офшорних компаній у схемах вексельних розрахунків. Прикладом може бути схема, наведена на рис. 2.7.

Принцип дії цієї схеми полягає в тому, що оплата послуг тієї чи тієї організації, що надані підприємству в Україні, може бути здійснена за рахунок викупу і подальшого погашення векселя цієї організації зі значним дисконтом. Передумови здійснення трансакцій – наявність змови між ініціатором схеми та сторонньою організацією, що надає певні послуги (або постачає товари); взаємовідносини між українською та офшорною компаніями, як між материнською та дочірньою.

Механізм взаємовідносин є таким. Стороння організація надає певні послуги українському підприємству за ціною, скажімо,

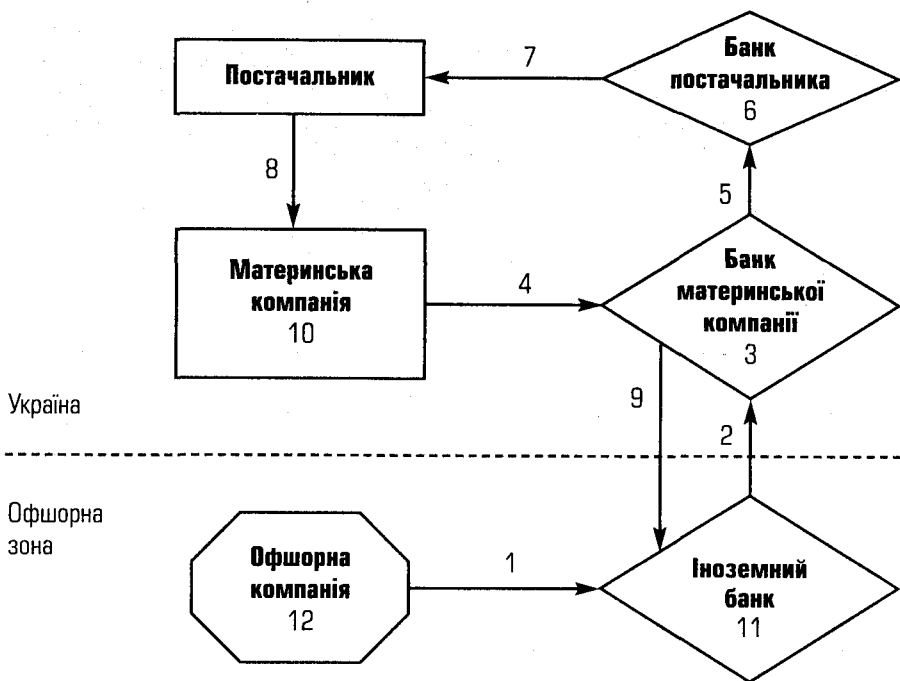

Рис. 2.5. Схема кредитування материнської компанії дочірньою офшорною компанією з переведенням частини прибутку за кордон [62, с. 151].

Позначення на рис. 2.5: 1 – розпорядження дочірньої офшорної компанії обслуговуючому банку про відкриття кредитної лінії (для материнської компанії) через кореспондентський рахунок в українському банку; 2 – перерахування суми кредиту на кореспондентський рахунок уповноваженому українському банку (100 у. о.); 3 – зарахування суми кредиту на рахунок материнської компанії; 4 – розпорядження материнської компанії своєму обслуговуючому банку сплатити постачальникові (72 у. о.); 5 – перерахування оплати за поставку товару (72 у. о.); 6 – зарахування коштів на рахунок постачальника; 7 – сповіщення постачальника про зарахування коштів на його рахунок (виписка банку); 8 – відвантаження товарів на адресу материнської компанії; 9 – повернення сум кредиту і відсотки за користування кредитом; 10 – включення до собівартості продукції величини відсотків за кредит (+18 у. о.); 11 – зарахування повернених сум кредиту з відсотками за нього (100 у. о. + 18 у. о.); 12 – отримання позареалізаційного доходу (прибутку) в розмірі 18 у. о.

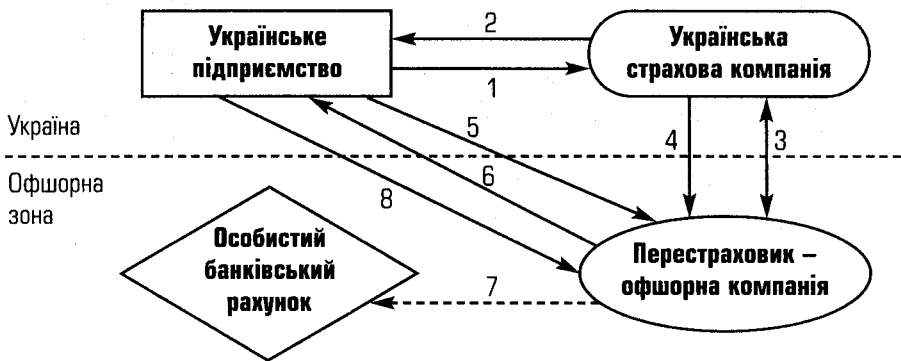

Рис. 2.6. Схема використання офшорних зон для операцій страхування і перестраховання [62, с. 157].

Позначення на рис. 2.6: 1 – укладення договору страхування; 2 – плата за страхування (страховий внесок); 3 – укладення договору перестраховання між українським страховальником і страховою компанією в офшорній зоні; 4 – перерахування коштів в рахунок перестраховання; 5 – укладення договору на надання позики; 6 – отримання українською компанією кредиту з-за кордону; 7 – перерахування коштів на особисті рахунки зацікавлених осіб; 8 – повернення і плата за кредит.

100 у. о. Потім ця ж організація продає офшорному дочірньому підприємству свій вексель за номіналом 100 у. о. із дисконтом 20% (тобто за 80 у. о.). Далі офшорна компанія передає отриманий вексель материнській компанії в Україну, і та розплачується за надані послуги зі сторонньою організацією. Як і в описаних вище схемах, діє механізм нелегального вивезення капіталу, введена до схеми стороння організація несе прямі збитки (на суму дисконту), і хоча в цьому випадку не відбувається прямих втрат для державного бюджету (оскільки податок на прибуток вираховується з усієї суми угоди, тобто 100 у. о.), збитків зазнає економіка держави в цілому.

Слід зазначити, що використання таких схем у вітчизняній практиці офшорного бізнесу віднедавна (після активізації боротьби фіскальних органів зі зловживаннями у сфері вексельних розрахунків і завершення першого етапу перерозподілу колишньої соціалістичної власності) скоротилося.

У процесі легалізації капіталу, вивезеного з України в 90-х роках ХХ ст. для українських підприємців є важливим уникнути опо-

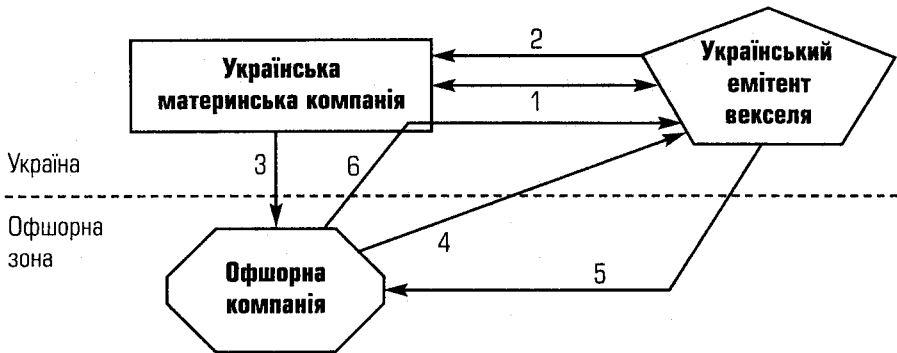

Рис. 2.7 Схема використання векселя для оплати послуг з використанням офшорної компанії [62, с. 155].

Позначення на рис. 2.7: 1 – укладання угоди між українським підприємством та емітентом векселя на надання послуг векселедавцем; 2 – надання послуг українському підприємству на 100 у. о.; 3 – перерахування коштів на рахунок дочірньої офшорної компанії (100 у. о.); 4 – оплата за придбання офшорною компанією векселя векселедавця з дисконтом 20% (з 80 у. о.); 5 – отримання векселя офшорною компанією за номінальною вартістю 100 у. о.; 6 – оплата векселем послуг векселедавця в рахунок заборгованості перед материнською компанією.

даткування отриманих доходів від підконтрольних українських підприємств. Задля цього використовують названі вище холдингові схеми, одну з яких зображено на рис. 2.8.

Основа її реалізації – використання особливостей данського законодавства, згідно з яким дивіденди данських компаній від володіння не менш як 25% акцій іноземного підприємства звільнено від оподаткування, а у випадках перерахування дивідендів до іноземних (зокрема офшорних) компаній, які володіють не менш як 25% акцій данської компанії, податок із них також не стягується. З Данією Україна уклала договір про уникнення подвійного оподаткування, який дозволяє в оподаткуванні виплат дивідендів данським акціонерам (з часткою в капіталі підприємства не меншою за 25%) застосовувати ставку 5% [107].

Отож, український підприємець, через свою офшорну компанію володіючи принаймні 25% акцій данської компанії, а через неї – 25% акцій українського підприємства, може зменшити податкове навантаження на свої дивідендні доходи з походженням в Україні аж до 5% від їхньої сукупної величини.

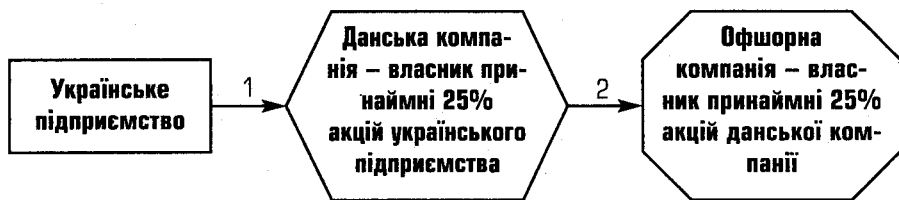

Рис. 2.8. Схема мінімізації податкових зобов'язань у разі отримання дивідендів від українського підприємства данською холдинговою компанією [67].

Позначення на рис. 2.8: 1 – перерахування від українського підприємства дивідендів до данської холдингової компанії – власника принаймні 25% акцій (ставка оподаткування – 5%); 2 – перерахування дивідендів до офшорної компанії – власника принаймні 25% данського підприємства (ставка оподаткування – 0%).

Ще один напрямок використання офшорних схем – податкове планування за виплат роялті (тобто платежів за використання об'єктів інтелектуальної власності). Сутність схеми проста: ліцензія на використання певного об'єкта інтелектуальної власності (створеного будь-де у світі) передається компанії, зареєстрованій в офшорній зоні, де оподаткування роялті або відсутнє взагалі, або здійснюється за дуже низькими ставками (наприклад, Кіпр, Британські Віргінські острови). Потім усі платежі за використання авторських прав здійснюються на адресу саме цього підприємства.

Одну з найбільш вдалих схем податкового планування у здійсненні таких виплат наведено на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Схема мінімізації податкових платежів за виплати роялті [97].

Позначення на рис. 2.9: 1 – передавання прав на торгівлю авторськими правами від офшорної до нідерландської компанії; 2 – передавання авторських прав українському підприємству; 3 – виплата роялті нідерландській компанії (не оподатковується); 4 – передавання роялті офшорній компанії (ставка податку – приблизно 2,4%).

Діє вона так. Бенефіціар (тобто фактичний власник авторського права) передає повноваження з управління ним офшорній компанії на Британських Віргінських островах, де доходи компанії виду International Business Company від виплат роялті не оподатковуються. Далі ця компанія може призначити своїм агентом підприємство в Нідерландах, яке використовуватиметься для передавання ліцензій європейським фірмам.

Українське підприємство придбаває ліцензію на використання того чи того об'єкта інтелектуальної власності у нідерландської компанії. Виплати роялті з України оподатковуються за нульовою ставкою в разі переміщення їх до Нідерландів (згідно з умовами угоди про уникнення подвійного оподаткування). У Нідерландах існує податкова норма про те, що різниця між виплачуваням за кордон і отриманим обсягами роялті не повинна бути меншою за 7%. Зменшивши саме на цю величину обсяг роялті, його перераховують далі – на Британські Віргінські острови, де подібні доходи не оподатковуються ні під час їх отримання, ні тоді, коли їх передають реальному бенефіціарові.

У Нідерландах названа різниця в 7% оподатковується за ставкою 34,5% податком на прибуток (що складе приблизно 2,4% від величини всього роялті). Таким чином, виплата роялті з України буде зменшена приблизно на 2,4% від загальної суми, сплаченої у вигляді податку.

Отже, ми розглянули порядок здійснення угод із використанням офшорних компаній у сфері експортно-імпорتنих, толлінгових, кредитних, страхових, вексельних операцій і трансакцій з виплати роялті.

Поза сумнівом, ми надали аж ніяк не повний перелік усіх схем податкового планування, які можуть використовуватися українськими підприємствами, тим більше, що з ускладненням системи протидії використанню таких схем удосконалюються, ускладнюються й самі схеми. Принаймні, наведені вище користуються найбільшою популярністю серед українських підприємств.

У наступному розділі праці ми проаналізуємо, як здійснення офшорного бізнесу впливає на господарські системи деяких країн – з офшорними податковими режимами й зі звичайними системами оподаткування.

2.4. Вплив офшорного підприємництва на економіку податкових гаваней та розвинутих країн світу

Обсяги здійснюваних офшорних операцій та їх вплив на економічні процеси в різних державах залежать від величини самого світового офшорного сектору. Тому для початку розглянемо, як зростала кількість офшорних підприємств у різних юрисдикціях протягом ХХ ст.

Зауважимо, що саме 80–90-ті роки, стали знаковими для розвитку офшорного бізнесу – тоді в найвідоміших безподаткових юрисдикціях Карибського басейну і Тихого океану було прийнято корпоративне законодавство, яке уможливлювало заснування офшорних компаній. Наскільки цей процес був інтенсивним у середині 90-х років, демонструють дані таблиці 2.4.

Як бачимо, 1996 р. приріст кількості зареєстрованих офшорних підприємств у кожній з досліджуваних юрисдикцій склав від 5% (Панама) до 17,6% (о. Мен). Незначна диференціація показника обумовлена змінами як політично-економічного становища в юрисдикціях, так і загальних підходів, якими керуються бенефіціари офшорних схем. Найважливішими факторами у формуванні цих підходів є характер самої створюваної офшорної схеми та правове середовище країни, в операціях із якою ця схема використовуватиметься.

Добрим прикладом того, як зміни міжнародної економіко-правової кон'юнктури впливають на розвиток офшорного бізнесу

Таблиця 2.4

Зростання кількості зареєстрованих офшорних компаній у різних безподаткових юрисдикціях [115, с. 133]

Країна	Усього офшорних компаній станом на початок 1996 р.	Усього офшорних компаній станом на початок 1997 р.	Приріст кількості зареєстрованих офшорних компаній	
			в абсолютному вираженні	у % до попереднього року
<i>Європа і Середземномор'я</i>				
Гернсі	13 102	14 550	1448	11,1
Мен	32 760	38 536	5776	17,6
Гібралтар	56 400	59 660	3260	5,8
Джерсі	27 400	30 500	3100	11,3
<i>Карибський басейн та Латинська Америка</i>				
Панама	321 803	337 004	15 201	4,7
Барбадос	11 511	12 804	1293	11,2
Кайманові острови	35 151	38 716	3565	10,1
Бермудські острови	7671	8659	988	12,9
<i>Офшорні юрисдикції інших регіонів світу</i>				
Гонконг	3859	4429	570	14,8

в тій чи тій юрисдикції, є приблизно триразове зростання кількості зареєстрованих підприємств на о. Кіпр у 90-х роках ХХ ст. (див. рис. 2.10). Юрисдикція стала найбільш популярною серед власників офшорних компаній з колишнього соцтабору завдяки наявності з нею у цих країн вигідного для підприємців договору про уникнення подвійного оподаткування (усі відсоткові, дивідендні виплати й роялті не оподатковуються у країні їх походження), географічною близькістю острова до Східної Європи, наявністю у нього добрих міждержавних відносин із державами Європейського Союзу. У середині та наприкінці 90-х років лише близько третини всіх зареєстрованих на Кіпрі підприємств мало неофшорний статус. Важлива особливість – стрімке зростання частки офшорних компаній у загальній структурі СПД Кіпру відбувалось у 1992–1997 рр. (з 28% 1992 р. до 63% 1997 р.). Саме тоді тривав процес найбільш інтенсивного незаконного вивезення капіталу з країн СНД [126].

Розвиток офшорного бізнесу в інших регіонах світу також отримав у 90-х роках значний імпульс завдяки капіталовкладенням із колишніх соціалістичних держав, хоча найбільш вагомими для офшорних юрисдикцій Карибського басейну, Тихого океану, Південно-Східної Азії залишаються інвестиції з країн, супутниками яких ці офшорні зони є, тобто США, Південної Америки, Японії, а також Європи.

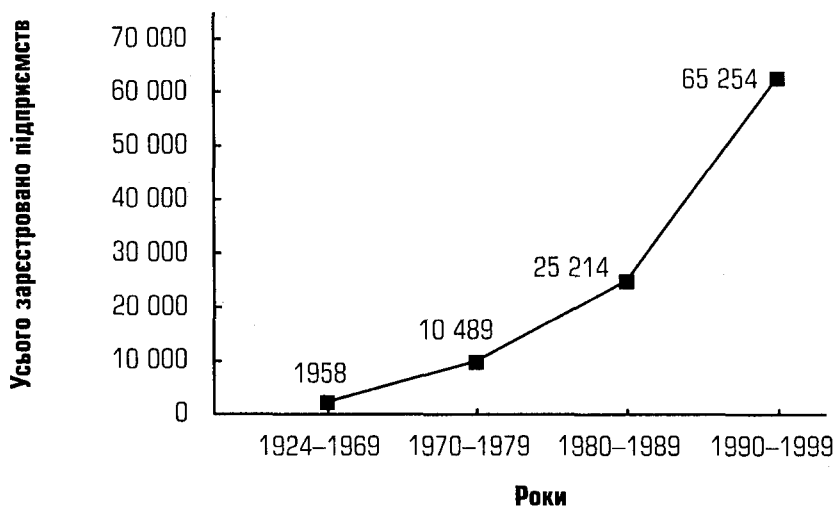

Рис. 2.10. Зростання кількості зареєстрованих на Кіпрі підприємств у 20–90-х роках ХХ ст. [126].

Зокрема, у додатку 8 наведено дані про зміну значення офшорного сектору в економіці Багамських островів, а рисунок 2.11 наочно показує зростання кількості зареєстрованих на островах офшорних компаній з 1994 р. по 2000 р. Як бачимо, кількість таких компаній за цей час зросла приблизно в 4 рази (з близько 28 тис. до 117 тис.), сам графік росту має фактично лінійний вигляд [118].

Хоча виплати офшорних компаній у вигляді податків та інших адміністративних платежів урядові майже не змінилися за обсягом (на рівні 8 млн доларів Багамських островів), капітальні вкладення зросли більш ніж удвічі (з 7,7 млн до 16,1 млн багамських доларів), витрати на оплату праці та навчання персоналу – більш ніж у 1,5 рази (з 32 млн до 50 млн багамських доларів); частка інвестиційних витрат офшорних підприємств у ВВП країни залишилася фактично незмінною (близько 2,5%), однак сам обсяг ВВП зріс приблизно на третину (з 3,4 млрд до 4,9 млрд багамських доларів) [118]. Довідково: курс багамського долара законодавчо зафіксований у співвідношенні 1 багамський долар за 1 долар США.

Можна говорити про те, що збільшення офшорного сектору стало важливим чинником загального зростання економіки країни, оскільки підвищення інтересу до країни, як до території, де створено сприятливі умови для розвитку підприємництва, сприяло

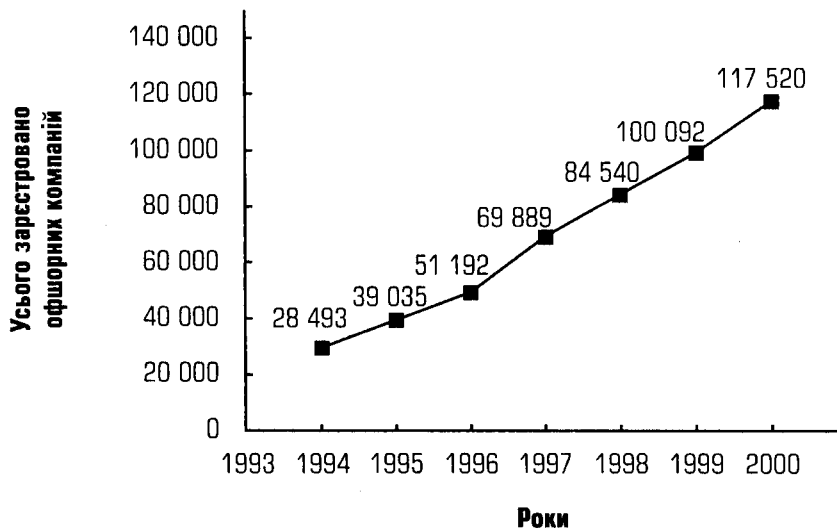

Рис. 2.11. Зростання кількості зареєстрованих на Багамських островах офшорних компаній протягом 1994–2000 рр. [118].

отриманню додаткових доходів місцевими компаніями від туристичного, транспортного та інших видів послуг.

Подібна ж ситуація у 90-х роках складалась і в інших юрисдикціях Карибського басейну. Зокрема, додаток 9 наводить дані про обсяги доходів державних бюджетів карибських острівних держав від офшорного бізнесу. Наприклад, такі доходи Антигуа і Барбуди від 1995 р. по 2000 р. зросли майже в 6 разів (з близько 4 млн до 23 млн східнокарибських доларів), Барбадосу – майже в 7 разів (з 7 млн до 48 млн східнокарибських доларів), у двох найбільш популярних карибських юрисдикціях – Британських Віргінських та Кайманових островах – доходи держави від офшорних підприємств збільшилися майже вдвічі (зі 121 млн до 261 млн та з 74 млн до 134 млн східнокарибських доларів відповідно) тощо.

На рисунку 2.12 зображено динаміку збільшення частки доходів від офшорного бізнесу в державних доходах та ВВП Британських Віргінських островів. Ця юрисдикція є найбільш залежною в Карибському басейні від надходжень від офшорного бізнесу (вони складають більше половини державного бюджету і восьму частину ВВП країни).

Вражаючим є той факт, що на близько 20 тис. осіб населення Британських Віргінських островів припадає більше 300 тис. зареєстрованих підприємств і приблизно 100 млн доларів США доходів державного бюджету від офшорних підприємств [72, 118].

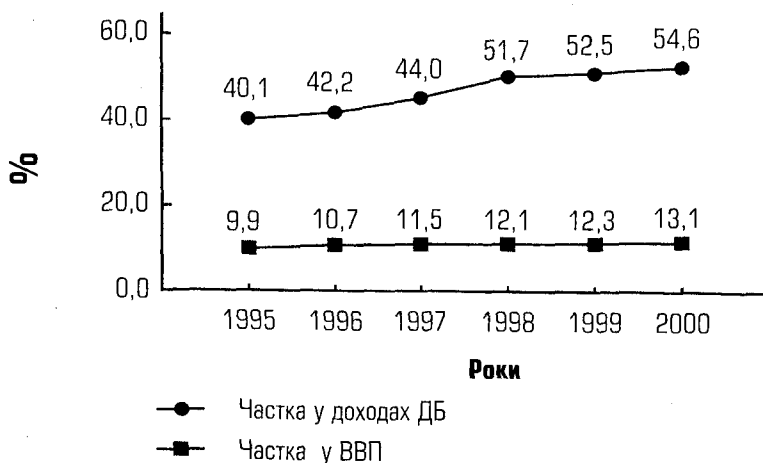

Рис. 2.12. Зміна частки платежів офшорних компаній у державному бюджеті та ВВП Британських Віргінських островів у 1995–2000 рр. [118].

На Кайманових островах (див. рис. 2.13) ті ж показники складають близько 14% та 4% відповідно. У цілому сучасна роль офшорного сектору в економіці Карибських островів ілюструється даними таблиці 2.5. Як бачимо, за кількістю зареєстрованих підприємств, зокрема банківських і страхових установ, такі юрисдикції, як Британські Віргінські, Кайманові, Багамські острови та Барбадос перевищують українські показники в декілька разів (хоча, безперечно, ефективність їх роботи для всього господарства країн докорінно відрізняється).

Інші офшорні регіони світу мають хоч і не настільки значний рівень розвитку цього сектору економіки, але роль його досить відчутна. Використовуючи дані таблиці 2.6, можна зробити висновок про те, що в доходах бюджету штату Делавер надходження від безподаткових компаній 2002 р. склали близько 22% (півмільярда доларів США із 2,5 млрд загальної величини бюджетних доходів); важливо, що на наступні роки фінансові органи цього штату планують збереження існуючого статус-кво.

У Делавері з населенням 800 тис. осіб зареєстровано приблизно 308 тис. підприємств (усі вони мають пільги з оподаткування, а найбільш розповсюдженою формою ведення бізнесу є компанія з обмеженою відповідальністю – LLC, порядок заснування і подання

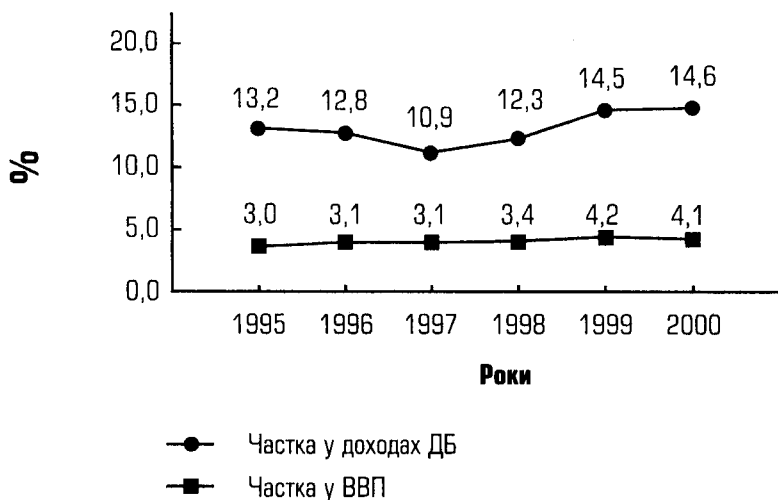

Рис. 2.13. Зміна частки надходжень від офшорного бізнесу в доходах державного бюджету та ВВП Кайманових островів у 1995–2000 рр. [118].

Кількість офшорних підприємств у деяких карибських офшорних юрисдикціях станом на 1.07. 2002 р. [118]

Офшорна зона	Міжнародних комерційних компаній (IBC)	Офшорних банків	Офшорних банків із місцевими філіялами	Страхових компаній	Трастів
Ангілья	1876	1	0	18	6
Антигуа і Барбуда	8000	22	1	0	6
Багамські острови	123 751	418	0	0	0
Барбадос	3399	45	0	239	0
Британські Віргінські острови	314 158	0	0	395	0
Гренада	3400	44	0	6	11
Домініка	7536	5	0	2	5
Кайманові острови	49 456	450	51	502	25 000
Сент-Вінсент і Гренадини	10 075	38	0	1	896
Сент-Кітс і Невіс	22 450	1	1	0	2020

звітності якої ми описали вище). Серед цих підприємств – 60% найбагатших компаній, учасниць рейтингу Fortune – 500, і 50% компаній, внесених до лістингу Нью-Йоркської фондової біржі [136, 150].

Отже, у випадку офшорних територій ми маємо справу з особливою системою державних фінансів, яка базується не на податкових доходах від комерційної діяльності місцевих підприємств, а передусім на платежах за надання владою специфічних (фінансово-правових) послуг.

Будучи ефективним інструментом державної інвестиційної та податкової політики малих країн, що розвиваються (small developing countries – SDC), офшори водночас відіграють значну негативну роль у міжнародній економіці. Ця негативна роль виражається в таких наслідках:

- втрата державними бюджетами інших країн податкових надходжень;
- вплив капіталу і відмивання коштів, здобутих злочинним способом;
- використання офшорних компаній у фінансових махінаціях.

Прогноз надходжень від низькоподаткових компаній у доходах штату Делавер, млн доларів США [150]

Джерела доходів	2002		2003 – прогноз		2004 – прогноз		2005 – прогноз	
	сума	% до загалу	сума	% до загалу	сума	% до загалу	сума	% до загалу
Податок на монопольні права підприємств	471,7	19,4	426,1	18,1	430,5	18,5	452,9	18,7
Щорічні платежі за право ведення діяльності безподаткових компаній	43,8	1,8	36,9	1,6	39,5	1,7	41,5	1,7
Податкові платежі від LLC	35,4	1,5	40	1,7	39,1	1,7	43,6	1,8
Усього надходжень від безподаткових компаній	550,9	22,7	503	21,4	509,1	21,9	538	22,2
Усього доходів бюджету штату	2425,7	100	2 348,1	100	2321,6	100	2419,3	100

Найбільшою мірою до цього призводить те, що офшорні зони фактично не дотримуються світових правил фінансового контролю, активно борються за збереження конфіденційності прав власності інвесторів, відмовляються обмінюватися інформацією з податковими органами інших держав.

Саме до офшорних зон спрямовується більша частина тіньових коштів з усього світу. Наприклад, у 90-х роках обсяги вивезеного капіталу з України склали (за приблизними оцінками) 40 млрд доларів США, з Росії – до 250 млрд доларів США, з Індії – 150 млрд доларів США тощо. Зараз спостерігається процес їх повернення на батьківщину у вигляді прямих іноземних інвестицій [142].

Офшорні зони використовуються також для відмивання відверто кримінальних доходів. За даними FATF, щорічно тільки доходів від продажу наркотиків у світі легалізується на суму близько 200 млрд доларів США, загальний світовий оборот тіньових капіталів складає до 1,5 трлн доларів США [125].

Не додають респектабельності офшорним територіям і виявлені численні факти фінансових махінацій, здійснюваних за допомоги офшорних компаній. У міжнародній спільноті час від часу виникають гучні скандали з приводу розкриття тієї чи тієї схеми злочинної фінансової діяльності офшорних підприємств. Одним з останніх таких скандалів у цій сфері стало банкрутство 2001 р. одного з лідерів американської промисловості – енергетичного концерну «Енрон». Під час розслідування цієї справи було виявлено численні факти порушення законодавства США керівниками підприємства, які з метою особистого збагачення й приховування від кредиторів і власників реального фінансового стану підприємства активно використовували офшорні компанії, на які списувалися збитки «Енрону» і через які перерозподілявся отриманий прибуток.

Цей корпоративний скандал не тільки значно вплинув на енергетичний та інвестиційний ринки США, позбавивши роботи близько 20 тис. працівників у 40 країнах світу, але й призвів до банкрутства однієї з провідних аудиторських компаній світу Arthur Andersen, чільні працівники якої виступали радниками керівництва «Енрону» щодо створення офшорних схем, сприяв внесенню змін до кримінального й корпоративного законодавства США, активізації міжнародної боротьби з фінансовими махінаціями і посиленню тиску на уряди офшорних територій з метою створення ними дієвих систем фінансового контролю [148]. У цьому випадку офшорні компанії використовувались як складові холдингової схеми, через які відбувалися маніпуляції з собівартістю продукції та борговими зобов'язаннями підприємства.

Легкість і «віртуальність» заснування й роботи офшорних підприємств надихають фінансових злочинців на створення власних офшорних держав. Механізм простий – за кілька сотень (тисяч) доларів купується безлюдний острів десь у Тихому океані, на його території проголошується нова держава, яка заявляє про існування у неї всіх атрибутів суверенітету, вимагає свого міжнародного визнання і починає через Internet за невеличку суму реєструвати на своїй території підприємства (звісно ж, повністю звільнені від будь-яких податків) і продавати зацікавленим особам свої дипломатичні паспорти.

Як це не дивно, але створення подібних «державних утворень» – аж ніяк не поодинокий випадок у сучасній історії, а найбільш вдаюю і довготривалою з таких афер є випадок Домініону Мельхіздедек (Dominion of Melchizedek), «екклезіастичного» церковно-державного утворення, що володіє «обмеженим міжнародним визнанням». Засновниками цієї держави стали Девід і Марк Педлі (батько й син) зі США, які ще в 70-х роках ХХ ст. придбали у Франції критичний кораловий риф у Тихому океані, і оголосили його «держав-

ним утворенням». Найбільш бурхлива діяльність домініону припала на початок 90-х рр., коли Марк Педлі (вже після смерті батька) відкрив в Internet власну веб-сторінку, з якої й почав торгівлю громадянством і доміцилем.

Складно перелічили всі ті махінації, в яких фігурував домініон, – злочинна діяльність страхових та банківських організацій, інвестиційних фондів тощо. Усі ці випадки закінчувалися втратами сотень тисяч і мільйонів доларів довірливими вкладниками. Цікаво, що держава Педлі у свій час навіть була визнана урядом Південно-Африканської республіки, що додавало фіктивним реєстраційним свідоцтвам і паспортам певної солідності [148].

Всі описані випадки фінансових зловживань свідчать про одне – низький рівень фінансового контролю в офшорних зонах створює найбільш сприятливе середовище для вчинення господарських злочинів.

Це спонукає розвинені держави світу до рішучої протидії поширенню практики створення низькоподаткових територій (а головне – юрисдикцій з фактично відсутнім державним наглядом за діяльністю підприємств).

Звісно, слушними є й аргументи протилежної сторони – доходи від реєстрації офшорних підприємств є вкрай важливим джерелом інвестиційних надходжень і доходів урядів малих країн, що розвиваються.

Компроміс, вочевидь, полягає в розробленні ефективних контрольних схем в офшорних юрисдикціях за збереження в них пільгових умов для ведення міжнародної господарської діяльності. Дослідженню сучасних тенденцій у пошуку цього компромісу та вироблення Україною національного законодавства з протидії негативним наслідкам офшорного бізнесу присвячено наступний розділ праці.

Розділ III. МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ОФШОРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Міжнародний досвід регулювання офшорного підприємництва

За оцінками експертів Міжнародного валютного фонду, за останні кілька років (1998–2003) у сфері міжнародного фінансового регулювання жодному з його напрямків не було приділено стільки ж уваги, як проблемам функціонування офшорних зон [123].

Довгий час співтовариство найбільш розвинутих держав світу вважало офшорні зони корисними регуляторами міжнародного економічного розвитку, які сприяли усуненню протиріч між країнами, спричинених існуванням різних правових систем, жорсткістю валютного й податкового контролю. Власне, до середини 80-х років ХХ ст. офшорні зони були додатковими чинниками, що дозволяли світові активніше глобалізуватися, уніфікувати господарські системи. Перетворення багатьох територій на офшорні центри дозволило їм подолати складні економічні проблеми.

Так тривало доти, доки процес створення нових офшорних зон не став занадто активним, і деякою мірою навіть хаотичним. Нові й нові країни (з розвитком процесів новітньої деколонізації у Тихому океані, розпадом соцтабору) проголошували пільговий податковий та інвестиційний режими на своїх територіях.

Врешті, це викликало закономірне схвилювання з боку розвинутих держав, адже таке неконтрольоване зростання обсягів офшорних операцій загрожувало як загальносвітовій фінансовій стабільності, так і цілісності й ефективності інших податкових систем, прозорості міжнародних фінансових відносин, спричинив збільшення обсягів відмивання коштів із кримінальним минулим.

Ці загрози стимулювали такі міжнародні організації, як ОЕСР, FATF, Форум фінансової стабільності, Міжнародний валютний фонд майже одночасно виступити з різноманітними ініціативами, які передбачали проведення досліджень проблем функціонування офшорних зон і вироблення рекомендацій з усунення його негативних наслідків.

Ідеологію цих ініціатив відображає цитата з комюніке саміту міністрів фінансів «великої сімки» у січні 2000 р.: «З метою захисту вигод функціонування глобальної фінансової системи ми повинні гарантувати, що її надійність і цілісність не буде підірвана злочинністю, низькими регуляторними стандартами і згубною податковою практикою... А тому ми висловлюємо занепокоєння з

приводу функціонування податкових гаваней, які підривають міжнародні стандарти фінансового регулювання» [118].

Заходи з виправлення ситуації здійснюються зараз за двома основними напрямками – боротьба зі шкідливою податковою конкуренцією (ОЕСР) та боротьба з недостатньо високим рівнем фінансового контролю та злочинами у сфері фінансів (ФФС, FATF, національні органи протидії фінансовим злочинам та їх об'єднання Група Егмонт – EUGMONT Group).

Так, 1998 р. Організація економічної співпраці й розвитку опублікувала дослідження під назвою «Згубна податкова конкуренція», в якому було викладено перелік ознак податкових систем, які дають підстави для віднесення тієї чи тієї країни або залежної території до категорії «*harmful preferential tax regimes*» – «згубних преференційних податкових режимів», а також – рекомендації фахівців ОЕСР щодо подолання проблем, викликаних існуванням таких режимів.

Рекомендацій передбачено 19, із них:

- 1) рекомендації, що стосуються національного законодавства і господарської практики офшорних зон (7 рекомендацій);
- 2) рекомендації щодо практики укладення й застосування договорів про уникнення подвійного оподаткування (7 рекомендацій);
- 3) рекомендації з інтенсифікації міжнародної співпраці у боротьбі зі згубною податковою конкуренцією (4 рекомендації) [119].

Рекомендації щодо змін у національних правових системах пропонують, зокрема, розроблення ефективних норм щодо:

- встановлення національного податкового контролю над доходами від зарубіжної власності вітчизняних підприємств;
- забезпечення більших можливостей з доступу до комерційної та банківської інформації підприємств національних і закордонних контрольних органів та обміну податковою інформацією між різними країнами;
- застосування уніфікованих правил трансфертного ціноутворення, що розроблені ОЕСР, у загальносвітовому масштабі.

Рекомендації з питань розроблення угод про уникнення подвійного оподаткування у загальному вигляді є такими:

- в укладенні угод слід використовувати позитивний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків в одній країні для застосування його в іншій;
- накладення заборони на використання пільг угоди про уникнення подвійного оподаткування підприємствам, які користуються в одній із держав національним преференційним режимом (наприклад, суб'єктами СЕЗ);
- запровадження спільного стажування та обміну досвідом між фахівцями з оподаткування країн – учасниць угоди.

Нарешті, рекомендації третього виду мають найбільш практичний характер. Згідно з ними, передбачено:

- заснування Форуму з питань згубної податкової практики, який сприяв би обмінові думками і виробленню спільної позиції розвинених країн щодо податкової конкуренції;

- складання переліку країн і територій, що відмовляються від участі в ініціативі ОЕСР;

- накладення особливих зобов'язань на країни, які мають специфічні відносини з офшорними територіями (наприклад, колишні колоніальні метрополії);

- пересвідчення, що такі відносини не сприяють розвиткові згубної податкової конкуренції [120].

Основним наслідком цієї ініціативи стало складання переліку країн і територій, у яких створено режим згубної податкової конкуренції (див. додаток 10). Попередній «чорний список податкових гаваней» охоплював понад 40 юрисдикцій, яким було запропоновано внести до свого законодавства необхідні зміни. Більшість із цих юрисдикцій досить швидко відгукнулися на ініціативу ОЕСР (великою мірою завдяки тому, що їм було обіцяно надання міжнародної фінансової допомоги в обмін на створення жорстких податкових режимів). Деякі з них погодилися на співпрацю навіть раніше, ніж офіційно було заявлено про можливість їх внесення до офіційного «чорного списку» (Бермудські та Кайманові острови, Кіпр, Мальта, Маврикій і Сан-Маріно), в нагороду за що їх уже не вводили до «технічного» списку податкових гаваней, опублікованого у складі нової доповіді ОЕСР 2000 р. «До глобальної податкової співпраці», хоча насправді ці країни такими гаванями були й залишаються [132]. Інші країни з «чорного списку» 2000 р. загалом погодилися на співпрацю, про що й сповістили відповідним чином ОЕСР. Про повне несприйняття директивного тону ОЕСР заявили тільки сім юрисдикцій, зокрема Ліхтенштейн, Андорра та Монако [145].

У доповіді 1998 р., крім зазначеного переліку офшорних зон, було також названо 47 преференційних режимів оподаткування в країнах – членах ОЕСР. Такі режими було виявлено у 21 із 31 країни-учасниці. Навіть більше, дві країни – учасниці ОЕСР (Люксембург і Швейцарія) заявили про свою особливу позицію щодо опублікованої доповіді. Зокрема, вони висловили думку, що, поперше, помірна податкова конкуренція між державами дає значний позитивний ефект, стимулюючи уряди до вироблення зваженої інвестиційної політики; по-друге, існування банківської та комерційної таємниць, яке в доповіді було названо одним із головних чинників розвитку податкової конкуренції, є природним правом для громадян будь-якої країни. Загалом, Швейцарія і Люксем-

бург, у цілому визнаючи слушність доводів викладених у доповіді, відмовилися визнавати себе зобов'язаними до виконання перелічених у ній рекомендацій [120].

Про свою неповну згоду з положеннями доповіді заявили також США, наполягаючи, головним чином на тому, що її рекомендації є прямим втручанням у внутрішню політику незалежних держав. Власне, для такої позиції у США були свої причини. Ще у 1971 р. американське законодавство дозволило здійснювати експортні поставки через свої підрозділи на Американських Віргінських островах – так звані Корпорації іноземної торгівлі (Foreign Sales Corporations – FSC), що дозволяло їм економити до 30% податкових платежів. У 1999 р. цей податковий режим було визнано незаконним і на зміну йому запровадили норму про пільгове оподаткування «екстратериторіальних доходів» (*extra-territorial income – ETI*), що завдає збитків європейським компаніям на суму близько 4 млрд доларів США щорічно. У 2002 р. до СОТ було подано скаргу європейських держав, а в травні 2003 р. ця організація дозволила ЄС накладати на США щорічні штрафи у розмірі до 4 млрд доларів. Звісно, за таких умов США не могли повністю погодитися з ініціативами ОЕСР щодо власного податкового режиму.

Спробу протидії боротьбі з податковими гаванями було здійснено самими ж офшорними зонами шляхом створення 2001 р. Міжнародної організації з оподаткування та інвестицій (International Trade and Investment Organization – ІТІО), головним завданням якої стало вироблення спільної політики малих країн, що розвиваються, щодо тиску на них з боку міжнародного співтовариства. Загалом, діяльність цієї організації полягає у виданні і розповсюдженні аналітичних матеріалів, які свідчать про існування загрози для національних економік офшорних зон у разі знищення там пільгових податкових режимів [141].

Практичним результатом діяльності ІТІО стало те, що ОЕСР погодилася на неприйняття жодних санкцій щодо офшорних територій в обмін на їхню згоду укласти угоди про обмін податковою інформацією, створення дієвішої системи фінансового контролю і незначне зростання рівня оподаткування міжнародних комерційних компаній. Такий шлях обрали острівні території Великої Британії та офшорні зони Карибського басейну. Деякі ж юрисдикції (здебільшого острови Тихого океану) погодилися на повну ліквідацію на своїй території офшорних підприємств в обмін на масштабну міжнародну фінансову допомогу [145].

Зміни ж у законодавстві офшорних територій, які надалі бажають зберегти свій пільговий режим, виражаються в такому:

- ліквідується різниця між рівнем оподаткування міжнародних і місцевих компаній – наприклад, о. Мен прибутки всіх компаній на

своїй території оподатковуватиме за нульовою ставкою, однак з усіх стягуватиметься щорічний обов'язковий збір;

- юрисдикції погоджуються на укладення угод про обмін податковою інформацією [148].

На продовження ініціатив ОЕСР ЄС висунув нову вимогу щодо країн із низьким рівнем оподаткування доходів від заощаджень: заборонити відкриття анонімних банківських депозитних рахунків із відсутнім оподаткуванням відсоткових виплат (така практика застосовується на офшорних територіях Великої Британії, в Люксембурзі, Австрії, Бельгії тощо). Цим країнам було спершу запропоновано взагалі закрити всі такі рахунки, а згодом дозволено або укласти угоди з іншими країнами про безперешкодний обмін інформацією про рух коштів за цими рахунками, або стягувати податок на доходи за депозитами. Більшість із названих країн (крім офшорних територій Великої Британії) погодилися на другий варіант. Прогнозується також, що США, Швейцарія і Ліхтенштейн приєднаються до цієї ініціативи.

Загалом, внаслідок зусиль ОЕСР зараз у світі офшорного бізнесу почалося формування нового статус-кво:

- 1) більшість із «класичних» офшорних юрисдикцій продовжили існування, зробивши свої фінансові системи набагато прозорішими і зберігши пільгові режими оподаткування;

- 2) інші країни світу відкоригували національне законодавство таким чином, щоб уникнути значних утрат від недонадходження доходів державних бюджетів через функціонування офшорних схем;

- 3) для підприємницьких структур у всьому світі збережено можливості оптимізації податкових платежів за умови дотримання прозорості у веденні бізнесу; вартість офшорних схем зросла [148].

Водночас має місце і зворотна тенденція – країни Східної Європи, які 2004 р. стануть членами ЄС, зараз оголошують про зменшення рівня оподаткування прибутку компаній та доходів громадян із метою стимулювання припливу іноземних інвестицій до своїх економік. Це мають намір зробити Польща, Словаччина, Угорщина [148]. Звісно, їхні податкові режими не мають нічого спільного зі «згубною податковою конкуренцією», але навіть такі умови підприємництва дозволяють маніпулювати податковими платежами міжнародних компаній у межах ЄС.

Описані вище успіхи у протидії офшорному бізнесові були обумовлені ще й діяльністю міжнародних організацій з боротьби проти фінансової злочинності. Розгляньмо, у чому вона полягала. 14 лютого 2000 р. FATF оприлюднила перелік із 40 критеріїв, що визначають ефективність контролю за відмиванням грошей у тій чи тій державі [124]. Всі ці критерії можна згрупувати таким чином:

- 1) максимально повна ідентифікація клієнтів фінансових установ, в інтересах яких здійснюються грошові трансакції;
- 2) встановлення реальних власників та бенефіціарів підприємств;
- 3) запровадження особливого режиму нагляду за здійснюваними угодами в окремих установах, серед яких – казино та інші гральні заклади, ріелторські фірми, адвокати, нотаріуси, аудиторів тощо.

Конкретні вимоги FATF щодо правових систем насамперед торкалися прийняття законодавства, спрямованого проти відмивання грошей та утворення специфічних установ із нагляду над фінансовою системою – фінансової розвідки. Головним засобом заохочення до співпраці з боку FATF стало складання переліку «неспівпрацюючих країн та територій» – «Non-cooperative countries and territories» (NCCT). У разі відмови від співпраці з FATF ця організація рекомендує розвинути державам запровадити санкції до непокірних – від запровадження особливо пильного нагляду за трансакціями з ними до повної заборони таких трансакцій.

Спочатку більшість серед «неспівпрацюючих» складала офшорні території, з найнижчим у світі рівнем фінансового контролю. Але згодом до цього переліку було долучено і неофшорні юрисдикції, зокрема Україну (до речі, можливість застосування санкцій до неї була спричинена не стільки значністю недоліків нашого законодавства, скільки повільністю в їх ліквідації). Цікаво, що ще до появи 2001 р. в переліку України його залишили такі низькоподаткові юрисдикції, як Багамські та Кайманові острови, Панама і Ліхтенштейн; перегадом, коли Україна вже не полишала списку, з нього були вилучені також офшорні зони Сент-Кітс і Невіс, Гренада, Домініка, Маршаллові острови та Ніуе. Тобто вважається, що в Україні гірший стан фінансового контролю, ніж у найбільш відомих офшорних центрах [125].

Інша міжнародна організація – Форум фінансової стабільності (Financial stability forum – FSF) клопочеться ширшими проблемами, ніж боротьба з відмиванням грошей, а саме – забезпеченням збереження стабільності та безпеки у сфері міжнародних фінансів. У складі ФФС діє спеціалізована група з проблем регулювання офшорного бізнесу, а найбільш відомим у світі аналітичним документом ФФС є рейтинг рівня фінансової безпеки тих чи тих країн. Критерії ФФС, згідно з якими визначаються рейтингові показники країн, охоплюють:

- макроекономічну політику і прозорість інформації;
- рівень розвитку інституційної інфраструктури;
- рівень розвитку фінансового регулювання і нагляду [123].

Більшість офшорних зон отримали за цим рейтингом найгіршу оцінку, через що ускладнилися їхні взаємини з міжнародними

фінансовими організаціями-донорами. Держави змушені були докласти всіх зусиль для виправлення ситуації – а отже, спростити доступ контрольних органів до банківської інформації зареєстрованих на своїй території підприємств.

Всі ці заходи сприяли перетворенню сучасного офшорного бізнесу у більш складний, навіть більш престижний інструмент фінансів підприємств, аніж це було кілька років тому. Адже тепер підприємці підпадають під подвійний контроль за рухом коштів – у себе на батьківщині та в офшорних юрисдикціях. Окрім того, європейські країни наполягають на визнанні уникнення сплати податків (тобто зменшення податкових платежів абсолютно законними методами) злочином у всіх країнах. Однак ця ініціатива ще не знайшла широкої підтримки у світі [148].

У контексті розвитку міжнародного контролю за операціями з офшорними зонами має місце і один несподіваний та небажаний для міжнародних фінансових організацій наслідок – підприємці з розвинутих країн, утративши можливості легального податкового планування з використанням офшорних фірм, почали ширше застосовувати відверто кримінальні схеми уникнення податків – користуватися послугами фіктивних підприємств, фірм-одноденок і конвертаційних центрів, розміщених у європейських країнах із ліберальнішим господарським законодавством – Великій Британії, країнах Бенілюксу тощо [142]. Звісно, не слід вважати це явище тривалим і масовим, але відзначимо, що офшорне підприємництво має й певні переваги, дозволяючи підприємцям на легальних підставах планувати свої податкові платежі. Отже, мова повинна йти скоріше про вдосконалення механізму офшорного бізнесу у світовому масштабі, надання йому більшої прозорості, аніж про повну його ліквідацію.

Говорячи про досвід антиофшорного регулювання у світі, необхідно розмежовувати заходи, що здійснюються у цій сфері на міжнародному рівні (про які вже йшлося вище), і ті, що застосовуються в національному законодавстві різних держав. Національні регуляторні заходи спрямовані зонайперше проти своїх же резидентів (або діючих на національній території представників офшорних компаній), аби перешкодити здійсненню ними операцій, які призводять до ухилення від сплати податків або відмивання «брудних» грошей.

Особливо цікавим і важливим у цій сфері є досвід США, позаяк більша частина світових грошових операцій проводиться у валюті саме цієї держави. Отже, у будь-який момент такі трансакції (оскільки вони здійснюються через кореспондентські рахунки в американських банках) можуть бути призупинені урядом США. Далі, саме у США ще на початку активного розвитку офшорних зон (середина 60-х років) було оперативно розроблено й запроваджено

у практику специфічне «антиофшорне» законодавство, яке й донині залишається взірцевим. Нарешті, зважаючи на економічну й політичну роль США у світі, будь-які ініціативи цієї держави, пропонувані норми регулювання економічного розвитку у найшвидшому часі починають застосовуватися іншими країнами.

Загалом, комплексного «антиофшорного» законодавства у вигляді єдиного блоку законів у США, як, власне, і в інших країнах, не існує. Положення, що стосуються якимось чином діяльності офшорних компаній, виписано в різних податкових актах, положеннях міжнародних договорів, нормах регулювання банківських операцій тощо.

Закони США, дозволяючи реєстрацію за кордоном підприємств, власниками яких є американські підприємства і громадяни, водночас містять вимоги про обов'язкове долучення до складу оподатковуваного доходу (прибутку) такого громадянина чи компанії надходжень у вигляді дивідендів від цих підприємств. Несплата податку з цього доходу (так само, як і неподання податкової декларації – навіть у випадку неотримання ніяких доходів від іноземної компанії) загрожує значними адміністративними та кримінальними покараннями.

Такі положення до законодавства США було внесено ще 1962 р. і відтоді – норми, що регулюють взаємини між американськими власниками та іноземними підприємствами, виростили в систему нормативних актів про «контрольовані іноземні корпорації» (Controlled Foreign Corporations – CFC) [148]. У результаті, пряmlinійне використання офшорних компаній як засобу економії на податках не дає в більшості випадків ніякого економічного ефекту для американських підприємств.

Звісно, можливе й «підпільне» використання офшорів. Але якщо врахувати те, що в більшості випадків зв'язок компанії з власником так чи так може бути документально прослідкований, американська банківська система є дуже прозорою, США має широкую мережу договорів про обмін податковою інформацією, а рівень секретності у більшості офшорних зон поступово знижується, то все це робить використання безподаткових компаній американськими підприємствами надто проблематичним. Натомість, у них залишаються можливості з використання внутрішніх «офшорних» штатів. Отже, уряд країни домагається компромісу між державними інтересами (не допускаючи відпливу капіталу за кордон і недоходження податків до федерального бюджету) та інтересами підприємців (дозволяючи їм економити на місцевих податках).

Успіх антиофшорної боротьби американського уряду обумовив також і скасування у 80-х роках ХХ ст. чинних доти договорів про уникнення подвійного оподаткування з рядом карибських офшорних зон (серед яких – Британські Віргінські та Нідерландські Антильські

острови). Це поклало край використанню популярних раніше схем (наприклад, «голландський сандвіч»: антильський холдинг, що володіє нідерландським холдингом, котрий, своєю чергою, володіє іншим антильським холдингом, який має власність у США). Більшість таких договорів має типовий характер. Останні з них засновані на Модельній податковій конвенції з уникнення подвійного оподаткування і запобігання ухиленню від сплати податків на прибуток, офіційно прийнятій у США 1996 р. Вона ж повторює основні положення моделі податкового договору, рекомендованої ОЕСР [120].

Важливими особливостями цієї моделі є такі. По-перше, резидентність компанії може визначатися не тільки за місцем її реєстрації, а й за місцем перебування органів управління. Отже, це робить не вигідним використання офшорних компаній для перенесення на них своїх прибутків від міжнародної діяльності.

По-друге – положення, пов'язані з асоційованими підприємствами. Якщо з двох підприємств, одне розміщене у США, а інше – в іншій країні – учасниці договору, і при цьому одне з них контролюється іншим чи обидва контролюються тими самими особами, то вони вважаються асоційованими. У випадку, якщо отримані ними прибутки штучно перерозподіляються між ними (наприклад, маніпуляція контрактними цінами з метою зменшення оподаткування), то за узгодженням податкових органів двох країн ці прибутки можуть бути віднесені до «правильного» стану і відповідно оподатковані.

Нарешті, норми, пов'язані з обміном податковою інформацією. Відповідно до них, сторони зобов'язуються обмінюватись інформацією, що стосується оподаткування, зокрема податків, що не обумовлені основною частиною угоди. До того ж компетентні органи уповноважені за запитом іншої країни отримувати й передавати інформацію, що зберігається в банках, у номінальних держателів акцій, реєстраційних агентів і т. д. За необхідності податкові органи двох країн можуть навіть збирати за дорученням іншої країни належні їм податки й проводити податкові перевірки, що, правда, за наявності згоди самих об'єктів контролю [148].

Крім договорів про уникнення подвійного оподаткування, у США є й окремі договори з обміну податковою інформацією. Причому, на відміну від договорів першого типу, особливо інтенсивно вони укладаються саме з офшорними зонами. У 2002 – на початку 2003 р. було укладено подібні угоди з такими юрисдикціями, як, Антигуа і Барбуда, Кайманові, Багамські, Британські Віргінські та Нідерландські Антильські острови, і цей процес триває. Всі ці угоди майже ідентичні за змістом і слідує тій же схемі, яку було прийнято для відповідного розділу договорів з уникнення подвійного оподаткування.

США, будучи лідером міжнародної економіки і політики, відчувають на собі найбільш значні загрози акцій терористичних організацій, а тому найбільше зацікавлені у створенні повністю прозорої схеми функціонування світової фінансової системи. Саме ця країна виступає ініціатором кампанії боротьби з відмиванням брудних коштів, яка зараз активно розгортається у світі, і прямо стосується офшорних зон, неодноразово помічених у відмиванні грошей.

Основи боротьби з фінансування злочинності закладено у банківському законодавстві США. Найважливіший законодавчий акт, пов'язаний з відмиванням грошей, – це Закон про контроль над відмиванням грошей 1986 р., який надав відмиванню капіталів статус федерального карного злочину. Крім того, 2001 р. після подій 11 вересня було в екстреному порядку прийнято антитерористичний законодавчий акт із назвою «Об'єднання та посилення Америки шляхом застосування необхідних засобів для протидії і протистояння тероризму». Скорочено це звучить як «ПАТРИОТ США» (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism – USA PATRIOT Act). Складовою частиною «Патріотичного акта» є Закон про протидію міжнародному відмиванню грошей і фінансуванню тероризму [148].

Згідно з його нормами, секретареві Казначейства США надаються повноваження визначати, операції з якими закордонними юрисдикціями і фінансовими інститутами є підозрілими. Можуть бути оголошені підозрілими також і окремі класи трансакцій.

За наявності або в разі відкриття американськими банками кореспондентських рахунків підозрілим банкам і фінансовим інститутам останнім може бути поставлена вимога ідентифікації всіх їхніх клієнтів і надання про них повної інформації, а для особливо підозрілих юрисдикцій і банків відкриття кореспондентських рахунків може бути взагалі забороненим.

Повністю заборонено відкривати кореспондентські рахунки у закордонних банках-«пустках» (shell banks). Так називаються банки, що не мають фізичної присутності (тобто діючого офісу) в жодній з країн світу. Це не зовсім те саме, що офшорний банк, але здебільшого саме приватні офшорні банки існують без офісу й персоналу, лише у вигляді банківської ліцензії та набору кореспондентських рахунків. Керує таким банком його власник із ноутбука. Банки-«пустки» визначаються законом конструктивно, тобто без прив'язки до якого-небудь «чорного списку» юрисдикцій [148].

І, нарешті, закон передбачає можливість арешту коштів у кореспондентських рахунках у США. Найбільш відома й нещодавня з подібних операцій – закриття рахунків і конфіскація коштів на рахунках іракських компаній у банках США в березні – квітні 2003 р.

Отже, можемо стверджувати, що Сполучені Штати Америки розробили найбільш ґрунтовний комплекс нормативних актів, який фактично унеможливило ведення офшорного бізнесу за участю американських підприємств. Утім, вище вже наголошувалося, що американський уряд узаконив використання податкових преференцій у деяких штатах і залежних від США територіях для податкового планування.

Безперечно, в жодній іншій державі немає таких можливостей зі створення й реалізації власних стандартів боротьби зі згубною податковою конкуренцією, як у США, а тому ці країни обмежуються національними акціями з упередження негативних наслідків офшорного бізнесу для свого господарства. Для нас у цьому плані особливо цікавий досвід Росії – як найближчої сусідки і як держави, економічні та політичні процеси в якій безпосередньо відображуються на внутрішньому господарському стані нашої країни.

Якщо американські фінансові власті стурбовані передусім проблемою попередження фінансування тероризму, то в Росії (як і в Україні) найбільш нагальною проблемою, пов'язаною зі здійсненням офшорного бізнесу, є проблема вивезення капіталу і уникнення оподаткування за допомоги безподаткових компаній. Відповідно і засоби протидії цьому процесові мають свою специфіку.

Так, основним документом, що регулює взаємовідносини російських підприємств з їхніми офшорними контрагентами, є вказівка Центрального банку Російської Федерації «Про посилення валютного контролю з боку уповноважених банків за правомірністю здійснення їх клієнтами валютних операцій і про порядок застосування заходів впливу до уповноважених банків за порушення валютного законодавства» від 12 лютого 1999 р. № 500-У, якою передбачено, що в разі здійснення будь-якого переказу валютних коштів до названих у додатку до вказівки країн банк резидента повинен надати всю інформацію про характер угоди, згідно з якою здійснюється платіж, і фактичного бенефіціара за цією угодою [80]. Отже, фахівці Центрального банку мають доступ до найповніших даних про здійснювані з офшорними компаніями угоди, і якщо будь-яка з умов цих угод викличе їхню підозру, мають право призупинити виконання платежу.

Ознаками підозрілості угоди можуть бути: відсутність у контракті штрафних санкцій, що сплачуються нерезидентами; аванс на користь нерезидента в розмірі більше за 30% ціни товару чи більше за 100 тис. доларів США; проценти за кредитним договором у розмірі понад 20% річних; повернення авансу нерезидентом; переказ грошей на адресу нерезидента, що не є стороною угоди; укладення контракту від імені компанії-резидента, зареєстрованої не

більше трьох місяців тому. У разі здійснення переказу грошей уповноваженим банком без подання необхідної інформації Центральний банк Росії може накласти такі санкції на порушника: заборонити здійснення угоди; позбавити ліцензій уповноважений банк на здійснення валютнообмінних операцій та операцій з переказу грошей на різний термін аж до повного вилучення такої ліцензії [148].

Як бачимо, цією вказівкою передбачено пряму відповідальність насамперед банківських установ, що на наш погляд, є цілком слушним кроком – адже здійснення угоди без участі банку неможливе, і водночас самі банківські установи перебувають під постійним і пильним наглядом. Отже, забезпечується вельми високий рівень контролю. У згаданому вище переліку було названо практично всі відомі офшорні зони, а також Латвію, яка хоч і не є офшорною зоною, зате через свою банківську систему здійснює левову частку платежів до офшорних територій.

Перегодом, 13 липня 1999 р., Центральний банк Росії видав нову вказівку за № 606-У, згідно з якою кредитні організації мусять формувати резерви під операції з резидентами офшорних зон (із того ж «чорного списку»). У такий спосіб було ліквідовано привабливість для більшості банків багатьох операцій податкового планування – адже, скажімо, раніше банк міг безконтрольно переказувати гроші своїй же офшорній компанії у вигляді безповоротних кредитів, придбання його векселів і т. п. [61].

Резерви створюються фактично під усі банківські операції: позикову заборгованість нерезидентів, кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах, суми, списані до з'ясування з кореспондентських рахунків кредитних організацій резидентів РФ у банках-нерезидентах, суми, за рахунок яких придбавається майно в лізингових операціях із нерезидентами, гарантії та поруки, видані нерезидентам; кредитні лінії, відкриті нерезидентам, придбані цінні папери, емітовані нерезидентами.

Ще однією вказівкою ЦБР від 26.08.1999 р. № 634-У було різко обмежено можливість установлення російськими банками кореспондентських відносин з офшорними банками. Згідно з нею, встановлювати кореспондентські відносини з банками країн все того ж «чорного списку» можна лише за умови, що вони мають власні кошти і статутний капітал не менше 100 млн євро, або досить високий кредитний рейтинг (наводиться список рейтингових компаній і мінімально допустимі рейтингові показники), або входять до 1000 найбільших банків світу за величиною активів. Відкривати ж кореспондентські рахунки в рублях офшорним банкам взагалі заборонили. Це положення повністю знищило цілу індустрію з конвертації коштів у рублях і переказу їх за кордон.

Нарешті, з прийняттям 7 серпня 2001 р. Федерального закону «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом», згідно з яким усі грошові перекази до офшорних зон підпадають під контроль банківських установ і Комітету з фінансового моніторингу, в Росії було в цілому завершено формування законодавчого поля регулювання офшорного бізнесу [60].

Власне, всіма цими заходами Центральний банк досяг основної мети – перекрив головні канали вивезення капіталу та участі російських грошей у фінансуванні міжнародного тероризму (в нагороду за це Росію в середині 2002 р. було вилучено з переліку країн і територій, які не співпрацюють із групою боротьби проти фінансових злочинів FATF).

Як бачимо, російське керівництво не ставило за мету вирішення ширшого питання – покласти край уникненню оподаткування за рахунок використання офшорних схем. Однак і таке завдання було частково вирішене названими заходами – ліквідовано явища «дикого» маніпулювання цінами та безконтрольного укладення угод. Російські ж підприємці знайшли інші, цілком прийнятні варіанти зниження податків за рахунок міжнародного офшорного бізнесу. Скажімо, саме з 1999 р. багато офшорних схем за участю російських підприємств почали «зав'язуватися» на пострадянському офшорі – Угорщині, яка не входить до переліку «підозрілих юрисдикцій» ЦБР. Найбільш масштабне використання резидента цієї держави для податкового планування зафіксовано 2003 р. – одній з безподаткових угорських фірм (Eural T. G.) нещодавно АТ «Газпром» передало повноваження посередника з постачання газу до України, забравши ці функції в «Ітери» [67].

Роблячи ж загальний висновок про сучасний стан міжнародного регулювання офшорного бізнесу, можемо стверджувати, що під тиском міжнародної спільноти і окремих держав (насамперед США) традиційні «податкові оазиси», тобто зони нульового або пільгового оподаткування, вимушені вдаватися до часом радикального перегляду свого законодавства.

Все це означає, що епоха примітивного ухилення від податків, а тим більше відмивання капіталів за допомоги «підпільних» офшорів, добігає кінця. Звісно, цей процес триватиме певний час, адже, крім готовності офшорних зон до співпраці, потрібен іще достатній рівень розвитку законодавства та адміністративної практики, як їх самих, так і країн-партнерів, а також розширення мережі міжнародних договорів. Зокрема, Україна не має договорів про обмін інформацією з більшістю податкових зон, а не будучи членом ОЕСР, не має також реальних можливостей наполягти на їх укладанні. І все ж справа йде саме до цього – до згорання «підпільного» офшорного бізнесу.

Офшорні компанії збережуть своє значення як інструмент податкового планування, але вони використовуватимуться в легальних схемах, що допускаються законодавствами країн, в яких ведеться діяльність даної міжнародної структури. Наприклад, уже давно і цілком легально багато які з найбільших банків світу мають свої відділення і дочірні банки в таких міжнародних банківських центрах, як Багамські острови або Джерсі. Тобто, ці банки на абсолютно законних основах переводять ту частину свого бізнесу, для якої це юридично можливо і економічно обґрунтовано, в офшорну зону. На Джерсі зареєстровано не дуже багато банків – 64 з 17 країн, але до цього списку входять 10 найбільших банків США (Bank of America, Citybank тощо), 10 найбільших банків Великої Британії (Royal Bank of Scotland, Barclay's Bank тощо), а також по одному найбільшому банку зі Швейцарії, Канади, Німеччини, Ірландії, Ізраїлю, Нідерландів та Іспанії.

Також на цілком законних підставах існують численні офшорні інвестиційні фонди. Найвідомішим з них, напевне, є фонд Джорджа Сороса «Квантум», зареєстрований на Нідерландських Антильських островах. Він продемонстрував феноменальний результат – 31% річних у середньому протягом своєї більш ніж тридцятирічної історії у 1969–2000 рр. (У 2000 р. фонд було реорганізовано й перейменовано) [148].

Як бачимо, у світовій економіці існує цілком легітимний офшорний сектор, в якому обертаються величезні кошти, що походять, звісно, передусім із найбільш розвинутих держав світу. До речі, це дає деяку гарантію подальшого існування безподаткових юрисдикцій. Адже не тільки самі офшорні зони кровно зацікавлені у збереженні цього сектору, але і в розвинутих країнах існує могутнє лобі, зацікавлене в цьому ж не менше.

Отже, у найближчі роки можна чекати формування нового, цивілізованого обличчя офшорного бізнесу. У цій ситуації Україні слід розробити власний комплекс заходів щодо попередження можливих негативних наслідків участі вітчизняних підприємств в офшорному бізнесі. Розглядові можливостей розроблення таких заходів присвячено подальші параграфи праці.

3.2. Офшорне підприємництво та економіка України

Аби визначитися з характером державної політики у сфері регулювання офшорного бізнесу за участю українських підприємств, проаналізуємо рівень впливу, що його офшорне підприємництво справляє на економіку нашої держави. Це дослідження проведемо за трьома основними напрямками: проаналізуємо дина-

міку торгівлі України з офшорними зонами, динаміку взаємного інвестування між Україною та офшорними зонами та вкажемо на ті негативні факти співпраці з офшорними фірмами, які були виявлені контрольними органами нашої держави і які, власне, і є підставою для прийняття антиофшорного законодавства.

Звернімося до додатку 11 та рис. 3.1, які ілюструють обсяги торгівлі товарами України з офшорними зонами (до яких ми віднесемо всі території, що їх будь-коли було внесено до переліку офшорних зон, затвердженого КМУ, і за імпорту товарів із яких, згідно з п. 3 ст. 18 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», до складу валових витрат підприємства відносять лише 85% фактичних витрат) [27–32].

Поза сумнівом, офшорні зони не можна вважати основними торговими партнерами України. Частка їх у зовнішньоторговельному обороті в останні роки ніколи не перевищувала 5%. Але значимо, що обсяги зовнішньоекономічних операцій при цьому стабільно тримались у межах 400–600 млн доларів США – з переважанням експортних операцій (від 50% до 75%). Це може бути свідченням того, що більшою популярністю серед підприємств, задіяних в офшорному бізнесі в Україні, користуються експортні схеми (тобто вивезення товарів за заниженими цінами, що вможливає отримання додаткових прибутків від перепродажу товарів за кордоном та уникнення оподаткування цих прибутків, а також – отримання права на експортне відшкодування ПДВ в Україні).

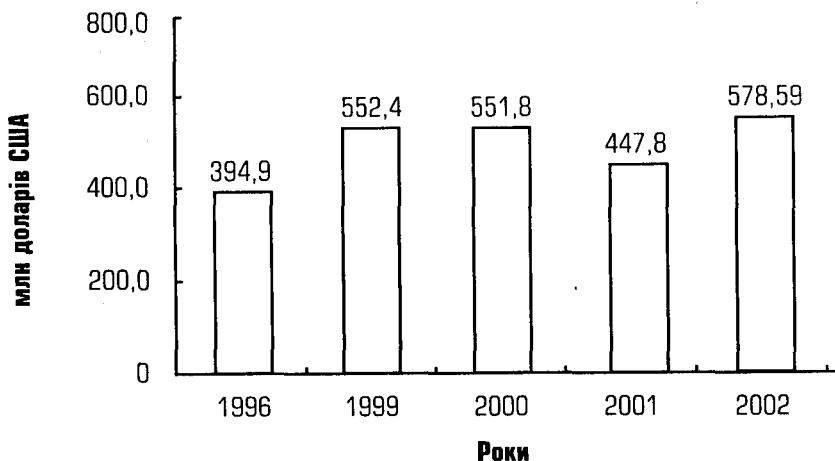

Рис. 3.1. Обсяг торгівлі України з офшорними зонами у 1996–2002 рр. [105, 149].

Навіть більше, при цьому не діє правило віднесення до валових витрат лише 85% вартості придбанної продукції. Така тенденція збігається з виявленим вище загальносвітовим трендом, який характеризується більшою розповсюдженістю і значимістю імпортих для офшорних зон операцій.

Для аналізу операцій з давальницькою сировиною звернімося до додатку 12. Зазначимо, що їх відносна частка у зовнішньоторговельному обороті є вищою, ніж аналогічний показник за торгівлею товарами – до 10% (див. рис. 3.2). Особливої популярності набув імпорт давальницької сировини в Україну з офшорних зон. Його обсяги почали стрімко зростати 1999 р., у 2001 р. склали близько 90 млн доларів США, причому експорт тоді не перевищував 5 млн доларів на рік. Помітно також особливу пріоритетність в імпорті давальницької сировини з офшорних зон Карибського басейну і Кіпру – в експорті давальницької сировини.

Тобто, можемо говорити про те, що українські підприємці (або точніше – власники українських підприємств) експортують давальницьку сировину, напевне, до країн СНД, користуючись послугами кіпрських посередників (які популярні серед усіх бізнесменів із колишнього Радянського Союзу).

Що ж до частки давальницьких операцій з офшорними зонами у загальному їх обсязі, то важливо вказати на те, що основні показники обсягів операцій з давальницькою сировиною формуються разовими угодами, про що свідчать дані додатку 12. Отже, мова йде

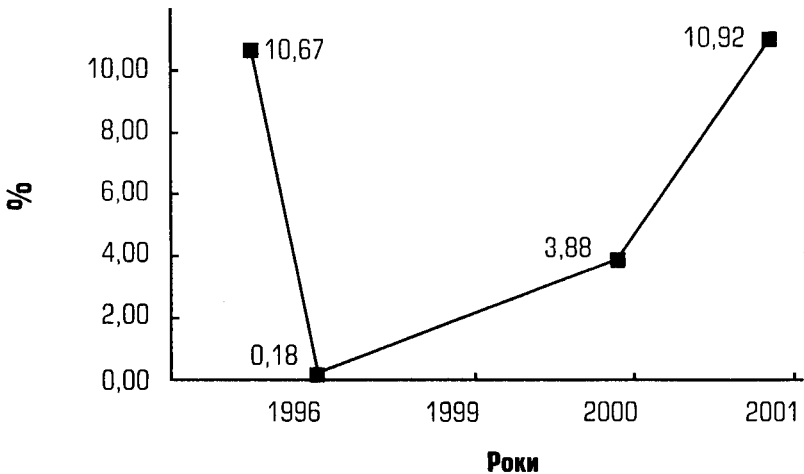

Рис. 3.2. Частка офшорних зон в операціях із давальницькою сировиною у 1996–2001 рр.

не про якісь постійні господарські зв'язки, а швидше про випадки податкової оптимізації угод.

Таблиця 3.1 ілюструє структуру торгівлі послугами українських підприємств з офшорними компаніями у 2001 р. Як бачимо, тут переважають експортні операції (близько 80%). Це може бути ознакою того, що українські підприємці таким чином легалізують раніше вивезені з країни капітали, отримуючи комісійні за якісь реальні чи й не дуже реальні послуги.

Таблиця 3.1

Обсяги торгівлі послугами України з офшорними зонами у 2001 р., тис. доларів США [105]

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Сума	%	Сума	%	
Всього	3544,4	100	1147,5	100	2396,9
Багамські острови	4,1	0,1	1,9	0,2	2,2
Ірландія	25,1	0,7	2,3	0,2	22,8
Кіпр	72,3	2,0	12,1	1,1	60,2
Мальта	38,0	1,1	0,8	0,1	37,2
Разом за офшорними зонами	139,5	3,9	17,1	1,6	122,4

Загалом, роблячи висновок про динаміку торгівлі з офшорними зонами, ми бачимо, що такі відносини мають немасовий характер, однак не будемо забувати про те, що велика частина посередницьких схем «зав'язується» на фірмах Великої Британії, США, Швейцарії.

А враховуючи ще й ці операції, можемо припустити, що річний оборот торговельних операцій з використанням офшорних схем складає до 2 млрд доларів США.

І все ж таки важливими є показники не торговельної, а інвестиційної офшорної статистики. Додатки 13 і 14 дають уявлення про те, якого рівня сягають операції зі взаємного інвестування України та офшорних зон. У додатку 15 наведено дані про участь у власності українських підприємств офшорних компаній.

Як бачимо, з року в рік спостерігається тенденція до збільшення частки в іноземних інвестиціях в Україну капіталовкладень з офшорних зон. І щонайперше – з Кіпру (11% від усього обсягу інвестицій у 2002 р.), Британських Віргінських островів (6%). Ці по-

казники – без урахування тієї частки інвестицій, яка надходить від британських, американських, швейцарських та угорських компаній, що активно використовуються в офшорному бізнесі.

Що ж до структури інвестицій з України, то переважна частка їх надходить до Росії, США та інших держав, в офшорних же зонах (Панама, Кіпр, Гонконг) розміщено близько 20% інвестицій з України. Однак ці дані – щодо легальних інвестицій і не враховують тіншового сектору, який, можна передбачити, складає в українських інвестиціях за кордон левову частку.

Стосовно тіншових операцій з використанням офшорних фірм нагадаємо два досить гучні скандали останніх років, пов'язані з незаконними фінансовими операціями українських банківських установ.

Так, у 1997–1999 рр. банк «Зевс» формально отримував кредити від наурійського NR BANK Corp. (насправді гроші в Україну не надходили). При цьому гарантами за угодою виступали дві британські компанії, яким банк перерахував винагороду в сумі 134,5 млн гривень – фактично ні за що. За подібною ж схемою банк «Слов'янський» перерахував до наурійського «First Trading Bank, Inc.» комісійну винагороду на суму близько 30 млн гривень. Гроші осідали на рахунках зацікавлених осіб [90].

Мабуть, найважливішим застосовуваним українською владою засобом боротьби з негативними наслідками офшорного бізнесу є формування щорічного переліку офшорних зон, за імпорнтними операціями з якими використовується знижувальний коефіцієнт для валових витрат у розмірі 85% (див. додаток 16).

Процес формування цього переліку є досить напруженим, оскільки доводиться проводити аналіз як законодавства, що застосовується в тій чи тій юрисдикції на предмет згубності його податкових норм, так і фактів співпраці українських підприємств з такими юрисдикціями, її обсягів. Клопочуться цим фахівці Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Для визначення загальної ефективності такого заходу регулювання офшорних операцій, як щорічні публікації переліків офшорних зон, проведемо аналіз того, як зміни в переліку офшорних зон впливають на обсяги торгівлі з ними.

Основними партнерами України із зовнішньоекономічних зв'язків з офшорними зонами є Кіпр, Британські Віргінські острови, Сейшельські острови, Домініканська Республіка та деякі інші. Тому проаналізуємо вплив регуляторних заходів саме на товарообіг з ними – звернімося до таблиці 3.2.

Для полегшення сприйняття аналітичних висновків накреслимо рис. 3.3, на якому позначимо обсяги товарообігу між Україною та найбільшими країнами-партнерами серед офшорних зон.

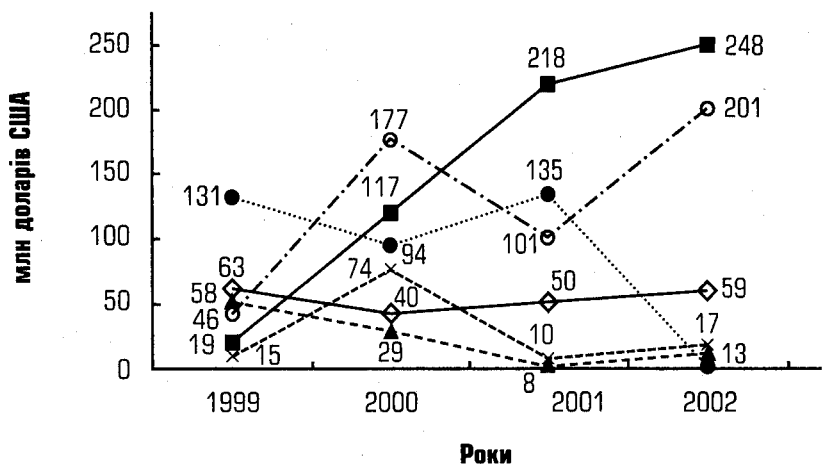
Обсяг товарообігу між Україною та найбільшими країнами-партнерами серед офшорних зон у 1999–2003 рр., млн доларів США [105, 149]

	1999		2000		2001		2002		2003-січень	
	Експ	Імп	Експ	Імп	Експ	Імп	Експ	Імп	Експ	Імп
Британські Віргінські острови	18,3	0,5	99,9	17,2	135,5	82,0	71,4	176,3	4,8	14,3
Гібралтар	0,1	2,6	1,4	4,4	4,10	4,7	16,9	4,2	1,6	0,0
Домініканська Республіка	9,1	53,7	13,9	25,7	20,7	29,3	33,2	25,4	0,0	0,0
Кайманові острови	0,0	58,1	0,0	29,4	0,0	7,5	0,0	17,0	0,0	0,1
Кіпр	42,3	3,3	176,5	0,8	99,4	1,6	200,9	0,0	15,5	0,7
Монако	6,8	1,3	2,1	8,3	0,8	2,7	0,0	0,5	0,5	0,0
Панама	14,4	0,1	73,5	0,0	9,6	0,2	13,0	0,0	0,2	0,0
Сейшельські острови	2,9	127,7	0,3	93,2	1,4	133,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Усього	93,9	247,3	367,6	179,0	271,5	261,5	335,6	223,4	22,5	15,1

Примітка: *Напівжирним шрифтом позначено обсяги торгівлі з тією чи іншою державою того року, коли вона входила до переліку офшорних зон, і підсумкові цифри, курсивом позначено обсяги операцій з державами тоді, коли їх не було віднесено до офшорних. Звичайним шрифтом позначено обсяги операцій тоді, коли ще КМУ не публікував перелік офшорних зон (у 1999 р.). Для січня 2003 р. вважається дійсним перелік 2002 р.*

Серед вибраних нами країн є такі, товарообіг з якими значно скоротився після появи їх у переліку офшорних зон (наприклад, Монако, Сейшельські та Кайманові острови, Панама) – часовий лаг при цьому для різних зон був різним.

Так, обсяги імпорتنних операцій (на які прямо впливає публікація переліку офшорних зон) одразу почали знижуватись у торгівлі з Каймановими островами, і зросли незначно тільки 2002 р., коли територію тимчасово вилучили зі списку. Слід зазначити, що

- Британські Віргінські острови
- ◆— Домініканська Республіка
- ▲--- Кайманові острови
- Кіпр
- x— Панама
- Сейшели

Рис. 3.3. Динаміка товарообігу між Україною та офшорними зонами.

оскільки офшорні операції з цією зоною мають переважно імпорту характер, залежність товарообігу між Україною та островами від внесення їх до переліку офшорних зон є прямою.

Публікація в переліку офшорних зон спричинила зменшення обсягів торгівлі з Панамою та Сейшельськими островами (зони, більш популярні в експортних схемах) – можна припустити, що ці території використовувалися під конкретні проекти, реалізація яких уже завершилася (про що може свідчити і зменшення капіталовкладень з України в Панамі), або ж власники офшорних компаній на вказаних територіях вирішили подбати про респектабельне прикриття своєї діяльності. Про щось подібне можемо говорити й у випадку з Домініканською Республікою, яка лише раз (2001 р.) з’явилась у переліку офшорних зон.

Досить цікава ситуація склалася з європейськими офшорними територіями Гібралтаром і Монако. Відносно значні обсяги торгівлі з останньою у 1999–2000 рр. зараз наблизилися до нуля і, вочевидь, мали і мають випадковий, разовий характер (це й зрозуміло з огляду на те, що Монако є справді податковою гаванню з відносно високим рівнем фінансового контролю і що більшість фінансових потоків до князівства спрямовуються як інвестиції чи банківські вклади, але не

як оплата за імпортовані товари). Товарообіг же з Гібралтаром останніми роками зростає, але має в основному експортний характер, що вказує на те, що британський анклав використовується як перевалкова база для українських товарів на шляху до інших держав.

Найбільший інтерес викликає динаміка торгівлі з двома офшорними зонами – Кіпром і Британськими Віргінськими островами, які до того ж, як уже йшлося вище, є ще й одними з найбільших інвесторів в українську економіку. Обсяги товарообігу з цими державами, здається, мало залежать від будь-яких публікацій офшорних переліків. Більше того, якщо Кіпр (притча во язицех щорічної публікації переліку офшорів) зараз долучається в основному до експортних схем (щоправда, з 2003 р. запровадив антиофшорне законодавство і покинув список офшорних зон КМУ), то компанії з Британських Віргінських островів стають дедалі популярнішими учасниками імпортних схем. Можна припустити, що вони використовуються для обслуговування операцій зі США та Японією (з останньою острови мають свою єдину діючу угоду з уникнення подвійного оподаткування).

Як бачимо, щорічна публікація переліку офшорних зон не має вирішального впливу на обсяги товарообігу з офшорними зонами, хоча певною мірою і стимулює зменшення обсягів офшорних імпортних операцій.

Отже, ми проаналізували головні показники, які характеризують рівень впливу офшорного бізнесу на економіку України, і можемо відмітити, що цей вплив є найсильнішим у сфері інвестицій, у сфері ж міждержавної торгівлі він не є значним, чому сприяли (хоч і не вирішальним чином) щорічні публікації переліку офшорних зон. Далі ми розглянемо інші регуляторні заходи української влади щодо офшорних операцій за участю вітчизняних підприємств.

3.3. Становлення і розвиток державної політики регулювання офшорного підприємництва

Незважаючи на досить широке застосування офшорних компаній і банків у веденні бізнесу українськими підприємцями вже на початку 90-х років, цілеспрямовані заходи з розроблення регуляторних норм у цій сфері українська влада почала тільки наприкінці 90-х років. Першу спробу обмежити вплив офшорних компаній на вітчизняну економіку можемо датувати 1994 р., коли Правління Національного банку України видало постанову «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб» № 24, в якій зазначалося, що «засновниками, акціонерами (учасниками) банків за участю іноземного капіталу можуть бути суб'єкти підпри-

ємництва (крім офшорних компаній та банків) за умови участі серед них хоча б одного першокласного іноземного банку» [34].

Загалом, регуляторні заходи щодо офшорних операцій можна поділити на такі види:

- 1) податкове законодавство;
- 2) особливі правила здійснення українськими підприємствами інвестицій за кордон;
- 3) застереження щодо участі офшорних підприємств у процесі приватизації;
- 4) банківське регулювання та безпосередній контроль за рухом коштів із держави.

У сфері податкового регулювання, як уже йшлося вище, основним нормативним актом, що визначає умови взаємодії українських підприємств з офшорними, є Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції 22 травня 1997 р., яким передбачено (п. 3 ст. 18), що «у разі укладення договорів, які передбачають здійснення оплати товарів (робіт, послуг) на користь нерезидентів, що розташовані в офшорних зонах, чи при здійсненні розрахунків через таких нерезидентів або через їх банківські рахунки, незалежно від того, чи здійснюється така оплата (в грошовій або іншій формі) безпосередньо або через інших резидентів або нерезидентів, витрати платників податку на оплату вартості таких товарів (робіт, послуг) включаються до складу їх валових витрат у сумі, що становить 85 відсотків сплаченої вартості цих товарів (робіт, послуг). Перелік офшорних зон щорічно оприлюднюється Кабінетом Міністрів України» [6]. Згідно з Порядком складання декларації про прибуток підприємства, затвердженим наказом ДПАУ від 07.07.1997 р., у рядку 2 додатку «Ж» та рядку 12 самої Декларації відображаються витрати, пов'язані з придбанням товарів у резидента офшорної зони [44].

Процитована норма є основою для податкового регулювання як торговельних, так і фінансових операцій з офшорними фірмами, і в її реалізації вирішальним чинником є названий вище щорічно публікований перелік офшорних зон. Ефективність впливу цього інструменту на господарські операції було проаналізовано вище.

Деяка нечіткість у формулюванні закону призвела до того, що Державна податкова адміністрація визнала за можливе перенесення норм оподаткування прибутку на правила справляння ПДВ. ДПАУ в листі від 31.05.2000 р. № 7427/7/16-1315-26 стверджувала, що оскільки право віднесення сум ПДВ до податкового кредиту залежить від наявності права на віднесення вартості придбаних товарів до валових витрат виробництва (обігу) продукції, то з урахуванням п. 18.3 Закону України «Про оподаткування прибутку під-

приємств» до податкового кредиту може бути віднесено лише 85% фактично сплаченого ПДВ [49].

Таке твердження, звісна річ, викликало незгоду підприємців, які здійснюють імпорتنі поставки з офшорних зон, тим більше, що з обґрунтованістю позиції ДПАУ можна і треба сперечатися, а завдяки дії Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-III платники податків можуть розраховувати на сприятливе для себе тлумачення податкових норм у разі виявлення суперечностей між ними [87, 102].

Іншим проблемним моментом реалізації норм п. 3 ст. 18 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» став технічний аспект питання – опублікування переліку офшорних зон Кабінетом Міністрів України. Річ у тім, що вперше такий перелік офіційно було опубліковано 2000 р. (по двох з половиною роках після виходу закону).

ДПАУ, занепокоєна тим, що через відсутність переліку офшорних зон до Державного бюджету України недонаходять додаткові збори, 16 червня 1999 р. опублікувала листа № 704/3/15-1111, в якому наведені такі дані: «Державною податковою адміністрацією України проведено вибірковий аналіз втрат бюджету, у результаті якого встановлено, що у зв'язку з невизначенням Переліку офшорних зон бюджет України не отримав тільки за друге півріччя 1997 р. по п'яти зонах (Ірландія, Кіпр, Нідерланди (Антильські острови), Сінгапур, Віргінські острови (Британія) у вигляді податку на прибуток (в еквіваленті) 6443 тис. дол. США» [46].

З огляду на існування цієї проблеми наприкінці 1999 – на початку 2000 р. Державною податковою адміністрацією України було розроблено проект Закону України «Щодо впорядкування здійснення зовнішньоекономічних операцій резидентами України з нерезидентами, які розташовані в офшорних зонах». Цим законопроектом передбачалося дати чітке законодавче визначення поняття офшорної зони (що дозволило би їх конструктивне визначення) та запровадити офшорний збір – податок у розмірі 10% від величини угоди, укладеної з офшорною фірмою. Однак у процесі узгодження з іншими профільними державними відомствами прийняття законопроекту було визнано недоцільним, тим більше, що 2000 р. на решті з'явився довгоочікуваний перелік офшорних зон.

За чотири роки видання цього переліку склад названих у ньому офшорних зон змінювався досить суттєво, хоча основні офшорні юрисдикції називалися в ньому постійно. Принципове значення для українських підприємств має наявність у переліку Кіпру – основної офшорної зони, яку використовують вітчизняні бізнесмени.

Поява чи зникнення його в переліку здебільшого обумовлювалися політичною ситуацією.

Наприклад, 2002 р. у час перед проведенням парламентських виборів, Кіпр до переліку не вносився, а відразу після їх закінчення спеціальним розпорядженням Кабінету Міністрів був знову визнаний офшорною зоною. У 2003 р. Кіпр взагалі було вилучено з переліку офшорних зон на підставі змін в його законодавстві, що суттєво посилили податковий тиск на підприємства і запровадили жорсткіші процедури контролю за їхньою діяльністю [30–32]. Однак, на наш погляд, це вилучення є передчасним – на острові зберігається пільговий режим оподаткування (за ставки податку на прибуток 10%), а підприємства, зареєстровані до 2002 р., можуть користуватися ставкою 4,25% аж до 1 січня 2005 р.

Отже, норми п. 3 ст. 18 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», як і проаналізовані вище положення російського антиофшорного законодавства, покликані, насамперед, обмежити можливості вивозу національного капіталу – адже податкові бар'єри створюються тільки для імпортних операцій (тобто таких, що передбачають здійснення валютних виплат за кордон), і аж ніяк не забороняють офшорні операції в цілому.

Вказані нормативи встановлюють податкові регулятори офшорних операцій, які використовуються для вивезення накопиченого в Україні капіталу за кордон. Вивезення ж капіталу у вигляді інвестицій з України обмежується завдяки існуванню спеціальних правил ведення цієї діяльності.

Основна маса інвестицій за кордон українськими підприємцями здійснюється у грошовій (валютній) формі, що обумовлено міркуваннями зручності процесу переведення цінностей та їхньою високою ліквідністю, – з валютних рахунків в Україні або за кордоном. Капіталовкладення українським підприємством чи громадянином за кордоном може бути здійснене лише за умови отримання ліцензії на таку дію від Національного банку України.

Необхідність отримання таких ліцензій регламентується, зокрема, декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Указом Президента України «Про інвестування майнових цінностей резидентами за межами України» та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України і Положення про порядок контролю та звітності щодо використання майнових цінностей, які інвестуються за межами України» [16, 17, 22].

Названим декретом КМУ встановлено, що «Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення інвестицій

за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами – резидентами як дарунок або у спадщину».

Порядок одержання ліцензій встановлено Інструкцією НБУ про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон, згідно з якою для одержання ліцензії резидент – юридична або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності повинні подати до обласного управління НБУ за місцем державної реєстрації такі документи:

1) лист – звернення на ім'я голови НБУ із зазначенням мети, строків і суми інвестиції;

2) нотаріально засвідчені копії свідоцтва про державну реєстрацію, статуту і установчого договору;

3) нотаріально засвідчені копії угод (контрактів) резидентів з іноземними партнерами про здійснення резидентами інвестиції;

4) легалізовану копію документа про реєстрацію об'єкта інвестиції за кордоном та його установчих документів;

5) відомості про назву банку-нерезидента та його місцез перебування, реквізити розрахункового рахунку, на який здійснюватиметься переказ валютних коштів.

Для одержання ліцензії фізична особа, яка не зареєстрована як СПД, має подати до обласного управління НБУ (за місцем реєстрації у податковому органі як платника податків) заяву встановленого зразка і документи, вказані вище за номерами 3–5. Після подання документів їхні комплексність і повноту вивчає територіальне управління НБУ протягом 14 днів, далі зі своїми пропозиціями передає їх до Департаменту валютного регулювання НБУ, який розглядає питання правомірності видачі ліцензії, і в термін, що не перевищує 30 днів, подає документи до керівництва НБУ разом зі своїми пропозиціями.

У разі схвального рішення ліцензія видається в чотирьох примірниках (для її власника, територіального управління НБУ, Департаменту валютного регулювання та банку, уповноваженого для обслуговування коштів заявника). Ліцензія є підставою для перерахування коштів на рахунок зареєстрованого за кордоном підприємства або для видачі їх у готівковій формі для перевезення через кордон і особистого внесення отримувачем ліцензії.

При цьому ліцензія не є дозвільним документом для вивезення готівки – інвестор повинен ще й отримати відповідну ліцензію на вивіз готівки за кордон. Після внесення інвестицій заявник інформує про це територіальне управління НБУ в тижневий термін, яке, своєю чергою, доводить ці відомості до територіального органу податкової служби за місцем реєстрації інвестора – для подальшого контролю за сплатою податків.

Важливо відмітити, що навіть коли підприємство чи громадянин мають валютний рахунок за кордоном, вони, у разі виникнення бажання здійснити інвестицію в закордонне підприємство, зобов'язані отримати ліцензію НБУ за тим же порядком.

Зауважимо, що згідно з чинними в Україні нормами кримінального права [2] порушення порядку відкриття рахунків за кордоном карається штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто до 17 000 гривень), або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років, з конфіскацією валютних цінностей, що перебувають на зазначених вище рахунках. А от проведення нерегламентованої інвестиційної діяльності може бути покаране лише в адміністративному порядку (звісно, доти, доки така інвестиційна діяльність не міститиме в собі ознак ухилення від сплати податків). Як бачимо, національним регуляторним законодавством передбачено доволі складну процедуру одержання дозволів на валютні операції за кордоном і жорстке покарання за недотримання цієї процедури.

Вище вже йшлося про напрямок протидії офшорному бізнесові – обмеження участі офшорних банків у створенні фінансових установ в Україні. Іншими документами забороняється участь офшорних компаній у приватизації інших вітчизняних підприємств.

Так, Законом України «Про Державну програму приватизації» від 18 травня 2000 р. № 1723-III встановлено пріоритетні можливості для участі у приватизації державного майна промислових інвесторів (тобто інвесторів, «заінтересованих у збереженні частки підприємства на ринку відповідного продукту та не менше трьох років виробляють продукцію (виконують роботи, надають послуги), аналогічну основній продукції (роботам, послугам) підприємства, що приватизується, або споживають в основному виробництві продукцію (роботи, послуги) такого підприємства чи виробляють продукцію (роботи, послуги), яка використовується в основному виробництві підприємства, що приватизується, як основна сировина, чи здійснюють безпосередній контроль на таких підприємствах не менше одного року» [9].

Вказано, що промисловим інвестором не може бути компанія, зареєстрована в офшорній зоні. Аналогічні положення передбачено в Законі України «Про особливості приватизації відкритого акціонерного товариства «Укртелеком» від 13 липня 2000 р. № 1869-III [10].

Власне, ці норми обмежують пряму участь офшорних компаній тільки у приватизації великих промислових об'єктів. Для офшорних підприємств залишаються можливості: бути співвласником цього промислового інвестора; викупити акції підприємства вже після його приватизації; брати участь у приватизації через раніше придбане в Україні підприємство тієї ж галузі тощо.

Наступний, найбільш широкий і важливий напрямок регулювання здійснення офшорних операцій за участю українських підприємств – безпосереднє регулювання фінансових операцій з офшорними компаніями через механізм банківського нагляду й фінансового контролю.

Слід зазначити, що Україна є учасницею двох міждержавних угод із питань перешкоджання відмиванню та обігу коштів, здобутих злочинним способом, – Лімської декларації, прийнятої на VIII Міжнародній конференції з боротьби проти корупції 7–11 вересня 1997 р., та Конвенції про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним способом 1990 р. [59].

Участь України в цих угодах передбачає, зокрема, приєднання нашої держави до ініціативи протидії практиці існування податкових гаваней, які перешкоджають повноцінному міжнародному контролю за функціонуванням світової фінансової системи.

Основою ж національного законодавства з боротьби проти відмивання злочинних коштів (а отже – і проти поширення практики здійснення офшорного бізнесу) є прийнятий нещодавно (28 листопада 2002 р.) Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». Ним, зокрема, передбачено проведення обов'язкового фінансового моніторингу банківською установою (з подальшим переданням отриманої інформації Департаментові фінансового моніторингу при Міністерстві фінансів) усіх фінансових трансакцій, однією зі сторін яких є банківська установа в офшорній зоні. Однак, виходячи з логіки Закону, переказ грошей до будь-якого іншого банку, в якому відкрито рахунок офшорної компанії, моніторингові не підлягатиме [14, 15].

Завдяки прийняттю цього Закону (а також доповнення його новими, жорсткішими контрольними нормами) у лютому 2003 р. на черговому саміті FATF було вирішено не накладати на міжнародні трансакції за участю вітчизняних підприємств санкцій у вигляді обмежень проведення платежів, а в крайньому випадку – «заморожування» рахунків. Однак Україна залишилась у переліку країн і територій, які не співпрацюють із міжнародним співтовариством у сфері боротьби з відмиванням грошей. Таке ставлення до України обумовлене швидше не підтвердженими підозрами, а загальним іміджем держави (так само, як у справі з «кольчужним скандалом»).

Водночас, іще до прийняття названого Закону, в Україні в 1997–2002 рр. велася досить активна кампанія з протидії вивезенню капіталів за кордон та уникненню сплати податків завдяки використанню офшорних схем. Зокрема, роботу з ідентифікації умов угод, укладених з офшорними компаніями, розпорядженням Президента України «Про впорядкування контролю за зовніш-

ньоєкономічною діяльністю резидентів України» 2000 р. було зоб'язано проводити НБУ, ДПАУ, ДМС [19].

А Указом Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 року «Про заходи щодо детінізації економіки» НБУ було уповноважено вживати особливих заходів контролю за рухом коштів через прибалтійські банки, які активно використовувалися в офшорних схемах. Цим же Указом було запропоновано ввести обмеження на залучення кредитів з офшорних зон під відсотки, що перевищують розмір відсотків на внутрішньому кредитному ринку, та розробити економічні, зокрема податкові, важелі впливу на підприємства, які залучають такі кредити.

На виконання цих указівок, а також за власною ініціативою, Національний банк уживав таких заходів щодо недопущення безконтрольного ведення офшорного бізнесу українськими підприємствами. 2 жовтня 1998 р. Правління НБУ прийняло постанову «Про невідкладні заходи щодо стабілізації діяльності комерційних банків», якою заборонило відкриття банками України рахунків виду «NOSTRO» у банках офшорних юрисдикцій. Постановою «Про впорядкування кореспондентських відносин комерційних банків» від 4 листопада 1999 р. банкам України взагалі було заборонено мати кореспондентські рахунки в банках таких територій, як Науру, Палау, Багамські острови, Вануату, Антигуа і Барбуда.

Цими ж постановами було запроваджено практику складання НБУ переліку офшорних зон, в яких українські банки не могли б мати кореспондентських рахунків. Перший такий перелік (1998 р.) містив 26 пунктів, і хоча був коротшим за опублікований перелік офшорних зон КМУ у 2000 р., однак містив і деякі території, не внесені до останнього (зокрема хорватські портові міста). Перелік офшорних зон, виданий НБУ 2001 р., вже було узгоджено з аналогічним урядовим переліком [35, 37].

Важливе значення для активізації контролю за офшорними операціями в Україні має також міжвідомча співпраця – передовсім між Національним банком і Державною податковою адміністрацією. Зокрема, позитивним імпульсом для розвитку такої співпраці стало видання Правлінням НБУ постанови «Про створення належних умов органам Державної податкової адміністрації України щодо контролю з питань оподаткування, належного забезпечення надходження коштів до Державного бюджету України та вдосконалення порядку обміну інформацією між Національним банком України, комерційними банками та їх установами і органами Державної податкової адміністрації України» [38].

Цим документом, зокрема, передбачено надання на запит органів ДПАУ банківськими установами інформації про конкретних

юридичних осіб стосовно перерахованих ними коштів на рахунки офшорних компаній. Власне, з утворенням Департаменту фінансового моніторингу при Міністерстві фінансів України функції з контролю за такими операціями перейшли до його компетенції [24].

Загалом, щодо розроблення норм протидії уникненню оподаткування в Україні можемо констатувати, що вітчизняне законодавство є більш комплексним і розвиненим, ніж його аналог в Російській Федерації, хоча в інших питаннях нормотворення наша держава здебільшого наслідує російські приклади. При цьому в Україні у сфері здійснення господарських операцій з офшорними підприємствами діє не лише система фінансово-банківського нагляду, а й існують податкові застереження. Завдяки цьому не тільки забезпечується адміністративний контроль за економічною доцільністю здійснюваних трансакцій, а й попереджується економічними методами уникнення оподаткування під час здійснення найбільш розповсюджених офшорних схем.

Українські власті не завжди діють лише в дусі активної боротьби проти офшорного бізнесу. Річ у тім, що запровадження елементів пільгового оподаткування різних видів діяльності дозволяє досягти певних важливих економічних цілей – розвитку господарства окремих регіонів, залучення додаткових інвестицій до країни.

Тому ще 1994 р., коли починався процес створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні, Концепцією їх створення було передбачено й можливість організації на території України офшорних або, за визначенням Концепції, *банківсько-страхових* зон. Під ними маються на увазі «зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України» [21].

Відтоді подібну практику так і не було запроваджено в Україні, тим більше, що й відносно роботи існуючих 11 СЕЗ і 80 ТПР накопичилось уже достатньо зауважень, зокрема й щодо використання їх у фінансових махінаціях та уникнення сплати податків. Причому такі зауваження звучать із вуст не тільки українського керівництва (як наприклад, заява Президента на початку 2003 року), а й із боку європейських і міжнародних економічних організацій, які вбачають в українських СЕЗ і ТПР інструменти здійснення господарських злочинів і підриву економічної конкуренції в Європі [68].

Звісно, існуючі СЕЗ та ТПР не можна ототожнювати з офшорними територіями, як це іноді метафорично роблять деякі журналісти

й політики, і через існування принципових відмінностей у механізмі роботи цих інструментів, і тому, що все ж таки українське законодавство не забезпечує повного звільнення суб'єктів СЕЗ і ТПР від оподаткування, а тільки надає пільги з нього. До того ж у нашій державі забезпечено досить високий рівень фінансового та банківського нагляду за діяльністю на пільгових територіях, тоді як в офшорних зонах підприємства фактично звільнені від такого контролю.

Час від часу з'являються окремі заяви українських урядовців, в яких так чи так піднімається питання про можливість використання офшорних зон українськими підприємствами або створення їх на території нашої держави. Наприклад, цікавим у цьому плані документом є послання Президента України до Верховної Ради України за 2000 рік, у якому голова держави, говорячи про першочерговість вирішення задач промислово-інноваційного розвитку України, зазначає, що для цього, зокрема, є доцільним «утворення фінансово-промислових груп, у т. ч. транснаціональних, а також горизонтальних та вертикальних холдингових компаній, науково-технічних центрів, технополісів, технопарків тощо... Окремі з них можуть розвиватися через механізми вільних економічних та офшорних зон» [20].

20 серпня у 1997 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження, згідно з яким «з метою виведення з кризового стану державного підприємства «Чорноморський суднобудівний завод», забезпечення виробництва та збереження технології будівництва суден, розвитку українського риболовецького флоту» передбачалося «створення згідно із законодавством державної риболовецької компанії з реєстрацією її в офшорній зоні з метою залучення інвестицій для завершення будівництва риболовецьких суден» [27]. Однак такі колізії українського законодавства слід уважати скорше винятками, причому не підкріпленими вжиттям практичних заходів.

Зараз в Україні вже сформовано основний масив законодавчих норм щодо упередження негативних наслідків використання офшорних схем для державних доходів. Але водночас у нашій державі ще не встановлено законодавчо ряд важливих процедур щодо попередження ухилення від сплати податків через співпрацю з компаніями з податкових гаваней (наприклад, не виписано нормативи контролю за трансфертним ціноутворенням), і не вирішено головного завдання – не створено такого економічного середовища, яке зробило би використання офшорних зон не вигідним у принципі чи менш вигідним, аніж ведення такої ж підприємницької діяльності в українському правовому полі.

За умов збереження ролі офшорного бізнесу в сучасному світі урядам держав, які за своїм політичним і економічним значенням не можуть впливати на загальносвітову ситуацію, особливо важ-

ливо виважено підійти до розроблення національного законодавства, яке унеможливило би виявлення таких негативних наслідків участі вітчизняних підприємств в офшорному бізнесі, як вивезення капіталу та уникнення сплати податків.

Зауважимо, що офшорні зони, після «наведення порядку» в їх функціонуванні, можуть бути використані розвинутими державами для тих же завдань, для виконання яких вони й були створені кілька десятиків років тому: залучення іноземних інвестицій у передові економіки світу, стимулювання експорту товарів і послуг з них.

Вище вже було вказано на те, що заходи із захисту національної економіки від згубної податкової конкуренції з офшорними зонами та інвестиційної конкуренції з розвинутими державами світу мають два основні напрямки – адміністративний фінансово-банківський нагляд за рухом капіталу за межі країни і створення економічного середовища, що зробило би не вигідним уникнення сплати податків за рахунок використання міжнародних схем податкового планування.

В обох цих напрямках нормативного регулювання останнім часом в Україні спостерігається поява досить цікавих законодавчих ініціатив. Так, зокрема, проект Закону України «Про створення сприятливих умов для розміщення валютних та інших майнових цінностей в Україні та недопущення їх відпливу за кордон» [55], запропонований народними депутатами С. Терьохіним, В. Альошиним і В. Сокерчаком, передбачає внесення змін до декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», які узагальнили б нещодавні новації НБУ, спрямовані проти вивезення грошей за кордон: обмеження можливостей формування капіталів банків через механізм субборгу та вимоги щодо ліцензування операцій з цінними паперами за рахунок коштів фізичних осіб [86, 110].

Зокрема, пропонується норма про обов'язкове попереднє (за 10 днів) декларування підприємствами отримуваних ними закордонних кредитів, за якими передбачається подальша сплата відсотків. Формально йдеться лише про необхідність ведення кредитної статистики НБУ, насправді ж ліквідується одна з найпопулярніших схем вивезення коштів за кордон, коли до офшорних зон спрямовувалися величезні суми, оформлені як плата за користування позиками (зокрема, найвідомішою з розкритих таких схем є справа банку «Слов'янський», у якій було використано наурійські банки).

Далі, перелік операцій з іноземною валютою, пов'язаних із придбанням цінних паперів, які потребують індивідуальної разової ліцензії НБУ, поширено на всі види цінних паперів. У разі подання документів на отримання разової ліцензії передбачено обов'язкове представлення довідки з податкового органу за місцем реєстрації СПД про відсутність у нього податкового боргу.

Отже, норми цього законопроекту дозволяють перекрити ряд каналів відпливу валютних коштів за кордон, який звичайно здійснюється до офшорних зон. Ці ж норми унеможливають і здійснення низки схем з уникнення оподаткування. Адже якщо скажемо, українське підприємство здійснює відсоткові виплати кіпрському банку, на суму цих відсотків зменшуються податкові зобов'язання в Україні, а самі вони не оподатковуються, згідно з діючою угодою про уникнення подвійного оподаткування. На Кіпрі ж податок із цих відсотків складе не більше 10%. Із запровадженням обов'язкового попереднього декларування виникнення подібних зобов'язань у контрольних органах з'явиться можливість попередити такі зловживання.

Нарешті, найважливішим положенням документа є внесення пропозиції про обов'язкове декларування українськими підприємствами і громадянами наявних у їхній власності закордонних валютних активів, доходи за якими підлягають оподаткуванню в Україні. Національним банком у випадку здійснення такого декларування гарантується дотримання повної комерційної таємниці. Тобто, фактично, законопроект передбачає проведення податкової амністії закордонних активів українських громадян і підприємств. У разі ж, якщо такого декларування здійснено не буде, всі виявлені доходи від зарубіжних активів уважатимуть такими, що приховуються від оподаткування, а отже, їх власники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності.

У цілому законопроект можна схарактеризувати, як досить важений, а за умови його прийняття – економічно ефективний. Сподіваємося, що для схвалення його Верховною Радою існують непогані шанси.

Що стосується економічних засобів протидії негативним наслідкам участі в офшорному бізнесі вітчизняних підприємств, то в їх здійсненні слід визнати принципову важливість остаточного затвердження Верховною Радою проекту Податкового кодексу. У ньому пропонується продовжити реалізацію діючої нині практики протидії уникненню оподаткування під час здійснення імпортих поставок товарів і послуг з офшорних зон до України (віднесення до валових витрат тільки 85% дійсно здійснених виплат на користь контрагента – ст. 2015).

Проектом Податкового кодексу також передбачено деякі вдосконалення цього механізму, які полягають ось у чому (наведено зміст і нумерацію статей проекту Податкового кодексу [54]):

- відповідальність за щорічне складання і опублікування переліку офшорних зон покладається на Міністерство фінансів, а не на Кабінет Міністрів, як це відбувається зараз, опублікування цього переліку здійснюється до початку бюджетного року (п. 44 ст. 101);

- при імпорті з офшорної зони товарів чи послуг, відправником (виконавцем) якого є підприємство, котре діє у звичайному національному податковому режимі (не є офшорним), що засвідчується офіційними органами країни його реєстрації, до валових витрат включається 100% контрактної вартості (ст. 2015);

- експортне відшкодування (податкового кредиту з ПДВ) не може бути виплачене при вивезенні товарів та наданні послуг підприємствам, зареєстрованим в офшорних зонах.

Важливою рисою проекту Податкового кодексу є також наведення ним конструктивного визначення поняття офшорної компанії (згадане у першому розділі цієї праці).

У цілому слід визнати норми, пропоновані проектом Податкового кодексу, слушними, адже передання функцій з опублікування переліку офшорних зон до Міністерства фінансів спростить саму процедуру його здійснення, позбавивши ряду бюрократичних формальностей – адже зараз перелік офшорних зон розробляється Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції, а потім затверджується на засіданні КМУ.

Диференціація підходу до податкового регулювання залежно від дійсного статусу підприємства-контрагента, а не тільки від його географічного розміщення, сприяє підвищенню справедливості оподаткування операцій з офшорними зонами.

Обумовлення неможливості експортного відшкодування за поставками до офшорних зон, на наш погляд, не можна охарактеризувати як однозначно слушний крок. З одного боку, експортні угоди з офшорними зонами досить часто здійснюються з низкою порушень господарського законодавства (зокрема й щодо термінів повернення валютної виручки), однак, з іншого боку, опосередкування експортних поставок внесенням у схему операції офшорної компанії може мати й позитивні наслідки для зростання обсягів зовнішньої торгівлі та розвитку внутрішнього виробництва.

Позбавлення ж експортерів їх законного права на відшкодування ПДВ може зробити не вигідним експорт цілого ряду товарів. Доцільнішим, на наш погляд, було б удосконалення процедур митного та банківського контролю за фактичним рухом товарів і валютної виручки (тобто право на відшкодування виникає тільки після підтвердження митними органами факту перетину товарами державного кордону та банківською установою – надходження грошей на рахунок підприємства).

Звертаючись до світового досвіду податкового регулювання операцій з офшорними зонами, необхідно зауважити, що українськими нормативними актами (а також і проектом Податкового

кодексу) враховано не всі особливості міжнародних регуляторів офшорного бізнесу.

Зокрема, зараз у розвинутих країнах світу, на підтримку ініціативи ОЕСР з протидії практиці згубної податкової конкуренції, відбувається активне запровадження національними правовими системами досвіду США з регулювання співпраці підприємств-резидентів із їхніми закордонними (передусім офшорними) контрольованими компаніями. Актуальність цієї проблеми для розвинутих країн є очевидною – зі створенням міжнародної правової та інституційної інфраструктури боротьби з відмиванням грошей та в цілому ліквідації можливостей анонімного володіння офшорними підприємствами головним проблемним питанням офшорного бізнесу для розвинутих країн стає протидія уникненню сплати податків через розподіл прибутків між материнською та офшорною компанією.

Розгляньмо, у чому полягає зміст законодавства про контрольовані закордонні компанії (Controlled Foreign Companies – CFC). За приклад візьмемо Велику Британію [130]. По-перше, спеціальні правила міжнародного оподаткування у цій країні стосуються лише тих компаній, заснування філій яких у низькоподаткових юрисдикціях дозволяє їм платити не більше 75% тієї суми, яку вони сплачували б у самій Британії. Завдяки існуванню цього правила деякі офшорні зони запровадили у себе «дизайнерські податки», тобто можливість такої побудови схеми операції, яка дозволяє сплачувати саме 75% від нарахованого за таких же обставин податку в країні походження капіталу. Це змусило уряд Великої Британії скласти прямі переліки офшорних зон замість визначення відсоткового критерію уникнення оподаткування. До таких офшорних зон віднесли свої ж острівні території (Мен, Джерсі, Гернсі) та Ірландію.

По-друге, ще на початку 80-х років ХХ ст. склалися спеціальні списки сервісних видів діяльності, переміщення яких до інших юрисдикцій мотивується більше міркуваннями економії на податках, аніж економічною доцільністю. А позаяк визначати такі галузі ставало чимраз складніше, 2000 р. запровадили просте правило – підприємство контролюється з Великої Британії, якщо більше половини його доходів складають надходження від британської (материнської) компанії.

По-третє, компанія визнається CFC, якщо частка в її власності британського підприємства складає не менше 40%.

Нарешті, після встановленої таким чином підконтрольності зарубіжного підприємства вітчизняному з отриманих ним доходів стягуються додаткові податки, обраховані за британським національним законодавством, тобто уникнення оподаткування не допускається взагалі. У деяких державах (наприклад, у Швеції) до до-

ходів таких підприємств застосовуються навіть вищі ставки податку, ніж до тих, що працюють тільки в самій Швеції [130, 148].

В деяких інших країнах (Данії, Нідерландах) подібні правила є менш жорсткими, що й робить їх самих офшорними холдинговими центрами. Якщо законодавство про СФС протидіє головню уникненню сплати податку на прибуток від доходів у вигляді роялті, відсоткових виплат або дивідендів, то з іншим основним методом податкового планування – маніпулюванням ціною трансфертів між відокремленими підрозділами одного холдингу – покликані боротися існуючі в розвинених державах правила трансфертного ціноутворення.

Власне, основні з цих правил було названо ще в першому розділі праці, тут же ми зазначимо таке. У більшості країн за основний приймається метод визначення трансфертних цін за «правилом витягнутої руки» («arm's length standard»), тобто на основі значення цін на такі ж товари в угоді між абсолютно незалежними сторонами. При цьому, крім подання податкових декларацій, з платника податків вимагається й представлення розрахунків трансфертного ціноутворення, які, наприклад, у Данії включають у себе: опис характеру здійснюваних внутріфірмових поставок, їх функціональний аналіз, економічний аналіз, порівняльний аналіз, опис вибраного на їх основі методу трансфертного ціноутворення і текст самої угоди. Якщо такий розрахунок не буде подано вчасно, податкові органи можуть розрахувати ціни самостійно і в разі їх відхилення від реально застосованих можуть відповідним чином перерахувати податкове зобов'язання. Якщо виявиться неправомірність застосування підприємством того чи того методу ціноутворення, можливе застосування штрафних санкцій у сумі до 20% вартості угоди [130].

Звісно, реалізація цих заходів в Україні нашкодується на ряд перешкод (хоча положення про оподаткування зарубіжних дочірніх компаній та принципи ціноутворення і присутні в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» і проекті Податкового кодексу). Ці перешкоди мають такий характер:

- неможливість отримання точної інформації про вивезені за кордон активи українських підприємців через проходження ними вже достатньої процедури легалізації;
- неналагодженість зв'язків контрольних органів України з аналогічними службами в офшорних зонах;
- несформованість інфраструктури ринку (мережі бірж, електронних торгових майданчиків), що не дозволяє отримувати об'єктивну інформацію про цінову кон'юнктуру.

Втім, на наше переконання, вже зараз у податкове законодавство слід закладати норми, які не допускали би втрат державного бюджету після легалізації вивезених капіталів.

Першу спробу запровадження методики непрямого визначення суми податку на прибуток завдяки оцінці загальних показників виробничої чи комерційної діяльності підприємств було здійснено постановою КМУ «Про затвердження методики визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами» від 27 травня 2002 р. [25]. Однак на практиці названа методика поки що не застосовується через необхідність прийняття відповідних поправок і доповнень до деяких законодавчих актів. Та й сам документ викликає велику кількість суперечок у зв'язку з сумнівною об'єктивністю запропонованих ним методів контролю [112].

Зрештою, основною проблемою взаємовідносин української влади з офшорними зонами є проблема відпливу капіталу і використання офшорних схем не в легальному податковому плануванні, а в тіньовому обороті. Тому основним завданням для української влади залишається недопущення відпливу грошей за кордон і використання їх у «сірих схемах» [69, 77]. На вирішення цього завдання і спрямовані перелічені вище законодавчі ініціативи. Що ж до проблеми повернення вивезених раніше коштів, то найбільш дієвим механізмом для цього є проведення податкової амністії.

Зараз на розгляді у Верховній раді перебуває кілька законопроектів, що пропонують свої моделі здійснення податкової амністії. Всі вони мають майже ідентичні назви:

- 1) «Про податкову амністію», внесений народними депутатами України С. Терьохіним, С. Буряком та ін.;
- 2) «Про економічну амністію», внесений народним депутатом України Л. Черновецьким;
- 3) «Про амністію капіталу», внесений народним депутатом України М. Добкіним [56–58].

Мета всіх цих законопроектів – стимулювати українських підприємців до повернення коштів, вивезених за кордон у 1991–2002 рр. (за оцінками експертів, більше половини з них розміщено в офшорних зонах), і легалізувати кошти, що зараз перебувають у тіньовому обігу в Україні (законопроект групи депутатів на чолі з С. Терьохіним та С. Буряком).

Подібними документами і в сутності механізму запропонованої амністії. Так, не планується разового оподаткування амністованих коштів, не допускається розголошення наданої інформації про джерела отримання коштів. Амністії не підлягають кошти, отримані від скоєння особливо тяжких злочинів. Строки проведення амністії – один рік.

Загалом, усі названі законодавчі ініціативи представляють третю велику спробу амністії вивезених капіталів. Перша, 1994 р., і друга, 2000 р. (пропонувалося обкласти легалізований капітал

10%-м податком), були ініційовані президентськими указами, однак якогось помітного ефекту не дали.

Власне, і третя спроба (незалежно від того, чий законопроект врешті отримає підтримку Верховної Ради), за оцінками фахівців, навряд чи матиме який-небудь значний успіх. Уважається, що для амністії ще й досі не приготовлено відповідного економічного підґрунтя [142].

Основна причина цього – збереження високого рівня недовіри до влади. В Україні досі не створено такого правового поля, яке забезпечувало б усім платникам податків однакову свободу дій і диференціацію рівня покарання лише залежно від значимості вчиненого правопорушення.

Несприятливим фактором для легалізації вивезеного капіталу є також те, що загальна економічна ситуація в державі не сприяє особливому піднесенню інтересів українських громадян до повернення капіталів, тим більше, що основний можливий мотив цієї дії – участь у приватизації державного майна – цілком успішно та безпечно може бути реалізований через використання іноземних підприємств.

Цікаву думку щодо майбутнього процесу повернення коштів в Україну було висловлено науковцями Українського центру економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова [142]. Вони визначили три можливі сценарії процесу легалізації тіньових капіталів і повернення вивезених коштів.

Перший – сценарій збереження статус-кво. При ньому існує ризик виникнення на цій основі автократичної держави, що ґрунтується на кримінальному капіталі.

Другий – сценарій формальної легалізації тіньової економіки. При ньому може бути оголошено амністію стосовно всіх або частини порушень податкового, валютного та іншого законодавства, що регулює підприємницьку діяльність. Є досить ризикованим, не дає гарантій швидкого й суттєвого поліпшення ситуації та може закріпити існуючі в суспільстві тенденції неповаги до закону, посилити криміналізацію суспільства.

І останній – сценарій поступового залучення тіньової економіки до легального сектору. При цьому створюватиметься комплекс умов для значного полегшення початку і подальшого ведення підприємницької діяльності. Обмеження тіньової економіки при ньому відбувається не як її знищення, а як дійсна легалізація. Саме розвиток за цим сценарієм визнається за єдино реалістичну альтернативу нинішньому становищу.

Водночас пропоновані амністії – це, скорше, слідування другому варіантові, оскільки, знову ж таки, початковим завданням для під-

готовки амністії є створення найбільш сприятливих умов для функціонування капіталу.

На наш погляд, у контексті реалізації третього сценарію детінізації економіки України, існуючі обмеження на участь у приватизації вітчизняних підприємств офшорних компаній доцільно було би сформулювати так. Офшорна компанія допускається до участі у приватизації, якщо надасть повну інформацію про історію своєї діяльності, склад засновників, фінансові показники діяльності за останні роки, а також назве джерела походження свого капіталу. У випадку добровільного зізнання інвестора в тому, що ці кошти були свого часу нелегально вивезені з України, до них застосовуються правила безстрокової амністії, тобто незалежно від часу здійснення інвестицій.

Підсумовуючи викладені дані про сучасні напрямки вдосконалення законодавства України з регулювання офшорного бізнесу за участі вітчизняних підприємств, вирізимо основні його напрямки:

- 1) лібералізація податкового режиму шляхом суттєвого скорочення рівня оподаткування доходів підприємств і громадян;
- 2) налагодження дієвого механізму контролю за фінансовими трансакціями з офшорними банками через діяльність Державного департаменту фінансового моніторингу при Міністерстві фінансів;
- 3) укладення договорів про обмін податковою інформацією з урядами низькоподаткових територій, внесення відповідних поправок до угод про уникнення подвійного оподаткування з іншими державами, які мають на своїй території зони пільгового оподаткування;
- 4) диференціація підходів до оподаткування операцій з підприємствами з офшорних зон залежно від їхнього податкового статусу та розроблення ефективних методик контролю за трансфертним ціноутворенням – згідно з міжнародними правилами;
- 5) після здійснення всіх названих заходів – проведення податкової амністії та допущення офшорних компаній до приватизаційного процесу у разі повного розкриття ними інформації про джерела походження інвестованого капіталу.

На нашу думку, саме такий комплексний підхід до вирішення проблем участі вітчизняних підприємств в офшорному бізнесі дозволить подолати викликані нею негативні наслідки та зміцнити систему державних фінансів України.

ПІСЛЯМОВА

Узагальнюючи дослідження фінансово-організаційного механізму офшорного підприємництва взагалі та особливостей його застосування і регулювання в Україні, сформулюємо такі висновки.

Офшорні зони (або податкові гавані) є специфічним інструментом стимулювання інвестиційної діяльності і збільшення надходжень до бюджетів депресивних територій, економічний ефект якого ґрунтується на явищі зростання державних доходів завдяки розширенню податкової бази (використанню її особливого виду – доходів, отриманих лише від здійснення зовнішньоекономічної діяльності) та мінімізації величини податкового навантаження. Доходи від офшорного бізнесу в податкових гаванях складають до половини обсягу державних бюджетів.

Виникнення податкових гаваней обумовлене дією низки факторів: зацікавленістю розвинутих держав в існуванні офшорних центрів як перевалкових баз для інвестицій з фінансово нестабільних регіонів, потребою в залученні додаткових фінансових ресурсів урядами малих держав, що розвиваються, наявністю протиріч у правових системах різних країн щодо принципів оподаткування зарплатних доходів своїх підприємств тощо.

Офшорне підприємництво є ефективним засобом підвищення прибутковості міжнародних господарських операцій, оскільки дозволяє економити значні суми на сплаті податків. Саме це, а також майже повна відсутність у податкових гаванях державного контролю за діяльністю підприємств із офшорним статусом, обумовили їх поширення у бізнесовій практиці підприємців усіх країн світу.

Відбувається «міграція» цілих галузей до податкових гаваней (наприклад, комерційного флоту, інтернет-провайдерів, компаній з розроблення програмного забезпечення, ліцензійних і патентних бюро).

Відповідно, серед офшорних зон спостерігається певна спеціалізація режимів, сприятливих для підприємств тих чи тих галузей господарства (банківські, страхові, торговельні, судовласницькі тощо).

Ось показники частки офшорного сектору у світовій економіці: до 20% усіх обсягів банківських операцій, до 7% світової торгівлі товарами й послугами, тоді як безподаткові території населяє близько 0,4% людства, господарство офшорних зон дає лише 0,7% світового ВВП.

Створено індустрію офшорних фінансових установ, яка щорічно обслуговує до трьох чвертей фінансових потоків світу. Деякі з

цих фінансових центрів конкурують за обсягами закумульованих активів з Лондоном, Нью-Йорком і Токіо.

Простота систем регулювання підприємницької діяльності у безподаткових територіях обумовлює незначну вартість і високу ефективність схем податкового планування з використанням офшорних компаній. Розробкою цих схем та організацією їх здійснення займається галузь офшорного сервісу, представлена міжнародними консалтинговими, аудиторськими, секретерськими фірмами та адвокатськими конторами.

Важливим сприятливим фактором для спрощення процедури управління офшорними компаніями є також інтенсивний розвиток процесу глобалізації та вдосконалення засобів комунікацій.

«Податковий демпінг» і «згубна податкова конкуренція», низькі контрольні стандарти в податкових гаванях підривають економіки інших держав. Відмивання грошей, уникнення сплати податків, незаконний вивіз капіталу – ось негативні прояви існування офшорних зон і здійснення офшорного бізнесу.

Відповідно, виникає необхідність у застосуванні іншими державами, зі звичайними податковими системами, контрзаходів, таких доповнень до механізму офшорного бізнесу, які ліквідували б основний ефект економії на податках для вітчизняних підприємців і перешкодили виникненню інших негативних наслідків застосування офшорних схем.

Ось ці контрзаходи:

1) безпосередній фінансово-банківський нагляд за здійснюваними між вітчизняними та офшорними компаніями угодами, основною метою якого є припинення вже на початковому етапі економічно явно недоцільних операцій;

2) дія спеціальних правил оподаткування доходів, розподілених між вітчизняним підприємством та його офшорним підрозділом, а також контроль за виправданістю застосовуваного ними методу трансфертного ціноутворення;

3) налагодження ефективної системи обміну інформацією між податковими органами різних країн;

4) передбачення в угодах про уникнення подвійного оподаткування, що укладаються між різними країнами, таких умов оподаткування міждержавного руху доходів, які не допускали би зменшення податкових надходжень до бюджету будь-якої з держав.

До того ж останні ініціативи міжнародних організацій, таких як МВФ, ОЕСР, FATF з урегулювання проблемних моментів механізму офшорного бізнесу часто сприяють повній ліквідації безподаткових режимів. Однак ці процеси, загрожуючи самому існуванню малих держав, що розвиваються, викликають закономірний спро-

тив з боку їхніх урядів. У результаті офшорне підприємництво у світі не ліквідується як економічне явище, а скорше набуває нових, більш розвинених форм, стає більш відкритим і регульованим.

Україна також відчуває на собі негативні наслідки участі вітчизняних підприємств в офшорному бізнесі. За оцінками експертів, більше половини незаконно вивезених із держави у 1991–2002 рр. коштів – до 20 млрд доларів США – переходять у податкових гаванях. Тому актуальним є створення ефективних бар'єрів відпливу капіталу до офшорних зон, а віднедавна – і сприяння його поверненню, забезпечення економічних механізмів протидії несплаті податків під час реалізації офшорних схем.

Існуюче правове поле та зусилля центральних органів влади (НБУ та ДПАУ) уже зараз забезпечують досить високий рівень контролю за проведенням офшорних операцій за участю українських підприємств. Вагому роль для вироблення ефективних засобів протидії негативним наслідкам офшорного бізнесу відіграють аналітичні дослідження та законодавчі ініціативи Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, Міністерства фінансів.

І все ж, деякі стандарти, прийняті як базові для протидії ухиленню від сплати податків у розвинутих державах (контроль за трансфертним ціноутворенням, доходами відокремлених підрозділів українських підприємств за кордоном), в Україні поки що не застосовуються. Тому пропонується перейняти досвід інших держав у цій сфері і якнайшвидше створити необхідні для його використання в Україні умови.

Принциповим питанням є повернення в Україну нелегально вивезених із неї коштів. Найдієвішим засобом для цього є проведення податкової амністії (або амністії капіталу).

Однак цей захід, на наш погляд, матиме успіх тільки після зниження загального рівня і спрощення адміністрування оподаткування у державі, подолання численних проявів корупції та свавілля контрольних органів. Лише в цьому випадку вивезений капітал матиме безпосередні економічні стимули для повернення в Україну.

Доцільно було б також під час проведення приватизації державних підприємств не забороняти участь у ній офшорних підприємств (як це робиться зараз), а поставити вимогу про розкриття інформації щодо джерел походження інвестованих коштів. У разі ж добровільного зізнання інвестора в тому, що ці гроші були свого часу незаконно вивезені з України, до них слід було б застосувати правила амністії капіталу (без установлення часових рамок її проведення).

Пільговий режим офшорних зон може бути сприятливим для стимулювання експортних поставок з України, а тому невинуватим

ним є створення спеціальних правил обмеження експортних операцій за звичайними цінами, що здійснюються між українськими та офшорними компаніями.

Важливим напрямком роботи є також налагодження інтенсивного обміну інформацією між контрольними органами України та інших держав, підвищення рівня аналітичних досліджень, які мають здійснюватися на постійній основі, перегляд положень низки угод про уникнення подвійного оподаткування, в яких бере участь Україна.

Загалом, основними засадами державної політики у сфері регулювання офшорного бізнесу за участю вітчизняних підприємств мають бути:

- обмеження операцій, що сприяють відпливу капіталу за кордон та уникненню оподаткування в Україні;
- лібералізація податкового режиму – щоби гроші «почувалися комфортно» у вітчизняній економіці;
- сприяння поверненню вивезених за кордон коштів проведенням разової чи безстрокової («інвестиційної») амністії капіталів.

Саме такий комплексний підхід до питання регулювання офшорних операцій уможливить ефективну протидію їх негативним наслідкам для національної економіки, зміцнить вітчизняну фінансову систему.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України.– 1996. – № 30.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 960/12 // Відомості Верховної Ради України.– 1991.– № 29.– Ст. 377, з наступними змінами і доповненнями.
4. Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» від 15 вересня 1995 р. № 327/95-ВР // Відомості Верховної Ради. 1995.– № 32.– Ст. 255, з наступними змінами і доповненнями.
5. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3.04.1997 р. № 168/97 // Відомості Верховної Ради України.– 1997.– № 21. – Ст. 156, з наступними змінами і доповненнями.
6. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств», у редакції Закону від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України.– 1997.– № 27.– Ст. 181.
7. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 рік» від 17 грудня 1997 р. № 738/97-ВР // Відомості Верховної Ради України.– 1998.– № 16.– Ст. 72.
8. Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р. № 1457-III.
9. Закон України «Про Державну програму приватизації» від 18 травня 2000 р. № 1723-III.
10. Закон України «Про особливості приватизації відкритого акціонерного товариства «Укртелеком» від 13 липня 2000 р. № 1869-III.
11. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21 грудня 2000 р. № 2181-III Відомості Верховної Ради.– 2001.– № 10.– Ст. 44 з наступними змінами і доповненнями.
12. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 22 березня 2001 р. № 2322-III.
13. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III.
14. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (доходів, одержаних злочинним шляхом)» від 28 листопада 2002 р. № 249-IV // Відомості Верховної Ради.– 2003.– № 1.– Ст. 2.
15. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 24 грудня 2002 р. № 345-IV // Відомості Верховної Ради.– 2003.– № 5.– Ст. 48.

16. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради.– 1993.– № 17.– Ст. 184.
17. Указ Президента України «Про інвестування майнових цінностей резидентами за межами України» від 13 вересня 1995 р. № 839/95.
18. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 року «Про заходи щодо детінізації економіки» від 20 березня 2001 р. № 183/2001.
19. Розпорядження Президента України «Про впорядкування контролю за зовнішньоекономічною діяльністю резидентів України» від 21 лютого 2000 р. № 90/2000-рр.
20. Послання Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» від 23 лютого 2000 р. № 276а/2000.
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» від 14 березня 1994 р. № 167.
22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України і Положення про порядок контролю та звітності щодо використання майнових цінностей, які інвестуються за межами України» від 19 лютого 1996 р. № 229.
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку звільнення (зменшення) від оподаткування доходів із джерелом їх походження з України згідно з міжнародними договорами України про уникнення подвійного оподаткування» від 18.05.2000 р. № 825.
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державного департаменту фінансового моніторингу» від 10 січня 2002 р. № 35.
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження методики визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами» від 27 травня 2002 р. № 697.
26. Постанова Кабінету Міністрів та Правління Національного банку України «Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2003 рік» від 29 січня 2003 р. № 140.
27. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо розвитку українського риболовецького флоту» від 20 серпня 1997 року № 460-р.
28. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 01.03.2000 р. № 106-р.
29. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 14.03.2001 р. № 79-р.
30. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 14.02.2002 р. № 53-р.
31. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про доповнення переліку офшорних зон» від 29.03.2002 р. № 156-р.
32. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 24.02.2003 р. № 77-р.

33. Заява Кабінету Міністрів України «Стосовно боротьби з легалізацією («відмиванням») коштів одержаних злочинним шляхом» від 28 серпня 2001 р. // Урядовий кур'єр.– 2001.– № 155.– 30 серпня.

34. Постанова Правління Національного банку України «Положення про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб» від 07.02.1994 р. № 24 (Положення втратило чинність на підставі постанови Нацбанку від 13.04.98 р. № 140.)

35. Постанова Правління Національного банку України «Про невідкладні заходи щодо стабілізації діяльності комерційних банків» від 02.10.1998 р. № 412 із наступними змінами.

36. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон» від 16.03.1999 р. № 122.

37. Постанова Правління Національного банку України «Про впорядкування кореспондентських відносин комерційних банків» від 04.11.1999 р. № 539.

38. Постанова Правління Національного банку України «Про створення належних умов органам Державної податкової адміністрації України щодо контролю з питань оподаткування, належного забезпечення надходження коштів до Державного бюджету України та вдосконалення порядку обміну інформацією між Національним банком України, комерційними банками та їх установами і органами Державної податкової адміністрації України» від 14.12.1999 р. № 587.

39. Постанова Правління Національного банку України «Про впорядкування операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 16.04.2002 р. № 140.

40. Лист Національного банку України «Про повернення в Україну інвестицій, здійснених до статутних фондів іноземних підприємств, які не приносять дивідендів» від 24.12.1996 р. № 13-211/3710.

41. Лист Національного банку України «Щодо переліку офшорних зон» від 18.11.1998 р. № 42-111/1263.

42. Лист Національного банку України «Роз'яснення з питань виконання окремих вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 19.04.2001 р. 18-112/1467.

43. Лист Національного банку України «Про перелік офшорних зон та банків-резидентів, які ліквідовуються за станом на 01.06.2001» від 14.06.2001 р. № 45-311/1464.

44. Наказ Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Порядку ведення податкового обліку та складання податкової звітності результатів спільної діяльності на території України без створення юридичної особи» від 11.07.1997 р. № 234.

45. Наказ Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Порядку складання розрахунку податку на прибуток нерезидента, що проводить діяльність на території України через постійне представництво» від 31.07.1997 р. № 274.

46. Лист Державної податкової адміністрації України «Про перелік офшорних зон» від 16.06.1999 р. № 704/3/15-1111 // Баланс. 1999.– № 19.

47. Лист Державної податкової адміністрації України « Про порядок застосування пункту 18.3 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 01.08.2000 р. № 4356/15-1116 // Баланс.– 2000.– № 35.

48. Лист Державної податкової адміністрації України «Про податковий облік реалізації авіаквитків» від 11.08.2000 р. № 4571/6/15-1116 // Податки та бухгалтерський облік.– 2000.– № 49.

49. Лист Державної податкової адміністрації України « Щодо податкового кредиту по ПДВ по «офшорних» товарах» від 31.05.2000 р. № 427/7/16-1315-26 // Бухгалтерія.– 2001.– № 6.

50. Лист Державної податкової адміністрації України від 23.01.2001 р. № 24/2/22-2212 // Бухгалтерія.– 2001.– № 7.

51. Лист Державної податкової адміністрації України від 11.05.2002 р. № 2946/6/15-1116 // Бухгалтерія.– 2003.– № 15.

52. Лист Державної податкової адміністрації України «Щодо залучення коштів на умовах субординованого боргу» від 02.07.2001 р. № 218/2/22-3110 // Бухгалтерія. – 2001.– № 32.

53. Лист Державної податкової адміністрації України «Щодо правомірності застосування обмеження розміру сум амортизації об'єкта лізингу, отриманого від нерезидента, який розташований в офшорній зоні» від 05.08.2002 р. № 224/4/15-1410 // Бухгалтерія.– 2002.– № 35/1–2.

54. Проект Податкового кодексу України, прийнятий у другому читанні Верховною Радою України 29.11.2001 р. (в редакції, підготовленій до третього читання).

55. Проект Закону України «Про створення сприятливих умов для розміщення валютних та інших майнових цінностей в Україні та недопущення їх впливу за кордон», внесений на розгляд Верховної Ради України 14.05.2002 р. народними депутатами України С. Терьохіним, В. Альошиним, В. Сокерчаком (редакція, прийнята у першому читанні).

56. Проект Закону України «Про податкову амністію», внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України С. А. Терьохіним, С. В. Буряком, В. В. Капустіним, І. В. Калініченком, В. П. Цушком та ін.

57. Проект Закону України «Про амністію капіталу», внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Михайлом Добкіним.

58. Проект Закону України «Про економічну амністію», внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Л. Черновецьким.

59. Лімська декларація VIII Міжнародної конференції з боротьби проти корупції // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію.– К.: Школяр, 1999.

60. Федеральный закон «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путём» от 7 августа 2001 г. № 115-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации.– 2001.– № 33.– Ч. 1.– Ст. 3418.

61. Указание Банка России «О внесении изменений и дополнений в Указание Банка России «О формировании резерва под операции кредит-

ных организаций Российской Федерации с резидентами оффшорных зон» от 13.07.1999 г. № 606-У.

62. *Апель А., Гунько В., Соколов И.* Обналичивание и оффшорный бизнес в схемах. – СПб.; М.; Харьков; Минск: Питер, 2002. – 192 с.

63. *Арестархов О., Арсеньев М.* Багама – мама // Бизнес. – 2001. – № 52 (467). – С. 21–23.

64. *Арестархов О.* Острова без опасности // Бизнес. – 2002. – № 48 (515). – С. 42–44.

65. *Балабанов И. Т., Балабанов А. И.* Внешнеэкономические связи: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 549 с.

66. *Барановський О.* Боротьба з «відмиванням» грошей у банківському секторі економіки // Вісник НБУ. – 2002. – № 5. – С. 10–14.

67. *Баюра Д., Чекалов С.* Чьи оффшоры // Українська інвестиційна газета. – 2002. – № 38 (365). – С. 7–10.

68. *Баюра Д.* Развитие СЭЗ // Українська інвестиційна газета. – 2002. – № 15 (339). – С. 7–9.

69. *Баюра Д.* Теневая экономика // Українська інвестиційна газета. – 2000. – № 25 (246). – С. 7–9.

70. *Бычек А.* Специально для иностранного инвестора. – Offshore. – 2002. – № 1. – С. 46–50.

71. *Вершинин Н., Плескачёва Л.* Этот трудный оффшор. // Бухгалтерия. – 1999. – № 51 (362). – С. 34–38.

72. *Весь світ у цифрах і фактах: Довідник.* – К.: Мапа, 2001.

73. *Вовк С.* Кому принадлежит Украина // Українська інвестиційна газета. – 2002. – № 48–52; 2003. – № 1–11.

74. *Воронцов С., Дяченко С.* О стратегии создания специальных (свободных) экономических зон в Украине // Финансовая тема. – 1999. – № 10. – С. 8–14.

75. *Гаркуша В.* Выбор «удобного» банка // Финансовая консультация. – 1999. – № 17–20. – С. 30–32.

76. *Гладун Ю.* Особливості оподаткування доходів нерезидентів в Україні // Українська інвестиційна газета. – 2000. – 11 липня. – С. 29–30.

77. *Гонгальский Д.* Легализация капитала // Українська інвестиційна газета. – 2002. – № 39 (366). – С. 7–9.

78. *Данько Т. П., Окрут З. М.* Свободные экономические зоны: Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 1998. – 168 с.

79. *Дюфло Р., Юргелевич С., Савельев О.* Доступ філій іноземних банків в Україні // Українсько-європейський журнал міжнародного та порівняльного права. – 2002. – Вип. 3. – С. 55–73.

80. *Кабир Л. С.* Организация оффшорного бизнеса. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 144 с.

81. *Кисель В.* Дело ценой в завод // Українська інвестиційна газета. – 2003. – № 4 (382). – С. 5.

82. *Контракт с инофирмой, энциклопедия международных контрактных отношений.* – СПб.: Сатис, 1998. – 608 с.

83. *Куценко Е.* Режим иностранного инвестирования на Кипре. – Offshore. 2002. – № 1. – С. 52–55.

84. *Левченко З.* Відмивання «брудних» грошей і боротьба з ним // Цінні папери України.– 2002.– № 39 (228).
85. *Луцишин З. О.* Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації.– К.: Друк, 2002.– 348 с.
86. *Лысенко Е., Очимовская Т.* НБУ продолжает ловить деньги // Деловая столица.– 2003.– № 17–18 (103–104).– С. 11.
87. *Максутов С.* Обережно – офшори // Бухгалтерія.– 2002.– № 7/2.– С. 21–23.
88. Международное право / Под редакцией Ю. М. Колосова и Э. С. Кривчикова: Учебник для студентов высших учебных заведений.– М.: Международные отношения, 2000.– 720 с.
89. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Опорний конспект лекцій / Уклад. О. П. Гребельник.– К.: КНТЕУ, 2001.– 120 с.
90. Міфи про «Слов'янський»: інформаційна війна тіньової економіки // *Налоговый – банковский – таможенный консультант.*– 2001.– № 22 (293).– С. 3.
91. *Муравйов В.* Система міжнародних угод, які регулюють сферу інвестицій // Український правовий часопис.– 1999.– Вип. 5.– С. 54–59.
92. *Нізков О.* Особливості виплати дивідендів на користь нерезидентів // Цінні папери України.– 2002.– № 30 (219).– С. 6–7.
93. *Оффшорные фирмы в международном бизнесе: Принципы, схемы, методы.*– М.: ДС Экспресс, Инк., 1997.– 368 с.
94. *Пересада А. А.* Управління інвестиційним процесом.– К.: Лібра, 2002.– 472 с.
95. *Пособие по налоговой политике / Под ред. Партасарати Шома.*– Вашингтон: Междунар. валют. фонд, 1995.– 597 с.
96. *Правовое регулирование и особенности налогообложения операций, связанных с осуществлением инвестиций за границу // Бухгалтерія.*– 2000.– № 5 (368).– С. 129–134.
97. *Практические схемы выплаты роялти нерезиденту // Финансовая консультация.*– 2002.– № 4.– С. 22–27.
98. *Реверчук С. К., Ковалюк О. М.* та ін. *Влада. Банки. Бізнес: Політскономія взаємодії і розвитку:* Наукова монографія.– К.: Атіка, 2002.– 307 с.
99. *Руденко А.* Офшор по-українски // *Offshore.*– 2002.– № 1.– С. 14–15.
100. *Руденко А.* Управление счетом оффшорной компании // *Offshore.*– 2002.– № 1.– С. 38–39.
101. *Савчук Е.* Некоторые особенности применения органами государственной налоговой службы штрафных санкций за нарушение валютного законодательства // *Бухгалтерія.* – 2000.– № 30 (393).– С. 89–92.
102. *Седов К.* Оффшорні зони: що це таке та як з ними борються // *Бухгалтерія.*– 2002.– № 46/1–2.– С. 65–70.
103. *Сіваченко І. Ю., Кухарська Н. О., Левицький М. А.* Вільні економічні зони: Навчальний посібник.– К.: Дакор: Алеута, 2002.– 480 с.
104. *Скажи мені, хто ти? // Агрокомпас.*– 2003.– № 1.– С. 4–10.
105. *Статистичний щорічник України за 2001 рік.*– К.: Техніка, 2002.– 678 с.

106. Сулима О. Хранить и приумножать // Финансовая консультация.– 2002.– № 21.– С. 4–11.

107. Уникнення подвійного оподаткування: що слід врахувати // Бухгалтерія.– 2002.– № 7/2.– С. 25–29.

108. Ушаков Д. Л. Оффшорные зоны в практике российских налогоплательщиков.– М.: Юристъ, 1999.– 496 с.

109. Федосова Г. Налоговая реформа. Что случилось на Кипре? // Финансовая консультация.– 2003.– № 1–2.– С. 35–41.

110. Хлыстюк Е. НБУ ужесточил формирование капитала // Деловая столица.– 2003.– № 19 (105).– С. 15.

111. Хлыстюк Е. Тайны банкиров и их клиентов // Деловая столица.– 2001.– № 23.– С. 9.

112. Хомяков В. НапереКОСЯк // Бизнес.– 2002.– № 22 (489).

113. Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (науково-методичні аспекти).– К.: Наук.-дослід. екон. ін-т при М-ві економіки України, 2001.– 276 с.

114. Чемерис Л. Куркуль британскоподданий // Бизнес.– 2002.– № 21 (488).– С. 18.

115. Черняевский С. П. Международный офшорный бизнес и банки.– М.: Финансы и статистика, 2002.– 144 с.

116. Энциклопедия офшорного бизнеса: Практическое руководство.– Лондон; Цюрих; Бостон: Finance Research Group, 1995.– 237 с.

117. Яцина В. Податковий облік «офшорних» операцій. // Бухгалтерія.– 2002.– № 7/2.– С. 17–20.

118. Caribbean Offshore Financial Centers: Past, Present, and Possibilities for the Future.– IMF working paper.– 2002.

119. Edmund Bendelow, Samuel Lohman. A position paper dealing with the OECD Report released in April 1998 entitled «Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue» (The Report).– Offshore Institute.– 1998.– 15 p.

120. Harmful tax competition: an emerging global issue.– OECD.– 1998.– 82 p.

121. International trade statistics.– World Trade Organization.– 2002. – 231 p.

122. Rajiv Biswas. Global competition in offshore business services: prospects for developing countries. // The Commonwealth Heads of Government Reference Book.– 2001.– P. 104–113.

123. Report of the Working Group on Offshore Centres.– Financial Stability Forum.– 2000.– 40 p.

124. Review of the FATF fourty recommandations: consultation paper.– FATF.– 2002.– 138 p.

125. Review to identify non-cooperative countries or territories: increasing the world-wide effectiveness of anti-money laundering measures.– FATF.– 2002.– 33 p.

126. Richard J. Hay Offshore Financial Centres and the Supranationals: Collision Or Cohabitation? // The Chase Journal.– 2001.– Volume V Issue 2.

127. Ryzhykova O. Offshore areas as a means of saving and augmenting capital.– All about accounting, 2001.– #1.– P. 71–73.

128. *Ryzhykova O.* 'Patriotic tax', rates, privileges, procedure for withholding a tax on income repatriation in Ukraine. – All about accounting.– 2001.– #1.– P. 73–75.

129. *Seiichi Kondo.* Ending Tax Haven Abuse – OECD.– 2002.– 2 p.

130. The Arm's Length Standard. Global Transfer Pricing Development.– Deloitte & Touche.– 2002.– 8 p.

131. The international banking market: Statistical Annex. // BIS Quarterly Review.– March 2003.

132. Towards global tax co-operation. Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices.– OECD.– 2000.– 31 p.

Інтернет-сторінки

133. <http://www.antioffshore.ru>

134. <http://www.antitax.ru>

135. <http://www.cia.gov>

136. <http://www.dsexpress.com>

137. <http://www.fatf-gafi.org>

138. <http://www.fincen.gov>

139. <http://www.ils-group.com>

140. <http://www.imf.org>

141. <http://www.itio.org>

142. <http://www.kontrakty.com.ua>

143. <http://www.nalog.ru>

144. <http://www.nalogi.net>

145. <http://www.oecd.org>

146. <http://www.offshoram.net>

147. <http://www.offshoreinstitute.com>

148. <http://www.roche-duffay.ru>

149. <http://www.ukrstat.gov.ua>

150. <http://www.state.de.us>

151. <http://www.uceps.com.ua>

152. <http://www.worldbank.org>

153. <http://www.wto.org>

Додатки

Додаток 1

Узагальнені норми типових договорів про уникнення подвійного оподаткування [95, с. 275]

Норма угод про уникнення подвійного оподаткування	Зміст норми згідно з типовими угодами	Вплив норми на офшорний бізнес
Визначення постійного представництва	Постійне представництво не визнається таким у разі, якщо здійснює на території країни, де отримує дохід, тільки допоміжні функції (збереження, демонстрації, брокерські дії), в інших випадках визнається повноправним учасником господарського життя і повинне сплачувати податки з отриманих доходів	Здебільшого офшорні компанії не провадять операцій, які вимагають створення постійного представництва, і в офшорному бізнесі важливішими є інші норми угод про уникнення подвійного оподаткування (щодо дивідендів, роялті, процентів тощо).
Оподаткування дивідендів	Зважаючи на існуючі значні протиріччя в порядках оподаткування дивідендів різними країнами світу, і значною мірою – в інтересах країн, що розвиваються, дивіденди в країні їх походження оподатковуються за ставками до 15% (для фізичних осіб) і 25% (для юридичних осіб)	Сприятлива для створення центрів накопичення капіталу та материнських фірм холдингів у країнах, де оподаткування дивідендів відсутнє або здійснюється за низькими ставками (наприклад, Нідерланди)
Оподаткування процентних виплат	Пріоритетним визнається право країни реєстрації кредитора на оподаткування відсоткових доходів, але країнам-реципієнтам капіталу дозволяється утримувати до 15% цих виплат	Сприятлива для здійснення фінансування підприємницьких проєктів у розвинутих країнах, де звичною є норма про звільнення від оподаткування відсоткових виплат, що здійснюються за кордон, до офшорних зон, де такі доходи взагалі можуть не оподатковуватись
Оподаткування роялті	У кожному окремому випадку основне розглядуване питання – співвідношення прав кожної з держав на визначену частку роялті, яка підлягає оподаткуванню; зазвичай величина ставки податку на роялті в країні-реципієнті не перевищує 15%	Сприяє утворенню «центрів власності», де реєструються права на промислові зразки й винаходи, а оподаткування доходів від їх використання здійснюється за низькою ставкою

Продовження додатка 1

Норма угод про уникнення подвійного оподаткування	Зміст норми згідно з типовими угодами	Вплив норми на офшорний бізнес
Обмін податковою інформацією	У такому обміні, як показує практика, більше зацікавлені країни-експортери капіталу, оскільки його імпортери мають кращі можливості для контролю доходів постійних представництв. Тому умови про обмін податковою інформацією вперше були ініційовані США і почали активно застосовуватись у 60-х роках XX ст., коли США вдалися до активної боротьби з уникненням оподаткування засобами офшорного бізнесу	Справляє негативний вплив на офшорний бізнес, оскільки велика кількість офшорних схем уможливується саме через непоінформованість податкових органів країн-експортерів капіталу про обсяги доходів офшорних компаній. Однак деякі податкові юрисдикції (Швейцарія, Нормандські острови) виявляють велику стійкість проти вимог надання податкової інформації з боку компетентних органів інших держав

Основні фінансово-правові умови діяльності офшорних компаній в основних низькоподаткових зонах світу [107, 108]

Назва країни чи території	Ставка податку на прибуток корпорацій, %			Ставки податків, %			Наявність ва- лютних обме- жень	Кількість країн, з якими укладено угоди про уникнення подвійного оподаткування
	резиден- тів	нерези- дентів	з особливим статусом	на диві- денди	на про- центи	на роялті		
Антигуа і Барбуда	40	40	–	–	–	–	–	1
Багамські острови	–	–	...	–	–	–	–	0
Барбадос	40	40	1–2,5	15; 45	15	15	–	10
Беліз	35	–	–	0			+	1
Бермудські острови	–	–	–	–	–	–	–	0
Британські Віргінські острови	15	15	–	–	–	–	–	2
Вануату	–	–	–	–	–	–	–	0
Гернсі	20	–	–	20	20	20	–	2
Гібралтар	35	–	–	35	35	35	–	0
Гонконг	17	17	–	–	–	–	–	0
Джерсі	20	–	–	0	20	20	–	2
Західне Самоа	35	35	–	0	0	0	–	0
Ірландія	40	0	0	0	0	26	–	27
Кайманові острови	–	–	–	–	–	–	–	0

Кіпр	10	10	–	0	25	10	–	
Острови Кука	20	–	–	0	0	0	–	0
Лабуан	3	3	3	–	–	–	–	35
Ліхтенштейн	0,1	–	–	4	4	0	–	1
Люксембург	27–39	33,33; 39	...	25	0	10–12	–	29
Мадейра	36,5	–	...	30	20	15	–	13
Монако	35	35	...	–	–	–	–	1
Острів Мен	20	–	–	0	20	20	–	1
Сент-Кітс і Невіс	50	–	–	–	–	–	–	1
Нідерландські Антильські острови	36,8– 44,8	36,8– 44,9	3,4–3	–	–	–	–	1
Нідерланди	40; 35	40; 36	–	25	–	–	–	50*
Нью-Брансвік (Канада)	46	–	...	25	25	25	–	60*
Панама	–	–	–	10	6	30	–	0
Сінгапур	30	30	...	0	15	15	–	30
Острови Теркс і Кайкос	–	–	–	–	–	–	–	0
Швейцарія	9–40	–	–	35	0	0	–	40*

В таблиці позначення означають: – – відсутність оподаткування такої категорії підприємств, ... – відсутня така категорія підприємств, * – зокрема з Україною.

Кіпр	952	2620	1061	3685	997	3618	954	3846	975	3938
Гонконг	98 659	103 883	174 864	186 759	174 403	180 711	202 683	214 042	191 066	202 008
Самоа	6	94	15	97	20	115	14	106	16	130
Сінгапур	58 966	66 095	109 895	101 732	114 680	111 060	137 804	134 545	121 751	116 000
Вануату	18	83	34	88	26	96	25	57	26	76
Усього за офшорними зонами	165 839	184 196	297 185	311 469	302 732	314 741	353 765	372 414	325 404	341 141
Усього у світі, млрд доларів США	3515	3634	5490	5670	5700	5912	6430	6711	6155	6441
Частка офшорних зон у загальносвітовому обсязі торгівлі, %	4,7	5,1	5,4	5,5	5,3	5,3	5,5	5,5	5,3	5,3

Участь офшорних зон у світовій торгівлі комерційними послугами, у млн доларів США [121]

Країни	1991		1998		1999		2000		2001	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Антигуа і Барбуда	311	107	402	160	424	170	430	177	406	157
Аруба	464	123	877	528	972	685	1015	654	1019	630
Багамські острови	1313	501	1517	939	1789	904	1995	931	1855	844
Барбадос	594	209	933	389	995	409	997	433	1055	460
Беліз	89	59	124	87	122	94	141	100	152	113
Коста-Рика	662	523	1329	1099	1503	1164	1713	1244	1822	1276
Гренада	71	34	105	54	116	63	144	75	145	79
Антильські острови	1191	535	1536	672	1464	708	1 485	686	1562	703
Панама	1019	820	1703	1180	1693	1099	806	1098	1791	1098
Сент-Кітс і Невіс	68	34	94	61	103	58	97	81	93	71
Сент-Люсія	171	76	313	121	320	128	307	112	382	139
Сент-Вінсент і Гренадини	44	33	98	72	106	74	124	62	124	56
Маврикій	522	436	889	656	911	706	1030	719	1067	732
Сейшельські острови	156	66	231	115	266	138	298	156	300	180

Кіпр	1568	716	2657	1111	2898	1125	2930	1138	3067	1173
Гонконг	20 574	12 719	35 673	26 053	36 564	24 869	41 548	25 564	42 426	25 079
Самоа	27	31	59	39	58	29	47	19	46	20
Сінгапур	13 730	9 053	19 052	17 510	23 904	18 818	26 960	21 300	26 358	20 045
Вануату	60	27	85	36	80	35	108	43	106	48
Усього за офшорними зонами	42 634	26 102	67 677	50 882	74 288	51 276	83 175	54 592	83 776	52 903
Усього у світі	826 100	845 900	1 340 900	1 332 300	1 379 400	1 367 200	1 465 100	1 457 000	1 458 200	1 443 600
Частка офшорних зон у загальносвіттовому обсязі торгівлі, %	5,2	3,1	5,0	3,8	5,4	3,8	5,7	3,7	5,7	3,7

**Обсяги зарубіжних активів і зобов'язань офшорних банків,
у млн доларів США [131]**

Країна	Активи			Зобов'язання		
	грудень 2000	грудень 2001	грудень 2002	грудень 2000	грудень 2001	грудень 2002
Аруба	1155	28,2	2 410	1108	99,8	882
Багами	172 763	4 217,8	155 347	239 079	21 538,6	235 695
Бахрейн	29 857	728,9	32 042	23 950	2 157,7	29 898
Барбадос	7446	181,8	8959	8514	767,0	8 979
Бермуди	31 728	774,6	35 151	22 670	2042,3	27 865
Каймани	480 083	11 720,8	552 664	531 521	47 884,8	622 950
Гернсі	0	0,0	55 842	0	0,0	72 936
Гонконг	192 528	4 700,4	161 290	345 798	31153,0	306 732
Мен	0	0,0	8 801	0	0,0	32 960
Джерсі	0	0,0	135 136	0	0,0	186 244
Ліван	3531	86,2	2891	17 765	1600,5	16 865
Ліберія	18 138	442,8	16 661	9927	894,3	8637
Антильські острови	36 128	882,0	36 282	77 479	6980,1	68 429
Панама	34 328	838,1	32 910	40 811	3676,7	40 706
Сінгапур	220 398	5380,8	216 617	277 140	24 967,6	278 500
Вануату	1110	27,1	1044	2840	255,9	812
Вест-Індія Британська	21 879	534,2	22 372	61 751	5563,2	66 804
Кіпр	8770	214,1	9681	9002	811,0	9944
Ліхтенштейн	4124	100,7	3 434	21 262	1915,5	20231
Україна	733	17,9	858	914	82,3	1163
Усього за оф- шорними зо- нами	1 263 966,0	3 058,5	1 489 534,0	1 690 617	152 307,8	2 036 069
Світ у цілому	10 778 630	263 150,1	11 592 337	10 421 830	938 903,6	11 171 740
Частка оф- шорних зон у світовому обсязі, %	11,7	11,7	12,8	16,2	16,2	18,2

Обсяги кредитів і депозитів, які розміщуються офшорними банками за кордоном, у млн доларів США [131]

Країна	Кредити			Депозити		
	грудень 2000	грудень 2001	грудень 2002	грудень 2000	грудень 2001	грудень 2002
Аруба	304	201	218	1093	882	907
Багами	171 017	152 811	153 857	238 682	235 516	214 533
Бахрейн	28 696	30 589	31 271	23 708	29 356	27 458
Барбадос	7109	8545	6838	8499	8979	7809
Бермуди	26 278	27 536	33 281	21 719	27 733	42 031
Кайманові острови	370 923	410 724	430 281	529 730	620 257	695 163
Гернсі	0	53 842	61 916	0	72 788	72 019
Гонконг	178 147	147 252	129 033	333 812	295 248	26 9130
Мен	0	8707	9373	0	32 855	38 141
Джерсі	0	106 877	108 231	0	185 242	213 655
Ліван	3263	2545	2 999	17 763	16 864	17 140
Ліберія	17 176	15 267	15 413	9912	8632	7771
Антильські острови	17 776	17 254	16 103	77 083	68 249	90 664
Панама	32 999	30 927	31 146	40 523	40 462	38 762
Сінгапур	210 227	204 613	195 536	274 776	275 454	277 895
Вануату	1042	886	362	2 828	813	703
Вест-Індія Британська	20 140	21 083	24 077	61 594	66 743	68 811
Кіпр	8223	9040	7747	9001	9944	10 593
Ліхтенштейн	4096	3412	3568	21 203	20 077	19 388
Україна	714	808	655	914	1132	2395
Усього за офшорними зонами	1 097 416	1 252 111	1 261 250	1 671 926	2 016 094	2 112 573
Світ у цілому	8 322 068	8 835 968	9 446 421	9 454 882	10 004 830	10 819 054
Частка офшорних зон у світовому обсязі, %	13,2	14,2	13,4	17,7	20,2	19,5

Основні види національних компаній зі спеціальним статусом, які можуть бути зареєстровані в різних безподаткових юрисдикціях [104, 108, 116]

Види національних компаній зі спеціальним статусом	Країни, де допускається заснування компаній такого виду	Основні умови функціонування компаній
Міжнародна ділова компанія (International Business Company – IBC)	Британські Віргінські, Багамські, Бермудські острови, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Беліз	<ul style="list-style-type: none"> • звільнена від сплати всіх місцевих податків; • не може вести господарську діяльність і володіти нерухомістю за місцем реєстрації (з її резидентами), провадити банківську і страхову діяльність
	о. Джерсі	<ul style="list-style-type: none"> • з прибутків, отриманих за межами острова, сплачує податок у розмірі до 2%; • з прибутків, отриманих на острові, сплачує податок за ставкою 20%
Офшорна компанія (Offshore Company)	Кіпр (зареєстровані до 1.01.2003 р., діють до 1.01.2005 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • власниками можуть бути тільки нерезиденти, діяльність ведеться тільки за межами острова; • дозвіл на відкриття дає Центральний банк Кіпру, є обов'язковим щорічне подання звіреного аудитором звіту; • ставка податку на прибуток – 4,25% (для нових компаній – 10%)
Міжнародна компанія (International Company)	Острови Кука, Західне Самоа	Режим оподаткування – той же, що й в IBC, однак є можливість реєстрації компанії без внесення акціонерного капіталу

<p>Умовно-пільгова компанія (Qualifying Company)</p>	<p>Гібралтар, о. Мен, Американські Віргінські острови</p>	<p>За податковим статусом – національна компанія. Зручна як материнська компанія холдингу, оскільки вказані країни мають широке коло договорів такого змісту: дивіденди у країні їх походження не оподатковуються, якщо в країні реєстрації отримувача ставка їх оподаткування не менша за половину ставки в країні походження доходу</p>
<p>Звільнена від податків компанія (Exempt Company, Exempted Limited Partnership – ELP)</p>	<p>Аруба, Вануату, Гернсі, Гібралтар, Джерсі, Ірландія, Кайманові острови, о. Мен, острови Теркс і Кайкос, Ліхтенштейн</p>	<p>Реєструється як податковий резидент цієї юрисдикції, але може отримати сертифікат про звільнення від сплати податків на певний термін</p>
<p>Компанії з пільговим податковим статусом</p>	<p>США, Росія, Швейцарія</p>	<p>Створюються в різних організаційно-правових формах (найчастіше – товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю – Limited Liability Company тощо), підлягають пільговому місцевому оподаткуванню і користуються договорами про уникнення подвійного оподаткування</p>

Динаміка розвитку офшорного сектору Багамських островів [118]

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Кількість діючих міжнародних ділових компаній (ІВС)	28 493	39 035	51 192	69 889	84 540	100 092	117 520
Кількість діючих офшорних банків	413	410	425	418	418	415	410
Витрати офшорних компаній (у млн багамських доларів), зокрема	81,1	85,0	92,0	98,6	103,5	122,9	138,8
операційні витрати, зокрема	73,4	77,4	80,5	90,4	95,3	107,7	118,7
– платежі урядові	8,4	8,8	8,5	8,0	9,6	7,7	8,5
– заробітна платня	31,9	33,9	34,7	39,4	41,7	46,2	48,9
– навчання персоналу	0,2	0,4	0,4	0,7	0,9	1,2	1,6
– інші адміністративні витрати	32,9	34,3	36,9	42,3	43,1	52,6	59,7
Капітальні витрати	7,7	7,6	11,5	8,2	8,2	15,2	16,1
Витрати офшорних компаній (у % до ВВП)	2,4	2,4	2,5	2,4	2,5	2,6	2,7
Працівників в офшорних компаніях	759	777	806	892	902	942	1 139
ВВП (у млн багамських доларів)	3425	3504	3742	3940	4190	4573	4920

**Доходи державних бюджетів від офшорних компаній на карибських офшорних юрисдикціях
у 1995–2000 рр. [118]**

	1995			1996			1997			1998			1999			2000		
	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП	млн ЕСО	% держ. доходів	% до ВВП
Ангілья	2,1	3,8	0,9	2,0	2,4	0,8	2,4	3,6	0,8	2,4	3,6	0,8
Антигуа і Барбуда	4,5	1,6	0,3	4,7	1,4	0,3	12,3	3,8	0,8	11,7	3,4	0,7	23,1	6,7	1,3	23,1	7,2	1,3
Барбадос	6,8	0,3	0,1	7,0	0,7	0,2	19,8	1,1	0,4	28,9	1,4	0,4	25,0	1,1	0,4	48,1	2,1	0,7
Британські Віргінські острови	121,5	40,1	9,9	145,3	42,2	10,7	172,5	44,0	11,5	199	51,7	12,1	222,5	52,5	12,3	261,3	54,6	13,1
Гренада	10,0	3,7	1,0	13,3	4,5	1,2
Домініка	0,0	0,0	0,0	4,6	0,7	0,7	12,3	1,6	1,6	11,7	1,5	1,5	23,1	1,4	1,4	23,1	0,7	0,7
Кайманові острови	74,5	13,2	3,0	80,7	12,8	3,1	85,6	10,9	3,1	98,8	12,3	3,4	128,3	14,5	4,2	134,2	14,6	4,1
Сент-Вінсент і Гренадини	1,5	0,6	0,2	2,2	0,8	0,3	3,5	1,3	0,4	3,9	1,4	0,4
Сент-Кітс і Невіс	1,9	1,0	0,3	2,8	1,3	0,4	3,9	1,7	0,5	5,2	2,2	0,7	6,3	2,5	0,8	7,4	2,8	0,8

«Чорні списки» організацій, діяльність яких спрямована на ліквідацію офшорних режимів (станом на 01.07.2003 р.) [133, 145]

Країни і території, що не співпрацюють з FATF	Перелік податкових гаваней, опублікований ОЕСР	Перелік країн із низьким рейтингом фінансової стабільності ФСФ
	Андорра	
		Ангілья
		Антигуа і Барбуда
		Аруба
		Багамські острови
		Беліз
		Британські Віргінські острови
		Кайманові острови
Кука острови		Кука острови
		Коста-Рика
		Кіпр
Єгипет		
Гватемала		
Індонезія		
		Ліван
	Ліберія	
	Ліхтенштейн	Ліхтенштейн
	Маршаллові острови	Маршаллові острови
		Маврикій
	Монако	
М'янма		
Науру	Науру	Науру
		Нідерландські Антильські острови

Продовження додатка 10

Країни і території, що не співпрацюють з FATF	Перелік податкових гаваней, опублікований ОЕСР	Перелік країн із низьким рейтингом фінансової стабільності ФСФ
Нігерія		
		Ніуе
		Панама
Філіппіни		
		Самоа
		Сейшельські острови
		Сент-Люсія
		Сент-Кітс і Невіс
Сент-Вінсент і Гренадини		Сент-Вінсент і Гренадини
		Теркс і Кайкос
Україна		
	Вануату	Вануату

**Обсяги торгівлі товарами України з офшорними зонами в 1996–2002 рр.,
у млн доларів США [105]**

	Експорт					Імпорт				
	1996	1999	2000	2001	2002	1996	1999	2000	2001	2002
За всіма країнами	14 400,8	11 581,6	14 572,5	16 264,7	17 957		11 846,1	13 956,0	15 775,1	16 976,83
Карибські та латиноамериканські офшорні зони: Ангілья, Багамські, Бермудські, Віргінські (Брит.), Кайманові острови, Домініканська Республіка, Коста-Рика, Панама, Пуерто-Рико	106,8	75,0	201,8	178,6	123,13	12,4	6,3	29,6	89,5	179,31
Африканські офшорні зони: Ліберія, Маврикій, Сейшельські острови	30,5	13,0	6,4	7,4	3,23	0,1	4,8	1,5	2,0	0,88
Європейські офшорні зони: Андорра, Гбралтар, Ірландія, Ліхтенштейн, Мальта, Монако	110,6	280,3	35,5	17,6	19,66	62,4	56,1	33,1	30,3	30,22
Азійські офшорні зони: Бахрейн, Гонконг	7,9	13,9	3,7	10,8		9,1	2,6	4,4	4,7	4,21
Кіпр	39,6	42,3	176,5	99,4	200,96	15,5	58,1	29,4	7,5	17,00
Усього за офшорними зонами	295,4	424,5	423,9	313,8	346,96	99,5	127,9	98,0	134,0	231,62

**Обсяги операцій з давальницькою сировиною між Україною та офшорними зонами
в 1996–2001 рр., у тис. доларів США [105]**

	Експорт				Імпорт			
	1996	1999	2000	2001	1996	1999	2000	2001
За всіма країнами	237 263,1	82 764,0	242 008,5	147 113,4	1 164 786,0	922 892,7	920 129,3	1 021 573,7
Карибські та латиноамериканські офшорні зони: Ангілья, Віргінські (Брит.), Віргінські (США), Кайманові острови, Коста-Рика	12,9	0,0	777,5	346,9	116 653,7	82,6	4954,5	81 428,7
Європейські офшорні зони: Гібралтар, Ірландія, Ліхтенштейн, Мальта, Монако	686,3	0,0	0,0	0,0	1144,4	1115,2	5571,9	572,8
Гонконг	0,0	0,0	0,0	3259,5	454,2	295,0	2870,2	2737,7
Кіпр	228,7	0,0	5043,1	0,0	1524,2	179,7	207,0	1793,1
Усього за офшорними зонами	927,9	0,0	5820,6	3606,4	119 776,5	1 672,5	13 603,6	86 532,3

**Прямі іноземні інвестиції в Україну в 1995–2002 рр.,
у млн доларів США [105]**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Усього	483,5	896,9	1438,2	2063,6	2810,7	3281,8	3875	4406,2
США	96,6	183,3	263	385	511,3	589,5	639,5	730,9
<i>Кіпр</i>	28,5	51,5	86,1	126,3	149,6	211,2	377,7	478
Велика Британія	33,8	53,9	100,3	151,4	201,3	246,1	312	420,4
Нідерланди	11,8	46,5	119,6	213,1	270,2	302,9	362,2	370,2
Росія	19,1	50	106,2	152,6	187,2	287,9	286,6	295,1
Німеччина	101,3	156,9	166,5	179,2	229,6	228,5	240,9	249,5
<i>Віргінські острови (Брит.)</i>	0,8	5	21,3	37,6	86,7	156,6	192,8	248,2
Швейцарія	21,3	38,4	49,7	80,5	90,7	133	163,3	193,1
Корея	0	0,1	7,8	16,8	186,2	171,2	170,4	170,4
Австрія	8,2	16,4	21,5	44,8	77,9	87,9	124,5	144,1
Швеція	3,6	19,1	22,1	40,8	59,1	64,8	77,1	88,4
<i>Ірландія</i>	14,2	25,2	31,5	42,5	61,5	56,2	90,5	85,8
Італія	14,6	19,2	31,4	51,5	60,4	69,9	72,2	81,6
<i>Ліхтенштейн</i>	1,7	19,3	96,6	111,4	104,1	84,1	75,3	75,6
Польща	13,1	20,5	25,4	37,1	45,7	54,5	62,8	69,3
Угорщина	13,7	20	26,4	35,7	41,8	45	51,9	58
Канада	14,8	19,4	23,5	35,6	52	57,8	57,5	52,1
Інші країни	86,4	152,2	239,3	321,7	395,4	434,7	517,8	595,2

**Прямі інвестиції з України в 1995–2002 рр.,
у млн доларів США [105]**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Усього	20,3	84,1	97,4	127,5	97,5	98,5	170,3	157,5
Росія	4,2	52,1	47,6	38,2	16,7	16,4	68,1	84,9
<i>Панама</i>	0	2	0,005	43	43	46,1	46,8	18,9
В'єтнам	0	0	23	23,1	16,3	16,4	17	16,8
Іспанія	0	0	0	0	0	0	13,8	13,8
<i>Гонконг</i>	0	0	0	0	0,5	0,5	5,4	5,4
Швейцарія	8	8,1	7,9	7,4	7	6,6	6,5	3,3
<i>Кіпр</i>	0	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
Греція	0	0	0	0,6	0,6	1,6	1,6	1,6
Естонія	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Грузія	0	6,1	3,8	4,2	1,5	0,9	0,9	0,8
Індія	0	0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,8	0,8
США	1,6	1,4	5,3	1,5	1,5	0,9	0,7	0,7
Австрія	0,9	1,6	1,4	1,2	1,3	1,1	0,7	0,7
Інші країни	4,5	9,3	4,695	4,6	5,4	4,3	4,5	6,3

**Участь офшорних компаній у власності деяких підприємств,
що входять до складу основних фінансово-промислових груп
в Україні [67]**

ФПГ	Українські підприємства, що входять до складу ФПГ	Участь офшорних компаній у капіталі підприємства	Дані станом на:
Група ПриватБанку	ПриватБанк	Українсько-кіпрське СП «Приват-Інтертрейдинг» – 28,97%	30.10.00
	Нікопольський завод феросплавів	Varkedge Ltd (Kinp) – 12,24%	05.04.01
	ДніпроАзот	Varkedge Ltd (Kinp) – 18,94%	01.07.00
		Ulrich Ltd (Kinp) – 18,94%	
		Oksidental Management Company Ltd (Kinp) – 14,26%	
	Нафтохімік Прикарпаття	Copland Industries S.A. (Британські Віргінські острови) – 14,32%	17.01.02
		Watford Petroleum Ltd (Велика Британія) – 16%	
	Марганецький ГЗК	Varkedge Ltd (Kinp) – 10,41%	01.01.01
		Ulrich Ltd (Kinp) – 8,5%	
		Oksidental Management Company Ltd (Kinp) – 8,2%	
		St Joun Trading (Overseas) Ltd (Kinp) – 9,5%	
		Raffels Commodities Ltd (Велика Британія) – 9,5%	
	Південний ГЗК	Akretrend Holdings Ltd (Kinp) – 22,17%	07.05.02
		Strettonway Traders & Consultans Ltd (Kinp) – 22,17%	
		Mint Data Holdings Ltd (Kinp) – 21,68%	
Суха Балка	Mortondale Assets Ltd (Багамські острови) – 11,99%	26.11.01	
	Ruvenscroft Holdings Ltd (Британські Віргінські острови) – 11,99%		

ФПГ	Українські підприємства, що входять до складу ФПГ	Участь офшорних компаній у капіталі підприємства	Дані станом на:
«Донецька група»	ЗАТ «АРС»	Haleswood Ltd – 85%	16.08.00
	Маркохім	Duferco Int. Holding (Guernsey) Ltd – 25,12%	14.03.01
		Park Lane Trading Ltd – 19,51%	
	МК «Азовсталь»	Leman Commodities S.A.– 13,91%	18.12.00
		Server Management Ltd – 10,28%	
	ВАТ «Сігур»	Coral Venture Ltd – 13,97%	12.04.01
	Дніпропетровський трубний завод	Server Management Ltd – 11,322%	27.02.02
		Eastern Distribution Ltd – 22,59%	
Timogo A.G.– 11,36%			
Енергомашпецсталь	JVM-L Ltd – 14,68%	28.01.02	
	Nikiz Corp.– 11,42%		
Група «Фінанси і кредит»	Луганськobl-енерго	Financial Resources Corporation Ltd – 16,66%	07.12.01
		Ulysses Investments Ltd – 16,66%	
		Aquarium Investments Ltd- 15,56	
		Cloak Investments Ltd – 18,54%	
	Одесаobl-енерго	Айсола Ентерпрайзис Лтд – 10,4092%	19.02.02
	ВАТ «Васла»	Ukraine Value Opportunities Fund Ltd – 24,95%	13.11.01
Полтавський ГЗК	Urbanic Finance S.S.– 16,91%	13.11.01	
Група Альфа-Банку	Альфа-Банк Україна	Альфа Капітал Інвестментс Лтд – 17,5%	05.02.01
	Росава	Tapistronlimited (Ірландія) – 51%	24.09.02

Внесення низькоподаткових територій до переліку офшорних зон, затвердженого КМУ, у різні роки [27–32]

2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Британські острівні території			
Острів Гернсі	Острів Гернсі	Острів Гернсі	Острів Гернсі
Острів Джерсі	Острів Джерсі	Острів Джерсі	Острів Джерсі
Острів Мен	Острів Мен	Острів Мен	Острів Мен
Острів Олдерні	Острів Олдерні	Острів Олдерні	Острів Олдерні
Близький Схід			
Бахрейн	Бахрейн	Бахрейн	Бахрейн
Дамаск			
Центральна Америка			
Беліз	Беліз	Беліз	Беліз
Коста-Рика	Коста-Рика		
Панама	Панама	Панама	Панама
Європа			
Андорра		Андорра	Андорра
Гібралтар		Гібралтар	Гібралтар
Ірландія			
Кампіоне	Кампіоне		
Кіпр		Кіпр	
Ліхтенштейн			
Мадейра	Мадейра		
Мальта	Мальта		
Монако		Монако	Монако
Чорногорія			
Карибський регіон			
Ангілья	Ангілья	Ангілья	Ангілья
Антигуа	Антигуа і Барбуда	Антигуа і Барбуда	Антигуа і Барбуда
Антильські острови			

2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Аруба	Аруба	Аруба	Аруба
Багамські острови	Багамські острови	Багамські острови	Багамські острови
Барбадос	Барбадос	Барбадос	Барбадос
Бермудські острови	Бермудські острови		Бермудські острови
Віргінські острови	Британські Віргінські острови	Британські Віргінські острови	Британські Віргінські острови
	Віргінські острови (США)	Віргінські острови (США)	Віргінські острови (США)
Гренада	Гренада	Гренада	Гренада
	Домініканська Республіка		
Гранд Кайман	Острови Кайман		Кайманові острови
		Монтсеррат	Монтсеррат
	Нідерландські Антильські острови	Нідерландські Антильські острови	Нідерландські Антильські острови
			Пуерто-Рико
		Сент-Вінсент і Гренадіни	Сент-Вінсент і Гренадіни
Невіс	Сент-Кітс і Невіс	Сент-Кітс і Невіс	Сент-Кітс і Невіс
		Сент-Люсія	Сент-Люсія
		Співдружність Домініки	Співдружність Домініки
Острови Теркс і Кайкос	Теркс і Кайкос	Теркс і Кайкос	Теркс і Кайкос
Африка			
Ліберія	Ліберія	Ліберія	Ліберія
Маврикій	Маврикій		
Сейшельські острови	Сейшельські острови	Сейшельські острови	Сейшельські острови

2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Тихоокеанський регіон			
Вануату	Вануату	Вануату	Вануату
Лабуан	Лабуан		
Маршаллові острови	Маршаллові острови	Маршалські острови	Маршалські острови
Науру	Науру	Науру	Науру
Ніуе	Ніуе	Ніуе	Ніуе
Острови Кука	Острови Кука	Острови Кука	Острови Кука
Західне Самоа	Самоа	Самоа	Самоа
Сінгапур			
Південна Азія			
Гонконг	Гонконг (Сянган)		
	Макао (Аоминь)		
		Мальдівська Республіка	Мальдівська Республіка

НБ ПНУС

704606